

Masteroppgave

Norske bankers regnskapspraksis for finansielle instrumenter under IFRS

Kartlegging av praksis knyttet til klassifisering, måling og relaterte noteopplysninger opp i mot rammeverkets kvalitetskrav om sammenlignbarhet.

Av

Jan Inge Nordheim

Masteroppgaven er gjennomført som et ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som sådan. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Veileder: Statsautorisert revisor Bjørn Einar Strandberg

Universitetet i Agder, Kristiansand

02.06.2009

Sammendrag

IAS 39 har av mange blitt kritisert for å være for kompleks, blant annet som følge av at den inneholder for mange valgmuligheter (IASB 2008f.IN1; IASB 2008f.IN4). Videre har urolighetene som rådet i finansmarkedene i 2007 og 2008 bidratt til at debatten omkring klassifisering og måling av finansielle instrumenter har blitt intensivert, særlig i forhold til banker. En del av den norske debatten har blant annet dreid seg om at det har blitt vanskeligere å sammenligne norske bankers regnskaper (Dagens Næringsliv 2009, jfr. artikkel i appendix 3).

På bakgrunn av disse forholdene er det i teoridelen av oppgaven gjort rede for de valgmulighetene som er gjeldende i IAS 39 knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter, og noteopplysningskravene i IFRS 7 knyttet til disse områdene. Videre er det i oppgavens empiriske del foretatt en kartlegging av gjeldende regnskapspraksis hos et utvalg av norske banker. Dette er gjort ved å gjennomgå årsrapportene til 15 banker for regnskapsårene 2007 og 2008, og gjennom intervjuer med av 3 bankene. Formålet har vært å se om regnskapspraksis blant norske banker er konsistent og ensartet knyttet til måling og kategorisering av finansielle instrumenter, og om noteopplysningene i tilstrekkelig grad gir informasjon om bankenes eventuelle ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder.

Oppgaven konkluderer med at det som følge av den nåværende modellen med blandet måling har utviklet seg en uensartet regnskapspraksis blant norske banker knyttet til deres kategorisering og dermed måling av:

- obligasjoner og sertifikater,
- verdipapirinnlån og
- ansvarlig lånekapital

Det er også observert tilfeller hvor enkelte banker ikke har hatt en konsistent prinsippapplikasjon over tid knyttet til deres verdipapirinnlån.

På området måling av finansielle instrumenter er det funnet enkelte indikasjoner på at bankene legger ulike forutsetninger og/eller metoder til grunn ved fastsettelsen av virkelig verdi på ikke-børsnoterte aksjer. Foruten dette har det blitt observert en regnskapspraksis på dette området som har vært konsistent over tid og lik mellom bankene.

Tilslutt har kartleggingen av bankenes noteopplysninger vist at ikke alle bankene oppfylte enkelte av opplysningskravene i IFRS 7. Dette gjorde at det ikke alltid var mulig å vurdere årsakene til og konsekvensene av bankenes ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder.

Som en løsning på den kompleksiteten som er gjeldende i IAS 39, har IASB foreslått som langsiktig løsning å måle alle finansielle instrumenter til virkelig verdi (IASB 2008f.IN5). Selv om hensikten med oppgaven ikke har vært å komme med løsninger til hvordan IASB skal bedre kravet til sammenlignbarhet, argumenteres det imidlertid på bakgrunn av observasjoner gjort av norsk praksis for at virkelig verdi ikke er et fullt ut hensiktsmessig måleattributt for bankenes utlån.

Forord

Denne utredningen er et selvstendig arbeid skrevet som en obligatorisk del av siste semester ved mastergradsstudiet i Økonomi og Administrasjon ved Universitetet i Agder innenfor fordypningsområdet økonomisk styring. Oppgaven er på 30 studiepoeng og er skrevet i perioden januar - mai 2009.

Med en bachelor i revisjon og en mastergrad innenfor fordypningsområdet økonomisk styring var det tidlig et ønske fra undertegnede side å skrive en oppgave innenfor regnskap og området International Financial Reporting Standards. Med uvurderlig hjelp fra Tom Nerheim og Arne Grunt i Sparebanken Hedmark ble det tidlig klart at valgmuligheter innenfor regnskapsføring av finansielle instrumenter var et område hvor det fantes både interessante praktiske og faglige utfordringer. På bakgrunn av deres praktiske erfaring og råd, samt impulser fra den gjeldende finanskrisen, ble fundamentet for oppgaven lagt. De ovennevnte har også vært særdeles viktige underveis i hele prosessen.

Instituttleder Andre Tofteland og Professor Arne Dag Sti ved fakultetet for økonomi og samfunnsfag har også vært sentrale bidragsyttere. De viste tidlig interesse for oppgavens tema og hjalp til med å skaffe ekstern veileder. I tillegg skal førsteamanuensis Terje Heskestad ha takk for å ha bidratt med viktig materiale tidlig i arbeidet.

Den empiriske delen av oppgaven er blant annet basert på intervjuer med Olaf Eivindstad i Sparebanken Sør, Rolf Eigil Bygdnes og Bjarne Lind i Sparebank 1 Nord-Norge og Arne Grunt i Sparebanken Hedmark. At disse personene har tatt seg tid til å gjennomføre et intervju og generelt vist stor velvilje, fortjener en stor takk. Utbyttet fra disse intervjuene har gjort at oppgaven ikke bare har en teoretisk tilnærming, men også en praktisk.

Opgaven er skrevet med en teoretisk bakgrunn kun innenfor IASB sitt rammeverk og dermed uten noen detaljert forhåndskunnskap om regnskapsstandardene for finansielle instrumenter. Sammen med stor endringshastighet på regnskapsstandardene som følge av finanskrisen har arbeidet med oppgaven vært krevende, men også lærerikt. Spesielt interessant har det vært å følge IASB og FASB sine løpende vurderinger og beslutninger i 2008 og 2009.

Til slutt vil jeg takke veileder statsautorisert revisor Bjørn Einar Strandberg. Først og fremst for å ha funnet tid i en ellers hektisk revisorhverdag, men også for de faglige vurderingene og tilbakemeldingene underveis i prosessen.

Feil og uklarheter i utredningen er imidlertid mitt eneansvar.

Jan Inge Nordheim

Kristiansand

dato 02.06.2009

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	2
FORORD	4
FIGURER OG TABELLER	11
FORKORTELSER	13
1 INNLEDNING	15
1.1 BAKGRUNN OG FORMÅL	15
1.2 PROBLEMSTILLING	17
1.3 PRESISERING I FORHOLD TIL PROFESJONELL SKJØNNSUTØVELSE OG PRINSIPPBASERTE REGNSKAPSSTANDARDER	18
1.4 TERMINOLOGI	19
1.4.1 Virkelig verdi.....	19
1.4.2 Transparens	19
1.4.3 Endringer i IAS 1	19
1.5 BEGRENSNING	20
1.6 KAPITTELOVERSIKT	20
2 METODE	23
2.1 KAPITTELINTRODUKSJON	23
2.2 UNDERSØKELSESDSIGN	23
2.2.1 Tilnærming - problemstilling 1	23
2.2.2 Tilnærming - problemstilling 2	24
2.2.3 Intensiv og deskriptiv undersøkelsesdesign.....	24
2.3 METODETILNÆRMING – EMPIRISK OG ANALYTISK FINANSREGNSKAPSFORSKNING	24
2.4 DATAINNSAMLINGSMETODE	25
2.4.1 Primærdata	25
2.4.2 Sekundærdata.....	25
2.5 VALG AV ENHETER	25
2.5.1 Valg av kilder til dokumentundersøkelse.....	25
2.5.2 Valg av banker til intervju.....	26
2.6 GYLDIGHET OG PÅLITELIGHET	26
2.6.1 Gyldighet (validitet).....	27
2.6.2 Pålitelighet (reliabilitet).....	28
3 HISTORISK BAKGRUNN FOR IFRS OG REGNSKAPSSTANDARDENE FOR FINANSIELLE INSTRUMENTER	30
3.1 KAPITTELINTRODUKSJON	30
3.2 INNFØRINGEN AV IFRS I NORSKE BANKER	30
3.3 REGNSKAPSSTANDARDENE IAS 32, IAS 39 OG IFRS 7	30
3.3.1 Noteopplysninger og presentasjon	31
3.3.2 Innregning og måling	31
3.4 DEBATTEN OMKRING FINANSIELLE INSTRUMENTER UNDER FINANSKRISEN	33
3.5 FASB OG IASB SINE TILTAK SOM FØLGE AV FINANSKRISEN	35
4 IASB SITT RAMMEVERK	40
4.1 KAPITTELINTRODUKSJON	40
4.2 MÅLSETNINGER.....	40
4.2.1 Regnskapets hovedformål.....	40

Innholdsfortegnelse

4.2.2	<i>Brukere</i>	40
4.3	KVALITETSKRAV - SAMMENLIGNBARHET	41
4.3.1	<i>Ensartethet</i>	42
4.3.2	<i>Konsistens</i>	42
4.3.3	<i>Avveining mellom kvalitetskrav</i>	43
4.3.4	<i>Sammenlignbarhet og noteopplysninger</i>	45
4.4	MÅLING	45
5	KATEGORISERING AV FINANSIELLE INSTRUMENTER	48
5.1	KAPITTELINTRODUKSJON	48
5.2	SENTRALE BEGREPER I IAS 32 OG IAS 39	48
5.3	KATEGORISERING AV FINANSIELLE INSTRUMENTER	49
5.3.1	<i>Finansiell eiendel eller en finansiell forpliktelse til virkelig verdi over resultatet</i>	50
5.3.2	<i>Investeringer som holdes til forfall</i>	52
5.3.3	<i>Utlån og fordringer</i>	53
5.3.4	<i>Tilgjengelig for salg</i>	54
5.3.5	<i>Andre forpliktelser</i>	54
5.3.6	<i>Klassifisering og sammenlignbarhet</i>	54
5.3.7	<i>Reklassifisering</i>	56
5.3.7.1	Reklassifisering ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet.....	56
5.3.7.2	Reklassifisering ut av kategorien tilgjengelig for salg.....	58
5.3.7.3	Økte valgmuligheter for banker.....	59
6	REGNSKAPSMESSIG SIKRING AV FASTRENTERISIKO	61
6.1	KAPITTELINTRODUKSJON	61
6.2	RENTERISIKO	61
6.3	VALGMULIGHETER VED SIKRING AV FASTRENTERISIKO	62
6.4	KORRIGERING AV RESULTAT	65
7	MÅLING AV FINANSIELLE INSTRUMENTER	66
7.1	KAPITTELINTRODUKSJON	66
7.2	FØRSTEGANGSMÅLING	66
7.3	ETTERFØLGENDE MÅLING	67
7.3.1	<i>Måling og sammenlignbarhet</i>	68
7.3.2	<i>Nærmere om amortisert kost</i>	71
7.3.3	<i>Nærmere om måling til virkelig verdi</i>	72
7.3.3.1	Verdsettelseshierarki	73
7.3.3.2	Kreditrisiko og finansielle forpliktelser.....	76
7.3.3.3	Måling av virkelig verdi i illikvide markeder.....	77
7.3.3.3.1	FASB og IASB sine etterfølgende tiltak knyttet til måling av virkelig verdi i illikvide markeder	80
8	MÅLING AV UTLÅN OG IKKE-BØRSNOTERTE AKSJER TIL VIRKELIG VERDI	81
8.1	KAPITTELINTRODUKSJON	81
8.2	BANKERS REGNSKAPSFØRING AV UTLÅN	81
8.2.1	<i>Utlån vurdert til amortisert kost</i>	81
8.2.2	<i>Utlån til virkelig verdi</i>	82
8.2.2.1	Bokført verdi kontra virkelig verdi.....	86
8.2.2.1.1	Bokført verdi avviker som følge av manglende nedskrivning	87
8.2.2.1.2	Bokført verdi avviker fra virkelig verdi som følge av renteendring og nedskrivning	89
8.3	IKKE – BØRSNOTERTE AKSJER	92
9	IFRS 7 FINANSIELLE INSTRUMENTER - OPPLYSNINGER	94
9.1	KAPITTELINTRODUKSJON	94
9.2	FORMÅL MED IFRS 7	94

Innholdsfortegnelse

9.3	BALANSEOPPLYSNINGER	94
9.3.1	<i>Klasser av finansielle instrumenter og nivå av opplysninger</i>	94
9.3.2	<i>Kategorier av finansielle eiendeler og finansiell gjeld</i>	95
9.3.3	<i>Finansielle forpliktelser øremerket til virkelig verdi over resultatet</i>	96
9.4	RESULTAT- OG EGENKAPITALOPPLYSNINGER	96
9.4.1	<i>Netto gevinster eller tap</i>	96
9.4.2	<i>Samlet renteinntekt og samlet rentekostnad</i>	97
9.5	REKLASSIFISERING	97
9.6	VIRKELIG VERDI.....	98
9.6.1	<i>Opplysninger når finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser ikke er målt til virkelig verdi</i> ..	98
9.6.2	<i>Opplysninger om metoder og forutsetninger</i>	98
9.6.3	<i>Unntak for opplysninger om virkelig verdi</i>	99
9.6.4	<i>Hvor mye informasjon kan man forvente seg knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter</i> . 100	
9.6.5	<i>Finanskrisens innvirkning på opplysninger om finansielle instrumenter</i>	101
9.7	ANDRE OPPLYSNINGER.....	102
9.7.1	<i>Regnskapsprinsipper</i>	102
9.7.2	<i>Vurderinger foretatt av ledelsen</i>	102
9.8	VEDTATTE ENDRINGER I IFRS 7.....	103
10	BANKERS REGNSKAPSPRAKSIS - KATEGORISERING AV FINANSIELLE INSTRUMENTER	
	105	
10.1	KAPITTELINTRODUKSJON	105
10.2	FINANSIELLE EIENDELER	105
10.2.1	<i>Generelle observasjoner</i>	105
10.2.2	<i>Sertifikater og obligasjoner</i>	108
10.2.2.1	Ensartethet.....	108
10.2.2.2	Konsistens	109
10.3	FINANSIELLE FORPLIKTELSE.....	111
10.3.1	<i>Generelle observasjoner</i>	111
10.3.2	<i>Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer</i>	113
10.3.2.1	Ensartethet.....	113
10.3.2.2	Konsistens	115
10.3.3	<i>Ansvarlig lånekapital</i>	116
10.3.3.1	Ansvarlig lån (tidsbegrenset og evigvarende).....	116
10.3.3.1.1	Ensartethet.....	116
10.3.3.2	Fondsobligasjoner	117
10.3.3.2.1	Ensartethet.....	117
10.4	VALGMULIGHETER I KLASSIFISERINGEN – GIR DET BESLUTNINGSNYTTIG INFORMASJON FOR REGNSKAPSBRUKERNE?.....	118
10.5	OBSERVASJONER FRA INTERVJUENE KNYTTET TIL KOMPLEKSITETEN I IAS 39.....	119
11	BANKERS REGNSKAPSPRAKSIS – MÅLING AV FINANSIELLE INSTRUMENTER	121
11.1	KAPITTELINTRODUKSJON	121
11.2	VERDSETTELSESHIERARKI.....	121
11.3	IKKE-BØRSNOTERTE AKSJER.....	123
11.3.1	<i>Verdsettelsesmetoder tatt i bruk for å verdsette ikke-børsnoterte aksjer</i>	123
11.3.2	<i>Utvalgte bankers verdsetting av spesifikke aksjer</i>	124
11.4	VIRKELIG VERDI PÅ UTLÅN	127
11.4.1	<i>Norsk praksis knyttet til bruk av virkelig verdi på utlån</i>	127
11.4.2	<i>Modeller for fastsettelse av virkelig verdi</i>	128
11.4.3	<i>Utviklingen fremover</i>	132
11.5	FINANSKRISEN – VERDSETTELSE OG SKJØNNSMESSIGE VURDERINGER	133
11.5.1	<i>Observasjoner fra intervjuene</i>	133

11.5.2	<i>Skjønnsmessige vurderinger knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter i markeder som ikke er aktive</i>	134
12	BANKERS REGNSKAPSPRAKSIS – NOTEOPPLYSNINGER KNYTTET TIL KATEGORISERING OG MÅLING AV FINANSIELLE INSTRUMENTER	135
12.1	KAPITTELINTRODUKSJON	135
12.2	GENERELLE BETRAKTNINGER FRA INTERVJUENE	135
12.3	KATEGORISERING.....	136
12.3.1	<i>Balanseopplysninger</i>	136
12.3.1.1	Kategorisering	136
12.3.1.2	Begrunnelse for bruk av virkelig verdi-oppsjonen	136
12.3.1.3	Opplysninger knyttet til reklassifisering som ble foretatt i 2008	137
12.3.2	<i>Resultatopplysninger</i>	138
12.4	VIRKELIG VERDI.....	138
12.4.1	<i>Metoder og forutsetninger</i>	138
12.4.2	<i>Finansielle forpliktelser og kredittrisiko</i>	140
12.4.3	<i>Pålitelighetsunntak for aksjer</i>	141
12.4.4	<i>Sensitivitetsanalyse for nivå 3 estimater</i>	141
12.4.5	<i>Sammenligning av bokført verdi med virkelig verdi</i>	143
12.4.6	<i>Finanskrisen – hvilken påvirkning hadde lav likviditet og økt kredittrisiko på informasjonen som ble gitt knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter</i>	143
12.5	ANDRE OPPLYSNINGER.....	145
12.5.1	<i>Kritiske regnskapsestimater og vurderinger</i>	145
13	KONKLUSJON	147
13.1	KAPITTELINTRODUKSJON	147
13.2	KATEGORISERING – PROBLEMSTILLING 1	147
13.2.1	<i>Var bankenes regnskapspraksis knyttet til kategorisering ensartet?</i>	147
13.2.1.1	Sertifikater og obligasjoner	147
13.2.1.2	Verdipapirinnlån.....	148
13.2.1.3	Ansvarlig lånekapital.....	148
13.2.2	<i>Var bankenes prinsippanvendelse knyttet til kategorisering av finansielle instrumenter konsistent over tid?</i>	148
13.2.2.1	Verdipapirinnlån.....	148
13.3	MÅLING – PROBLEMSTILLING 1	149
13.3.1	<i>Var det en ensartet regnskapspraksis knyttet til bruken av metoder og forutsetninger?</i>	149
13.3.1.1	Ikke-børsnoterte aksjer	149
13.3.1.2	Rentebærende instrumenter og utlån	149
13.3.1.3	Fastsettelse av virkelig verdi i illikvide markeder	150
13.3.2	<i>Benyttet bankene sine metoder og forutsetninger konsistent over tid?</i>	150
13.4	NOTEOPPLYSNINGER – PROBLEMSTILLING 2	150
13.4.1	<i>Oppfylte bankene noteopplysningskravene i IFRS 7?</i>	150
13.4.1.1	Kategorisering	151
13.4.1.2	Virkelig verdi	151
13.4.1.3	Innvirkningen av finanskrisen	152
13.4.2	<i>Synliggjorde opplysningene som ble gitt i notene årsakene til og konsekvensene av bankenes ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder?</i>	152
13.4.2.1	Kategorisering og måling av obligasjoner og sertifikater	152
13.4.2.2	Kategorisering og måling av verdipapirinnlån/Ansvarlig lånekapital.....	152
13.4.2.3	Endring av prinsipp på verdipapirinnlån	153
13.4.2.4	Ikke-børsnoterte aksjer/fastsetting av virkelig verdi i illikvide markeder.....	153
	APPENDIX 1 – BEREGNINGER TIL SIKRINGSEKSEMPEL I KAPITTEL 6	155
	APPENDIX 2 – MODELL FOR BEREGNING AV PREMIE FOR FORVENTET TAP	158
	APPENDIX 3 –ARTIKKEL I DAGENS NÆRINGSLIV 2.MARS 2009.....	161

Innholdsfortegnelse

APPENDIX 4 – SPØRSMÅL TIL INTERVJUDEL	162
REFERANSER	163

Figurer og tabeller

Figur 1-1 Oversikt over oppgavens oppbygning	22
Figur 4-1 Oversikt over transaksjonsbasert og verdibasert regnskapsføring	47
Figur 5-1 Oversikt over sentrale begreper i IAS 32 og IAS 39	49
Figur 5-2 Oversikt over kategoriene i IAS 39	50
Figur 5-3 Reklassifisering ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet	58
Figur 5-4 Reklassifisering ut av kategorien tilgjengelig for salg	59
Figur 6-1 Oversikt over bankens avtaler	62
Figur 7-1 Oversikt over hovedlinjene i IAS 39 (utenfor sikring)	66
Figur 8-1 Oversikt over stegene i nedskrivningsvurderingen av utlån	82
Figur 8-2 Rentemargin 'Speculative grade' USA 1990-2007 (relativt statsobligasjoner)	84
Figur 8-3 Rentemargin 'Investment grade' USA 1987-2007 (relativt statsobligasjoner)	84
Figur 9-1 Tabell som viser selskapets kategorisering av finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser	95
Figur 10-1 Bankenes kategorisering av finansielle eiendeler i 2007 og 2008	107
Figur 10-2 Finansielle eiendeler til virkelig verdi i forhold til totale eiendeler i 2007 og 2008	107
Figur 10-3 Bankenes finansielle forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost	112
Figur 10-4 Finansielle forpliktelser til virkelig verdi i forhold til total gjeld i 2007 og 2008	112
Figur 11-1 DnB Nor og Nordea sitt verdsettelseshierarki for aksjer	122
Figur 11-2 DnB Nor og Nordea sitt verdsettelseshierarki for obligasjoner	123
Figur 11-3 Storebrand sitt verdsettelseshierarki for obligasjoner og aksjer i 2008	123
Figur 12-1 Bruk av virkelig verdi-opsjonen - instrument og vilkår lagt til grunn	137
Figur 12-2 Sparebanken Hedmark - opplysninger om verdsettelse for 2007	139
Figur 12-3 Sparebanken Hedmark - opplysninger om verdsettelse for 2008	139
Figur 12-4 Note 6 - Netto verdiendring og gevinst/tap på verdipapirer - Sparebanken Møre	141
Figur 12-5 Kritiske estimater og vurderinger for 2007 og 2008	145
Tabell 2-1 Oversikt over bankene i oppgavens utvalg etter størrelse på forvaltningskapital	26
Tabell 5-1 Oversikt over klassifiseringsmuligheter for et utvalg instrumenter	55
Tabell 6-1 Resultat og balanse 2008	63
Tabell 6-2 Resultat og balanse 2008	64
Tabell 7-1 Oversikt over kontantstrøm og effektiv rente	68
Tabell 7-2 Klassifisering: til virkelig verdi over resultatet	69
Tabell 7-3 Klassifisering: tilgjengelig for salg	69
Tabell 7-4 Klassifisering: holdes til forfall	69
Tabell 7-5 Beregning av amortisert kost	69
Tabell 7-6 Verdsettelseshierarkiet slik det fremkommer i IFRS 7	73
Tabell 8-1 Oversikt over P/B forholdet til et utvalg norske banker pr.31.12.2008	86
Tabell 8-2 Beregning av amortisert kost og virkelig verdi for utlånet	88
Tabell 8-3 Beregning av amortisert kost og virkelig verdi for utlånet	90
Tabell 8-4 Bankens resultatregnskap og balanse for 2008	91
Tabell 10-1 En typisk "finansiell balanse" for en norsk bank	105
Tabell 10-2 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til reklassifisering av finansielle eiendeler i 2008	109
Tabell 10-3 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til verdipapirgjeld	113

Tabell 10-4 Oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene i utvalget tilhører.....	115
Tabell 10-5 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til ansvarlig lånekapital	116
Tabell 10-6 Oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene i utvalget tilhører.....	117
Tabell 10-7 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til fondsobligasjoner.....	117
Tabell 10-8 Oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene tilhører.....	118
Tabell11-1 Oversikt over hvilke verdsettelsesmetoder som ble tatt i bruk ved verdsettelse av ikke- børsnoterte aksjer	124
Tabell 11-2 Indikert total markedsverdi på Eksportfinans i 2007 (1000 kroner)	125
Tabell 11-3 Indikert total markedsverdi på Eksportfinans i 2008 (1000kroner)	125
Tabell 11-4 Indikert total markedsverdi på Nordito i 2008 (1000 kroner).....	126
Tabell 11-5 Verdsettelseshierarki for utlån	131

Forkortelser

CESR	The Committee of European Securities Regulators
CICA	Canadian Institute of Chartered Accountants
FASB	Financial Accounting Standards Board
FCAG	Financial Crisis Advisory Group
FSF	Financial Stability Forum
FSP	FASB Staff Positions
IAS	International Accounting Standard
IASB	International Accounting Standards Board
IASC	International Accounting Standards Committee
IBFed	International Banking Federation
IFRS	International Financial Reporting Standard
JWG	Joint Working Group of standard setters
JWGBA	Joint Working Group of Banking Associations
SAC	Standards Advisory Council
SFAS	Statement of Financial Accounting Standards
SEC	Securities and Exchange Commission
US GAAP	US Generally Accepted Accounting Principles

Del I Innledning og metode

Kapittel 1 Innledning

Kapittel 2 Metode

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

Hovedformålet med regnskapet er i følge IASB sitt rammeverk å gi beslutningsnyttig informasjon til brukerne (IASB 1989.12). For at informasjonen skal være beslutningsnyttig, må den oppfylle de enkelte kvalitetskravene i rammeverket som er relevans, pålitelighet¹, forståelighet og sammenlignbarhet (Johnsen og Kvifte 2008). Det er skrevet mye om konsekvensene innføringen av IFRS innebærer og særlig den utstrakte bruken av virkelig verdi som måleattributt. Fokus har imidlertid i stor grad vært rettet mot kvalitetskravene relevans og pålitelighet, og mindre mot sammenlignbarhet. På bakgrunn av den vekten IASB legger på sammenlignbarhet i diskusjonsnotater og høringsutkast, bør en imidlertid også rette mer fokus mot sammenlignbarhet. Med sammenlignbarhet menes at regnskapsprinsipper anvendes konsistent over tid av det enkelte selskap, og at prinsippanvendelsen er ensartet mellom ulike selskaper (Johnsen og Kvifte 2008). Sammenlignbarhet oppnås kort sagt ved at like transaksjoner og hendelser behandles likt.

IAS 39 har av mange – blant annet som en følge av dens mange valgmuligheter - blitt kritisert for å være for kompleks (IASB 2008f.IN1; IASB 2008f.IN4). I den senere tiden har også enkelte i Norge gitt spesielt uttrykk for at de mener sammenlignbarheten mellom norske banker har blitt svekket med innføringen av IFRS (Dagens Næringsliv 2009). IASB valgte i mars 2008 å gi ut diskusjonsnotatet *Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments*, hvor de foreslo tiltak for å redusere kompleksiteten i standarden. I notatet går det frem at en langsiktig løsning for å redusere kompleksiteten knyttet til regnskapsføring av finansielle instrumenter er å måle alle finansielle instrumenter til virkelig verdi (IASB 2008f.IN5). IASB uttaler at dette blant annet vil ”facilitate comparisons between entities and between accounting periods for the same entity” (IASB 2008f.IN8). IASB mener altså at større bruk av måling til virkelig verdi både vil redusere kompleksiteten og bedre kravet til sammenlignbarhet. I et vedlegg med tittelen *Accounting for Financial Instruments Conceptual Paper* til et kommentarbrev fra International Banking Federation² (IBFed) på IASB sitt diskusjonsnotat, går det imidlertid frem at IBFed mener at kvalitetskravet sammenlignbarhet best vil ivaretas gjennom den nåværende modellen med ”blandet måling”

¹ I diskusjonsnotatet og i høringsutkastet fra IASB og FASB sitt rammeverksprosjekt, foreslås reliability (pålitelighet) erstattet av faithful representation (troverdig presentasjon). I oppgaven vil jeg imidlertid holde meg til gjeldende rammeverks begrepsbruk, som er pålitelighet.

² Finansnæringsens Hovedorganisasjon er via European Banking Federation medlem i denne organisasjonen.

(mixed measurement model) og ikke gjennom måling av alle finansielle instrumenter til virkelig verdi. Det argumenteres for det første med at en modell med blandet måling får fram at ulike banker har ulike forretningsmodeller og ulike hensikter med å holde finansielle instrumenter, og for det andre at måling til virkelig verdi vil redusere sammenlignbarheten som en følge av at måling til virkelig verdi er mer komplekst enn det IASB legger til grunn. På bakgrunn av dette kommentarbrevet kan man derfor ikke utelukke at økt bruk av virkelig verdi vil kunne svekke kravet til sammenlignbarhet for norske banker. Også i møtene hos det oppnevnte organet Financial Crisis Advisory Group (FCAG) har det kommet frem at deltakerne har drøftet bruken av virkelig verdi opp i mot kvalitetskravet om sammenlignbarhet. Enkelte av deltakerne har argumentert med at de skjønsmessige vurderingene som gjøres i fastsettelsen av virkelig verdi vil svekke kravet til sammenlignbarhet (FCAG 2009b).

Når det gjelder økt sammenlignbarhet i målingen av virkelig verdi, var dette et av formålene med IASB sitt diskusjonsnotat *Fair Value Measurements* (IASB 2006a). Diskusjonsnotatet gir imidlertid ikke noen entydig veiledning om for eksempel bruk av verdsettelsesmetoder (Mamelund 2008b). Dette vil kunne være med på å skape en regnskapspraksis som gjør at ulike foretak legger ulike modeller og forutsetninger til grunn ved fastsettelsen av virkelig verdi, og som dermed over tid vil kunne være med på å svekke IASB sitt ønske om sammenlignbarhet. Det skal nevnes at FASB i januar 2007 ga ut en ”invitation to comment” med tittelen *Valuation Guidance for Financial Reporting*³. Her inviterte FASB interesserte parter til blant annet å komme med kommentarer til om man trengte å utvikle egne verdsettelsesstandarder for finansiell rapportering (FASB 2007). Dette viser at spørsmål knyttet til blant annet verdsettelse av finansielle instrumenter er utfordrende. Dersom standardene inneholder for lite veiledning, vil det kunne være med på å skape en regnskapspraksis som ikke er konsistent og ensartet.

Forholdene i finansmarkedene har i 2007 og 2008 gjort at det har blitt satt ekstra fokus på klassifisering og måling av finansielle instrumenter. Dette skyldes for det første at IASB åpnet opp for økt adgang til å reklassifisere finansielle instrumenter og for det andre at økt kredittrisiko og redusert likviditet i finansmarkedene gjorde at det ble krevende å måle og gi opplysninger om virkelig verdi for finansielle instrumenter. At flere markeder ble inaktive gjorde at færre finansielle instrumenter kunne verdsettes på bakgrunn av markedspriser. Som

³ FASB mottok 80 kommentarbrev på invitasjonen. Dette førte til at FASB 21.juni 2007 opprettet en Valuation Resource Group. Gruppen har møtes ved flere anledninger i 2007, 2008 og 2009. Sist 15.februar 2009.

en følge av dette måtte det gjøres skjønnsmessige vurderinger knyttet til blant annet hvilke verdsettelsesmetoder og hvilke forutsetninger man skulle legge til grunn når man tok i bruk verdsettelsesteknikker for å måle virkelig verdi (IASB Expert Advisory Panel 2008.26). Dette kan ha bidratt til at det oppsto en regnskapspraksis som avvek fra tidligere perioder for samme foretak og mellom ulike foretak.

Som det fremgår over, er det nåværende regelverket for norske banker slik at bankene gjennom IAS 39 er gitt en del valgmuligheter i sin regnskapsføring av finansielle instrumenter, blant annet knyttet til kategorisering av instrumenter og fastsettelsen av virkelig verdi. På bakgrunn av dette gjøres det derfor i oppgaven rede for disse valgmulighetene, og det foretas også en kartlegging av norsk praksis på området.

Norske banker ble for regnskapsårene 2007 og 2008 sterkt berørt av forholdene i finansmarkedene under finanskrisen. Forholdene førte blant annet til at bankene fikk anledning til å reklassifisere en del av sine finansielle instrumenter. Videre skapte den reduserte likviditeten og den økte kredittrisikoen i markedene utfordringer for bankene i deres fastsettelse av virkelig verdi på finansielle instrumenter. På bakgrunn av dette har det i oppgaven også blitt sett nærmere på teori og praksis knyttet til disse områdene. Formålet har vært å se om forholdene omtalt over har ført til at det har utviklet seg en regnskapspraksis som svekker rammeverkets krav til sammenlignbarhet.

Mange hevder at opplysningene som gis i selskapenes noter har blitt viktigere ved innføringen av IFRS. Enkelte hevder også at manglende sammenlignbarhet kan kompenseres ved utfyllende tilleggsopplysninger (Kvifte og Tofteland 2008). Med grunnlag i disse betraktningene har oppgaven sett nærmere på om norske banker oppfyller noteopplysningskravene i IFRS 7 knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter, og om den informasjonen som gis i tilstrekkelig grad synliggjør årsakene til og konsekvensene av bankenes eventuelle ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder.

1.2 Problemstilling

På grunnlag av gjennomgangen ovenfor vil følgende problemstillinger bli behandlet i oppgaven:

- Problemstilling 1: Er gjeldende regnskapspraksis for norske banker knyttet til måling og kategorisering av finansielle instrumenter konsistent og ensartet?

- Problemstilling 2: Oppfyller norske banker noteopplysningskravene i IFRS 7 knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter, og synliggjør disse opplysningene årsakene til og konsekvensene av bankenes eventuelle ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder?

1.3 Presisering i forhold til profesjonell skjønnsutøvelse og prinsippbaserte regnskapsstandarder

Regnskapsinformasjon bygger i stor grad på estimater og vurderinger, og bruk av skjønn utgjør derfor en sentral del av den finansielle rapporteringen (Barth 2008). At den finansielle rapporteringen er basert på ledelsens estimater og vurderinger, gjør imidlertid at disse estimatene kan bli uensartede på tvers av ulike selskaper (Schipper og Vincent 2003). Dette kan være med på å svekke rammeverkets krav til sammenlignbarhet. Det er imidlertid forskjellige syn på hvordan man skal oppnå sammenlignbarhet. Noen mener sammenlignbarhet best oppnås ved å begrense bruken av skjønn og ved å redusere antall valgmuligheter (Big 6 2008, s.7). En slik løsning oppnås ved å utvikle regelbaserte standarder. Andre mener at sammenlignbarhet oppnås ved å gi opplysninger om de skjønsmessige vurderingene som er gjort og hvordan de påvirker regnskapet i notene (Big 6 2008, s.7). Etter hvert som man leser seg igjennom denne oppgaven, kan man nok få et inntrykk av at det argumenteres for en løsning med regelbaserte standarder hvor lite overlates til regnskapsprodusentenes profesjonelle skjønnsutøvelse. Dette er imidlertid på ingen måte grunnlaget for oppgavens argumentasjon. Som en følge av urolighetene i finansmarkedene i 2007 og 2008 har det imidlertid på områder som for eksempel måling av virkelig verdi i illikvide markeder blitt etterspurt veiledning fra regnskapsprodusenter, regnskapsbrukere og revisorer. En annen løsning er derfor at standardsetterne utvikler prinsippbaserte standarder hvor man sammen med at hensikten med standarden er klart fastsatt, gir implementeringsveiledning (Schipper og Vincent 2003, s.105). Så lenge regnskapsprodusentene forholder seg trofaste til slike standarder, er det oppgavens syn at denne løsningen er å foretrekke sett opp i mot rammeverkets kvalitetskrav om sammenlignbarhet. Slike prinsippbaserte standarder vil imidlertid kreve at regnskapsprodusentene gir tilstrekkelig informasjon om de vurderingene som er gjort.

1.4 Terminologi

1.4.1 Virkelig verdi

Johnsen og Kvifte (2008, s.108) understreker at den norske oversettelsen av begrepet "fair value" er en "lite treffende oversettelse". Dette som en følge av at FASB og IASB definerer "fair value" som en salgsverdi/utgangsverdi. Mamelund (2008b, s.17) bemerker videre at virkelig verdi ikke er et entydig begrep i IFRS-standardene og at den norske oversettelsen fremstår som "unyansert". På bakgrunn av at begrepet virkelig verdi er innarbeidet i norsk regnskapsterminologi, blant annet gjennom oversettelsen av IFRS-standardene, benyttes det i oppgavens videre fremstilling.

1.4.2 Transparens

Transparens (transparency) er et begrep som i den senere tiden ofte har blitt omtalt som en ønsket egenskap ved regnskapsinformasjon, og som ofte brukes i situasjoner hvor det drøftes forhold relatert til kravene om sammenlignbarhet og forståelighet. Barth og Schipper (2008, s.174) definerer transparens som "the extent to which financial reports reveal an entity's underlying economics in a way that is readily understandable by those using the financial reports". Barth og Schipper (2008) nevner videre sammenlignbarhet som et av forholdene som fremmer ønske om transparens i den finansielle rapporteringen. Som en følge av at IASB og FASB konkluderte med at det å innta transparens som et eget kvalitetskrav ville gjøre det overflødig - siden det ble ansett å bli dekket av de nåværende kvalitetskravene i rammeverket (IASB 2008b.BC2.37) - har begrepet ikke blitt gjort nærmere rede for, og har heller ikke blitt tatt i bruk i oppgavens drøftelser.

1.4.3 Endringer i IAS 1⁴

Fra og med 1.januar 2009 ble det gjort endringer i begrepsbruken i IAS 1 *presentasjon av finansregnskap*. Balanseoppstillingen og kontantstrømoppstillingen heter nå henholdsvis "statement of financial position" ("oppstilling av finansiell stilling") og "statement of cash flow" ("kontantstrømoppstilling") (Ernst & Young 2009a, s.4). I resultatoppstillingen skilles det nå mellom tre sentrale begreper: årets totalresultat, årets resultat og andre inntekter og kostnader. Sammenhengen mellom dem fremgår av oppstillingen under:

$$\text{Årets totalresultat} = \text{Årets resultat} + \text{Andre inntekter og kostnader}$$

⁴ Oversikten over endringene er hentet fra Ernst & Young (2009a).

Andre inntekter og kostnader består av poster ført direkte mot egenkapitalen, slik som verdiendringer på instrumenter klassifisert som tilgjengelig for salg. I egenkapitaloppstillingen skilles det mellom begrepene årets totalresultat og transaksjoner med eierne. Sammenhengen mellom begrepene er som følger:

$$UB\text{egenkapital} = IB\text{egenkapital} + \text{Årets totalresultat} \pm \text{transaksjoner med eierne}$$

Siden disse endringene ikke gjaldt for bankenes rapportering i 2007 og 2008, vil den gamle terminologien benyttes i oppgavens videre drøftelser og redegjørelser.

1.5 Begrensning

Som det vil gå frem etter hvert, har det i 2007 og 2008 vært stor endringshastighet innenfor IAS 39 og IFRS 7 knyttet til oppgavens temaer. Dette har gjort arbeidet med oppgaven utfordrende, men samtidig interessant og lærerikt. Også i 2009 har det vært satt i gang en rekke arbeider hos for eksempel IASB, FASB og FCAG, som det ventes vil gi avklaring på en rekke av de forholdene som er diskutert i oppgaven. Som en følge av oppgavens begrensede tidshorisont vil det imidlertid ikke bli gjort rede for resultater som kommer fra disse arbeidene⁵ etter 01.mai 2009.

1.6 Kapitteloversikt

Denne utredningen er delt opp i 4 hoveddeler:

- Del 1 tar for seg oppgavens forskningsmetode (kapittel 2)
- Del 2 analyserer de gjeldende regnskapsstandardene for finansielle instrumenter på utvalgte områder, og danner oppgavens teoretiske fundament (kapittel 3,4,5,6,7,8 og 9)
- Del 3 presenterer oppgavens empiriske resultater knyttet til norske bankers regnskapspraksis (kapittel 10, 11 og 12)
- I Del 4 gjøres det rede for oppgavens hovedkonklusjoner. I denne delen besvares også oppgavens problemstillinger (Kapittel 13)

Da sammenlignbarhet er et kvalitetskrav som det er krevende å foreta empiriske undersøkelser på, gis det i kapittel 2 en begrunnelse for den metodiske tilnærmingen som er valgt. Det gjøres blant annet rede for hvilken undersøkelsesdesign som er valgt, hvordan

⁵ Dette gjelder særlig høringsutkastet på måling av virkelig verdi. Dette vil bli utgitt i løpet av mai 2009.

datainnsamlingen har foregått og hvordan kildene er valgt ut. Tilslutt gjøres det en kritisk drøftelse opp i mot kravene om gyldighet og pålitelighet.

Som en følge av at det innenfor området finansielle instrumenter har vært hyppige og vesentlige endringer over tid, gis det i kapittel 3 en historisk oversikt over den utviklingen som har funnet sted i regnskapsstandardene for finansielle instrumenter, herunder debatten og de tiltakene som ble satt i verk under finanskrisen. Formålet med kapitlet er at det skal danne et bakteppe for oppgavens fremstilling.

Kapittel 4 danner sammen med kapittel 5, 6, 7, 8 og 9 det teoretiske fundamentet i oppgaven. Formålet med disse kapitlene er å identifisere områder som det legges særlig vekt på i den empiriske delen av oppgaven. Kapittel 4 gjør rede for de elementene i IASB sitt rammeverk som danner grunnlaget for de drøftelsene som gjøres i oppgaven. Hovedvekten ligger på kvalitetskravet sammenlignbarhet, men det gjøres også rede for elementene knyttet til målsetningen ved regnskapet og måling. Formålet med kapitlet er å presisere innholdet i kvalitetskravet sammenlignbarhet, slik at det er klart hva man vurderer resultatene fra empiridelen opp i mot.

Kapittel 5 identifiser valgmulighetene som er gjeldende i IAS 39 knyttet til kategorisering, herunder endringene som ble gjort under finanskrisen knyttet til adgangen til å reklassifisere instrumenter ut av kategoriene til virkelig verdi over resultatet og tilgjengelig for salg. I kapitlet gjøres det videre en kritisk drøftelse av disse valgmulighetene opp i mot kravet om sammenlignbarhet. Drøftelsene som gjøres i dette kapitlet og i kapittel 6, knyttes sammen med empiri fra norske bankers regnskapspraksis i kapittel 10.

Kapittel 6 tar for seg regnskapsmessig sikring. Kapitlet tar utgangspunkt i et eksempel, og på bakgrunn av dette gjøres det rede for de valgmuligheter bankene har når det gjelder sikring av fastrenterisiko, de regnskapsmessige effektene av de ulike sikringsmetodene, og hvilke korrigeringer som må utføres for å gjøre banker med ulike metoder sammenlignbare.

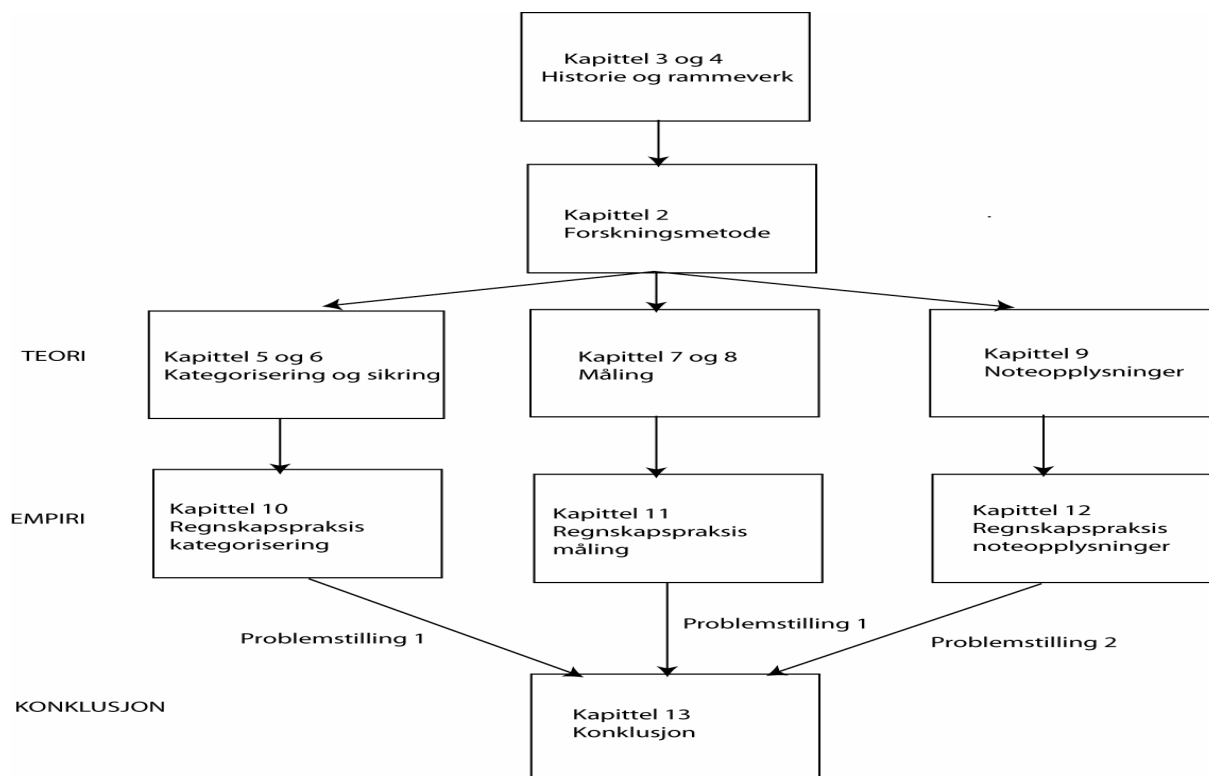
Måling av finansielle instrumenter omhandles i kapittel 7 og 8. Kapittel 7 drøfter forhold som den gjeldende modellen med blandet måling, måling av finansielle instrumenter som ikke har priser notert i et aktivt marked og måling av finansielle forpliktelser til virkelig verdi. I kapittel 8 gjøres det rede for spesifikke instrumenter hvor banker står ovenfor utfordringer i fastsettelsen av virkelig verdi. Kapitlene er en introduksjon til kapittel 11 i empiridelen.

Kapittel 9 gir en oversikt over noteopplysningskravene i IFRS 7 knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter. Drøftelsene som gjøres i dette kapitlet knyttes sammen med empiri fra norske bankers regnskapspraksis i kapittel 12.

Kapittel 10, 11 og 12 danner sammen oppgavens empiridel. Her presenteres de empiriske resultatene fra kartleggingen av bankenes årsrapporter og fra de intervjuene som er utført hos Sparebank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark og Sparebanken Sør. Kapittel 10 og 11 presenterer norske bankers regnskapspraksis knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter. Resultatene fra disse kapitlene danner sammen grunnlaget for å behandle problemstilling 1.

Kapittel 12 gir en oversikt over norske bankers regnskapspraksis når det gjelder noteopplysninger knyttet til kategorisering og måling. Resultatene fra dette kapitlet danner grunnlaget for å behandle problemstilling 2.

På bakgrunn av de drøftelsene og analysene som er gjort i de foregående kapitlene, gis det i kapittel 13 en oppsummering av hovedfunnene i oppgaven. På bakgrunn av hovedfunnene besvares problemstillingene knyttet til kravet om sammenlignbarhet i norske bankers regnskapspraksis.

Figur 1-1 Oversikt over oppgavens oppbygning

2 Metode

2.1 Kapittelintroduksjon

I dette kapitlet gis det en kort oversikt over den metodiske tilnærmingen som oppgaven bygger på. Det gjøres blant annet rede for hvilke kriterier som er lagt til grunn for å besvare problemstillingene, hvordan informasjonsinnhenting er foretatt og hvordan kildene er valgt ut. Til slutt gjøres det en kritisk vurdering av kravene til gyldighet og pålitelighet.

2.2 Undersøkellesdesign

2.2.1 Tilnærming - problemstilling 1

I følge Pownall og Schipper (1999, s.263) kan man vurdere sammenlignbarhet på fire måter: “First, two or more sets of standards might be directly compared to see if their requirements differ. (...). Second, accounting policies for a set of firms could be compared cross-sectionally, and differences in accounting policies for demonstrably similar events/transactions would be taken as evidence of noncomparability. Third and relatedly, accounting practices within a given accounting policy could be assessed. Finally (and most commonly in academic accounting research), the reported numbers themselves might be assessed”. Som et eksempel på tilnærming to og tre skriver de to følgende: “A comparison of accounting policies might be carried out using the (usually) first explanatory note in annual reports; an example of noncomparability might be if firm A’s policy was to recognize the actuarial estimated value of retirement benefits while firm B’s policy was to recognize as expense the current period payments to retirees. An example of noncomparability in accounting practices within a given policy might be if firms A and B recognized estimates for uncollectible receivables, but firm A always used 3 percent and firm B provided a new estimate each period on prior experience and management’s expectations” (Pownall og Schipper 1999, s.263).

Opgavens problemstillinger er besvart ut i fra en todelt tilnærming. For det første har det blitt gjort en kartlegging av 15 norske bankers årsrapporter for 2007 og 2008, og for det andre har det blitt foretatt intervjuer hos 3 av de 15 bankene. Intervjuene ble gjennomført for å få en nærmere innsikt i de områdene som ble identifisert i kartleggingsdelen. Resultatene fra kartleggingsdelen og intervjudelen er presentert sammen i kapittel 10,11 og 12. Resultatene fra kapittel 10 og 11 dannet grunnlaget for å besvare problemstilling 1, mens resultatene fra kapittel 12 dannet grunnlaget for å besvare problemstilling 2.

For å ta stilling til kravet om sammenlignbarhet i første problemstilling, ble tilnærming to og tre nevnt over tatt i bruk. For det første ble det sett nærmere på om bankene brukte ulike regnskapsprinsipper for like transaksjoner (i forbindelse med kategoriseringen), og for det andre ble det sett nærmere på om det var ulik praksis når bankene hadde tatt i bruk et likt prinsipp (virkelig verdi). I tillegg til momentene hos Pownall og Schipper så også oppgaven på om bankenes prinsippanvendelse og valg av metoder og forutsetninger var konsistent over tid.

2.2.2 Tilnærming - problemstilling 2

For å besvare problemstilling 2 ble noteopplysningene i bankenes årsrapporter sammenlignet med kravene i IFRS 7. Videre ble det ut i fra undersøkernes oppfatning vurdert om informasjonen som ble gitt i notene var tilstrekkelig til å synliggjøre at bankene eventuelt hadde lagt ulike regnskapsprinsipper og/eller metoder til grunn, samt om opplysningene var tilstrekkelige til å vurdere de beløpsmessige konsekvensene.

2.2.3 Intensiv og deskriptiv undersøkelsesdesign

På bakgrunn av beskrivelsen over ble det valgt et undersøkelsesdesign med henholdsvis en intensiv og deskriptiv tilnærming. Bakgrunnen for den intensive tilnærmingen var at det ble valgt å undersøke relativt få studieobjekter, men mange variable. Den deskriptive tilnærmingen kom av at målet med oppgaven for det første har vært å beskrive regnskapspraksisen som var gjeldende blant bankene i utvalget, samt om informasjonen i notene synliggjorde årsakene til og konsekvensene av bankenes eventuelle ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder.

2.3 Metodetilnærming – Empirisk og analytisk finansregnskapsforskning

Som en følge av at oppgaven ble skrevet med liten kunnskap om det valgte temaet, samt at problemstillingene var uklare i starten av prosessen, ble det valgt en kvalitativ metodetilnærming, dvs. dataene ble samlet inn i form av ord og setninger (Jacobsen 2005). Mer spesifikt for finansregnskapsfaget ble det valgt en tilnærming i mellom det Gjesdal (2007) kaller analytisk finansregnskapsforskning og empirisk finansregnskapsforskning. Oppgaven bygger både på innsamlede data fra intervjuer og årsrapporter, og drøftelser gjort ut i fra logiske resonneringer.

2.4 Datainnsamlingsmetode

Som det fremgikk over, har det i forbindelse med den empiriske delen av oppgaven blitt innhentet informasjon ved bruk av både åpne intervjuer og en dokumentundersøkelse.

2.4.1 Primærdata

Informasjonen som ble innhentet via intervjuene er såkalt primærdata, dvs. data som er samlet inn for første gang ved at forskeren går rett til den primære kilden (Jacobsen 2005).

Gjennomføringen av intervjuene ble gjort gjennom 1 telefonintervju og 2 intervjuer ansikt-til-ansikt. Alle intervjuobjektene fikk 2 uker i forkant av intervjuet en intervjuguide hvor de ble gitt en kort beskrivelse av oppgaven og selve spørsmålene til intervjuet (disse er lagt ved i appendix 4). På denne måten fikk respondentene tid til å forberede seg på de temaene som ville bli behandlet. Spørsmålene var strukturert på en slik måte at de hadde fast rekkefølge og klare skiller i tema. Det ble ikke gitt noen faste svaralternativer, men kun åpne svar. Under selve intervjuene ble svarene dokumentert skriftlig av undersøger. Etter at intervjuene var ferdig ble det foretatt en renskrivning og laget sammendrag av hvert intervju. Når alle intervjuene var gjennomført, ble svarene fra de ulike respondentene sammenfattet innenfor temaene kategorisering, måling og noteopplysninger.

2.4.2 Sekundærdata

Informasjonen fra dokumentundersøkelsen er såkalt sekundærdata, dvs. informasjon som ikke forskeren samler inn direkte fra kilden (Jacobsen 2005). Årsrapportene for både 2007 og 2008 ble hentet fra de respektive bankenes nettsider og skrevet ut før gjennomlesning. I enkelt tilfeller hvor det var uklarheter i årsrapportene, dannet også kvartalsrapporter og pressemeldinger grunnlag for dokumentundersøkelsen. Data fra denne delen ble samlet inn ved at hver årsrapport ble gjennomgått systematisk, og innholdet registrert på grunnlag av et klassifiseringsskjema som skilte mellom temaene kategorisering, måling og noteopplysninger. Tilslutt ble dataene fra disse skjemaene systematisert og analysert ved at alle bankene ble samlet i et felles klassifiseringsskjema.

2.5 Valg av enheter

2.5.1 Valg av kilder til dokumentundersøkelse

Dokumentundersøkelsen ble bygget på 15 bankers årsrapporter for 2007 og 2008. Dette er offentlig informasjon som er produsert på bakgrunn av IFRS standardene og revidert av en eksterntrevisor. Bankene i utvalget ble valgt på bakgrunn av en oppdeling i henholdsvis små, mellomstore og store banker. Grunnen til at det ikke ble valgt en gruppe med bare relativt like

banker skyldtes et ønske om å få et bilde av praksis hos hele banksektoren. Bankene ble ikke tilfeldig valgt, men plukket ut med bakgrunn i hvilke som det ble forventet ville gi nyttig informasjon knyttet til problemstillingene.

Under følger en oversikt over de bankene som ble valgt og størrelsen på bankene ut i fra total forvaltningskapital.

Banker	Forvaltningskapital 2007 (i mill. kroner)	Revisor 2008
DnB Nor Bank ASA	1249625	Ernst & Young
Sparebank 1 SR-Bank	103120	PricewaterhouseCoopers
Sparebanken Vest	75048	PricewaterhouseCoopers
Sparebank 1 SMN	71503	Deloitte
Sparebank 1 Nord-Norge	60819	KPMG
Storebrand Bank ASA	41887	Deloitte
Sparebanken Hedmark	38009	BDO Noraudit
Sparebanken Møre	35615	Ernst & Young
Sparebanken Sør	30178	KPMG
Sparebanken Sogn og Fjordane	22501	Deloitte
Sparebanken Øst	21957	Ernst & Young
Sparebank 1 Oslo og Akershus	20363	PricewaterhouseCoopers
Helgeland Sparebank	14262	PricewaterhouseCoopers
Landkreditt bank	13569	PricewaterhouseCoopers
Sparebank 1 Vestfold	10830	Ernst & Young

Tabell 2-1 Oversikt over bankene i oppgavens utvalg etter størrelse på forvaltningskapital

2.5.2 Valg av banker til intervju

Respondentene til intervjuene ble valgt ut etter kriterier identifisert i kartleggingen av årsrapportene. Målet var i starten å få 4 banker som hadde foretatt ulike valg i forbindelse med kategoriseringen og målingen av finansielle instrumenter. Valget av respondenter ble derfor gjort ut i fra hvem som det ble forventet ville gi en dypere innsikt i de forholdene som var identifisert i kartleggingen av årsrapportene. Med hjelp fra Arne Grunt i Sparebanken Hedmark ble 4 banker kontaktet via e-post. Bankene ble i e-posten gitt en beskrivelse av undersøkelsen og spørsmålene. Resultatet ble at Sparebank 1 Nord-Norge og Sparebanken Sør sa seg villige til å gjennomføre et intervju. Sammen med Sparebanken Hedmark ble det dermed totalt 3 respondenter.

2.6 Gyldighet og pålitelighet

I denne delen foretas det en kritisk drøftelse av konklusjonene i oppgaven opp i mot kravene om gyldighet og pålitelighet.

2.6.1 Gyldighet (validitet)

Gyldighet kan deles opp i tre elementer: (1) begrepsmessig gyldighet, (2) intern gyldighet og (3) ekstern gyldighet. Begrepsmessig gyldighet omhandler hvorvidt man faktisk har målt det man ønsker å måle (Jacobsen 2005). Knyttet til oppgavens første problemstilling er den største svakheten at man ikke kan være sikker på om de underliggende hendelsene og transaksjonene som ble rapportert av de ulike bankene var like. For eksempel er det ikke slik at bankenes obligasjonsporteføljer består av de samme obligasjonene. Oppgaven bygger derfor på en forutsetning om at de underliggende økonomiske forholdene var tilstrekkelig like til at det ble fordret en lik regnskapsmessig behandling. Dette er en svakhet med oppgaven. Når det gjelder den andre problemstillingen, har denne blant annet blitt besvart ut i fra undersøkernes oppfatning av den informasjonen som ble gitt, samt om denne i tilstrekkelig grad synliggjorde årsakene til og konsekvensene av bankenes ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder. En bedre tilnærming på den sistnevnte ville nok ha vært å gjennomført intervjuer med et utvalg regnskapsbrukere.

Med intern gyldighet menes hvor god dekning det er i oppgavens data for å trekke de konklusjonene som er gjort (Jacobsen 2005). For å gjøre en vurdering på dette kan man sammenligne resultatene i oppgaven mot andre studier på relaterte områder, samt foreta en kritisk gjennomgang av kildene og informasjonen fra kildene (Jacobsen 2005). Det er imidlertid ikke funnet noen liknende studier som omhandler de samme temaene som besvares i problemstilling 1. Når det gjelder problemstilling 2, er det imidlertid blitt foretatt en rekke studier av de internasjonale revisjonsselskapene som tar for seg mange av de samme forholdene som er forsøkt besvart i oppgaven. Selv om disse studiene omhandler store internasjonale banker, gir de imidlertid en indikasjon på rimeligheten av oppgavens resultater. Resultatene fra disse studiene er derfor sammenlignet med resultatene fra oppgaven i kapittel 12. Kildene som dokumentundersøkelsen bygger på er årsrapporter som er revidert av uavhengige eksterne revisorer. Dette gjør at kildene anses som troverdige. Årsrapportene oppsummerer også på en klar og objektiv måte de valgene og de vurderingene som bankene har gjort. Når det gjelder intervjuene, er disse gjort med personer som både har førstehåndskunnskap om og god innsikt i temaene (3 økonomisjefer og 1 finansdirektør). Dette sammen med forholdene over øker sannsynligheten for at oppgaven både bygger på riktig informasjon og riktige kilder.

Ekstern gyldighet dreier seg om oppgavens resultater kan generaliseres (Jacobsen 2005).

Dette er imidlertid ikke tilfelle for oppgavens konklusjoner. Grunnen er at oppgaven er bygd

på et intensivt undersøkelsesdesign hvor det bare er undersøkt noen få banker både i forbindelse med dokumentundersøkelsen og intervjuene. Videre har bankene blitt trukket ut fordi det ble forventet at de ville gi god innsikt i oppgavens temaer. Oppgavens konklusjoner gjelder således bare for bankene i oppgavens utvalg.

2.6.2 Pålitelighet (reliabilitet)

Når man vurderer undersøkelsens pålitelighet, forsøker man å finne ut av ”om det er trekk ved selve undersøkelsen som har skapt de spesielle resultatene man har kommet frem til” (Jacobsen 2005, s.386). I intervjuene kan respondentene ha blitt påvirket av konteksten og måten intervjuene foregikk på. Som det gikk frem over, fikk respondentene tilsendt spørsmålene 2 uker før selve intervjuet, og dermed fikk de god tid til å tenke igjennom spørsmålene på en grundigere måte enn om de hadde fått de direkte. Dette økte sannsynligheten for at svarene ble mer gjennomtenkte og mindre påvirket av undersøker. For at intervjuobjektene skulle uttale seg friere, ble det valgt å anonymisere deres uttalelser. At undersøker valgte å gjøre notater og ikke bruke båndopptak økte imidlertid risikoen for at ikke all relevant informasjon ble nedskrevet. I et forsøkt på å redusere denne effekten ble det rett etter at intervjuene var ferdig skrevet fullstendige sammendrag av intervjuene. I dokumentundersøkelsen kan påliteligheten ha bli svekket av feil i nedtegningen av den informasjonen som ble hentet i fra årsrapportene. Dette ble imidlertid forsøkt unngått ved at resultatene senere ble dobbeltsjekket direkte opp i mot årsrapportene.

Del II Teoridel

Kapittel 3 Historisk bakgrunn for IFRS og regnskapsstandardene
for finansielle instrumenter

Kapittel 4 IASB sitt rammeverk

Kapittel 5 Kategorisering av finansielle instrumenter

Kapittel 6 Regnskapsmessig sikring av fastrenterisiko

Kapittel 7 Måling av finansielle instrumenter

Kapittel 8 Måling av utlån og ikke-børsnoterte aksjer til virkelig
verdi

Kapittel 9 IFRS 7 Finansielle instrumenter - opplysninger

3 Historisk bakgrunn for IFRS og regnskapsstandardene for finansielle instrumenter

3.1 Kapittelintroduksjon

I dette kapitlet gjøres det rede for innføringen av IFRS i norske banker, og det gis videre en kort historisk oversikt over den utviklingen som har funnet sted i regnskapsstandardene for finansielle instrumenter. IASB og FASB sine tiltak som følge av finanskrisen og debatten omkring finansielle instrumenter under finanskrisen nevnes også kort. Formålet med kapitlet er å vise at oppgavens tema er relevant, samt at det skal gi et bakteppe for oppgavens videre fremstilling.

3.2 Innføringen av IFRS i norske banker

Den 19.juli 2002 vedtok EU den såkalte IFRS-forordningen. Gjennom EØS-avtalen og tilhørende lovendring ble forordningen også gjeldende for norske foretak. Forordningen innebar en plikt for alle børsnoterte foretak til å ta i bruk IFRS i sine konsernregnskap fra og med 2005. Målet med forordningen er ”å sikre en høy grad av innsyn i og sammenlignbarhet mellom finansregnskaper og dermed en rasjonell virkemåte for kapitalmarkedet” (Europaparlamentet 2002, artikkel 1). Under betegnelsen børsnoterte foretak fallt både foretak som hadde egenkapitalinstrumenter (aksjer, grunnfondsbevis) og gjeldsinstrumenter (obligasjoner, sertifikater) notert på børsen. På bakgrunn av overgangsbestemmelser i forordningen valgte imidlertid Finansdepartementet å la foretak med børsnoterte obligasjonslån avvente implementeringen av IFRS til 1.januar 2007. Finansinstitusjoner ble i tillegg avskåret fra å bruke IFRS i sine selskapsregnskaper. Den 30.mars 2007 fastsatte imidlertid departementet endringer i årsregnskapsforskriften for finansinstitusjoner, som innebar at banker og finansieringsforetak som inngikk i børsnoterte konsern, fikk plikt til å bruke IFRS eller forenklet IFRS i sine selskapsregnskap. Plikten ble gjort gjeldende for delårsregnskap avlagt fra og med annet kvartal 2007. Andre banker og finansieringsforetak fikk adgang til å bruke IFRS eller forenklet IFRS i sine selskapsregnskap (Finansdepartementet 2007). På bakgrunn av disse endringene anvender derfor de fleste større norske banker i dag både IFRS i konsernregnskapet og i selskapsregnskapet.

3.3 Regnskapsstandardene IAS 32, IAS 39 og IFRS 7

Standardene IAS 32 og IAS 39 som omhandler finansielle instrumenter har i likhet med finansmarkedene gjennomgått store endringer de senere årene. Det er derfor ikke

hensiktsmessig å gå i detalj på alle endringene som har forekommet. Under vil derfor kun de endringene som er relevante for oppgavens tema bli gjort rede for.

3.3.1 Noteopplysninger og presentasjon

IASC forsøkte i to høringsutkast i henholdsvis 1991 (E40 - *Financial Instruments*) og 1994 (E48 - *Financial Instruments*) å foreta en fullstendig behandling av finansielle instrumenter. I mars 1995 valgte de imidlertid å fortsette arbeidet med innregning og måling, mens de vedtok IAS 32 som en egen standard som inneholdt noteopplysnings- og presentasjonskravene fra høringsutkastet E48 – *Financial Instruments* fra 1994. Etter at den første versjonen av IAS 39 ble utgitt i mars 1999 ble det foretatt mindre justeringer i IAS 32. I forbindelse med at IASB lanserte sitt forbedringsprosjekt i april 2001, valgte de imidlertid i desember 2003 å gi ut en revidert utgave av IAS 32. Endringene kom blant annet som en følge av at IASB forsøkte å klargjøre innholdet i IAS 39 (Bonham et al. 2008). Dette vil bli gjort nærmere rede for under.

IASB overtok ved opprettelsen i 2001 et prosjekt fra IASC som gikk ut på å endre standarden IAS 30 *Opplysninger i finansregnskapet til banker og tilsvarende finansinstitusjoner*. I forbindelse med dette prosjektet bestemte IASB seg for å gjennomgå opplysningskravene for alle finansielle instrumenter, noe som i juli 2004 ledet til publiseringen av høringsutkastet ED 7 – *Financial instruments: disclosures*. Dette arbeidet endte i August 2005 opp med publiseringen av den endelige standarden IFRS 7 *Finansielle instrumenter – opplysninger*. Ved ikraftsettelsen 1.januar 2007 erstattet IFRS 7 standarden IAS 30 og noteopplysningskravene i IAS 32 (presentasjonskravene er fremdeles i behold i IAS 32).

3.3.2 Innregning og måling

I mars 1997 ga IASC og CICA ut diskusjonsnotatet *Accounting for Financial Assets and Financial Liabilities*. I dette notatet foreslo IASC og CICA blant annet at alle finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser skulle måles til virkelig verdi (Bonham et al. 2008). Samme året gikk også IASC og CICA sammen med andre nasjonale standardsettere og etablerte gruppen, Joint Working Group of standard setters (JWG)⁶, med det mål å etablere en integrert og harmonisert standard for finansielle instrumenter (Bonham et al. 2008). Dette samarbeidet førte i desember 2000 til at det ble utgitt et utkast til en standard. Utkastet som i stor grad bygde på diskusjonsnotatet til IASC og CICA, foreslo også at alle finansielle instrumenter skulle måles til virkelig verdi. Dette forslaget førte imidlertid til en strid mellom JWG og en rekke finansinstitusjoner representert ved Joint Working Group of Banking

⁶ Erik Mamelund var en av nordens representanter i gruppen.

Associations (JWGBA). JWGBA var i motsetning til JWG imot at alle finansielle instrumenter skulle måles til virkelig verdi, blant annet fordi de mente dette ville føre til økt volatilitet i regnskapene. JWGBA var istedet tilhenger av en blandet modell hvor man målte tradisjonelle bankaktiviteter som innlån og utlån (banking book) til kost, og aktiviteter knyttet til handelsformål (trading book) til virkelig verdi. Man mente også at en modell med blandet måling ville gi mer relevant og pålitelig informasjon (Woan 2005). Mange av disse argumentene kan man i dag også se igjen i kommentarbrev fra finansinstitusjoner til IASB sitt diskusjonsnotat *Reducing complexity in reporting financial instruments*.

Den opprinnelige versjonen av IAS 39 ble utgitt i mars 1999, etter at IASC i mai 1998 hadde publisert høringsutkastet E62 *Financial Instruments: Recognition and Measurement*. Standarden var på det tidspunktet den lengste og mest kompliserte standarden IASC hadde gitt ut (Bonham et al. 2008).

Ved opprettelsen i 2001 startet IASB et prosjekt for å klargjøre innholdet i IAS 39. Dette skyldtes at selskaper som rapporterte etter den gjeldende IAS 39 hadde vanskeligheter med å etterleve kravene i standarden. Arbeidet førte i juni 2002 til at IASB ga ut høringsutkastet *Amendments to IAS 32, Financial Instruments: Disclosure and Presentation, and IAS 39, Financial Instruments: Recognition and Measurement*. Endringene var omdiskuterte og mange av kommentarene som kom på høringsutkastet var kritiske til både selve standarden og de foreslåtte endringene (Bonham et al. 2008).

Som nevnt over vedtok EU i 2002 IFRS-forordningen, noe som innebar en plikt for alle børsnoterte foretak til å ta i bruk IFRS i sine konsernregnskap fra og med 2005. Som en følge av at alle standarder som skal brukes under forordningen må godkjennes av EU, ble EU en viktig part i IASB sitt arbeid. Dette viste seg blant annet ved at det som følge av politisk motstand, tok tid før det ble utgitt en revidert utgave av IAS 39. Den endelige versjonen av IAS 39 ble etter en rekke rundbordkonferanser i regi av IASB utgitt i desember 2003 (Bonham et al. 2008). Den endelige versjonen ble imidlertid meget omdiskutert, særlig på grunn av den såkalte virkelig verdi-opsjonen (fair value option) som åpnet opp for å måle alle finansielle instrumenter til virkelig verdi. Kritikken gikk blant annet på at dette ville føre til at selskaper som regnskapsførte sin gjeld til virkelig verdi ville "inntektsføre" nedgangen på sine gjeldsforpliktelser dersom de fikk insolvensproblemer (Pettersen 2005). Kritikken som kom førte til at IASB i april 2004 ga ut et høringsutkast som foreslo begrensninger i bruken av virkelig verdi-opsjonen. Høringsutkastet ble imidlertid forkastet (Pettersen 2005).

I november 2004 valgte EU å godkjenne IAS 39 etter å ha gjennomført to såkalte "carve-outs", dvs. endringer som EU gjør i sin "godkjenningsprosedyre" som avviker fra IASB sin gjeldende standard. Endringene gjorde at det ikke ble mulig å benytte virkelig verdi-opsjonen på det meste av den finansielle gjelden, og de forenklet samtidig kravene for å kunne benytte makrosikring av fastrenterisiko (Pettersen 2005; Bonham et al. 2008).

I desember 2004 ga IASB ut et forslag til endringer i høringsutkastet fra april 2004, og etter en rekke rundbordskonferanser i mars 2005 ga IASB i juni ut et notat på endelige endringer i IAS 39 (Bonham et al. 2008). Det er begrensningene i dette notatet knyttet til virkelig verdi-opsjonen som i dag er gjeldende i IAS 39. Disse begrensningene vil bli drøftet nærmere senere i oppgaven.

Som en følge av at regnskapsprodusenter, revisorer og regnskapsbrukere i dag oppfatter IAS 39 som kompleks, ga IASB i mars 2008 ut diskusjonsnotatet *Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments*. Også i dette notatet er den langsiktige løsningen foreslått å være måling av alle finansielle instrumenter til virkelig verdi. Bakgrunnen for denne løsningen er at dette vil eliminere de mange måtene finansielle instrumenter i dag måles på, samt at det vil bedre kravet til sammenlignbarhet (IASB 2008f.IN8). Dette notatet fulgte opp diskusjonsnotatet *Fair Value Measurements* som IASB ga ut i november 2006. Formålet med dette notatet var blant annet å øke konsistensen og sammenlignbarheten i målingen av virkelig verdi (IASB 2006a).

3.4 Debatten omkring finansielle instrumenter under finanskrisen

Finanskrisen satte for alvor inn ved starten av februar 2007 med det som etter hvert ble kjent som subprime-krisen. Krisen ble kort fortalt forårsaket av dårlig kreditthåndverk, komplekse instrumenter med høy risiko og fallende boligpriser i det amerikanske markedet. Økte tap som følge av fallende boligpriser på subprime-instrumenter slik som collateralized debt obligations (CDO`s) førte i juli 2007 til at aktører i gjeldsmarkedene ikke ønsket å holde slike risikable instrumenter, og markedene ble dermed preget av lav likviditet og sterkt kursfall. Denne fasen av krisen ble kjent som "credit crunch" stadiet. Dette stadiet fikk svært alvorlige konsekvenser for den globale økonomien og begrenset seg ikke lenger bare til subprime-markedet (Ryan 2008a). I ettertid var det særlig konkursen i den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers den 15.september 2008 som forverret situasjonen i verdensmarkedene. Dette skyldtes at verdens banker som følge av økt kredittrisiko reduserte

sin utlånsaktivitet. Dette førte til økte pengemarkedsrenter og redusert tilgang til fremmedkapital. Den økte kredittrisikoen og den reduserte likviditeten som finanskrisen førte med seg, fikk som det vil gå frem senere i oppgaven, store implikasjoner for finansiell rapportering, særlig knyttet til måling av finansielle instrumenter til virkelig verdi.

De ovennevnte forholdene som var gjeldende i finansmarkedene i 2007 og 2008 intensiverte debatten omkring IFRS og førte til at det ble rettet ekstra oppmerksomhet omkring regnskapsspørsmål for banksektoren også i Norge. Debatten var på et tidspunkt så kontroversiell at både den amerikanske presidentkandidaten John McCain og den franske presidenten Nicolas Sarkozy var involvert (Economist 2008a; Economist 2008c). Debatten gikk særlig på bruken av virkelig verdi som måleattributt og regelendringene som IASB gjorde i IAS 39 knyttet til reklassifisering av finansielle instrumenter. Under overskrifter som ”regelskapt krise” (Dagens Næringsliv 2008) og ”hva er virkelig verdi?” (e24 2008) ga media og andre uttrykk for at bruken av virkelig verdi var med på å forsterke finanskrisen.

Kommentarene gikk på at bruken av virkelig verdi gjorde at bankene ble tvunget til å skrive ned verdiene på sine eiendeler og gjennomføre nødssalg av eiendeler til lave priser, noe som førte til at bankenes evne og vilje til å låne ut penger ble svekket og til at markedsprisene ikke reflekterte korrekte verdier. I siste instans mente man dette forverret krisen med overdreven knapphet på kreditt og fallende priser (Dagens Næringsliv 2008; Economist 2008a; Economist 2008b; Economist 2008d). Videre stilte man spørsmål ved måling av virkelig verdi i illikvide markeder og de valgmulighetene bankene hadde i kategoriseringen av finansielle instrumenter. Man viste til at forskjellige banker kunne holde de samme instrumentene til forskjellige verdier, og at andelen instrumenter som ble målt til virkelig verdi var svært forskjellig mellom bankene (Economist 2008a). Standardsettere og andre tilhengere av virkelig verdi mente derimot at regnskapsrapporteringen ikke var årsaken til krisen, men at regnskapet kun rapporterte den volatiliteten som var gjeldende i markedet. De mente måling til virkelig verdi hadde vært med på å synliggjøre problemene og risikoen som var gjeldende i markedet på et tidlig tidspunkt (Insight 2008).

I Norge var det særlig regelendringene IASB vedtok knyttet til reklassifisering av finansielle instrumenter ut av kategoriene til virkelig verdi over resultatet og tilgjengelig for salg som fikk oppmerksomhet. To av flere banker som valgte å ta i bruk reklassifiseringsreglene var DnB Nor og Sparebanken Øst. Som følge av reglene unngikk DnB Nor i tredje kvartal 2008 en nedskrivning på sin obligasjonsportefølje med 1200 millioner kroner, samt at de inntektsførte deler av tap fra tidligere perioder med 282 millioner kroner (Kapital 2008; DnB

Nor 2008). Når det gjaldt Sparebanken Øst, unngikk de i tredje kvartal 2008 en nedskrivning på sin obligasjonsportefølje med 58,9 millioner, samt at de inntektsførte deler av tap fra tidligere perioder med 4 millioner (Sparebanken Øst 2008). I fjerde kvartal valgte imidlertid banken å gå tilbake til bruk av virkelig verdi på porteføljen, noe som medførte en nedskrivning på 200 millioner (e 24 2009; Sparebanken Øst 2009). Andre banker som for eksempel Sparebanken Vest valgte derimot å ta et urealisert tap knyttet til obligasjonsporteføljen med 73 millioner i tredje kvartal (Sparebanken Vest 2008). Endringene som IASB gjennomførte i IAS 39 og IFRS 7 skapte derfor ulikheter i bankenes finansielle rapportering i denne perioden.

3.5 FASB og IASB sine tiltak som følge av finanskrisen⁷

I denne delen gis det en kort oversikt over de tiltakene IASB og FASB har gjennomført som en følge av finanskrisen. En nærmere drøftelse av de ulike tiltakene vil bli gjort fortløpende i oppgaven.

Den 7.april 2008 ga Financial Stability Forum ut rapporten *Enhancing Market and Institutional Resilience*, hvor de anbefalte IASB å ”enhance its guidance on valuing financial instruments when markets are no longer active” (Financial Stability Forum 2008, Recommendation III.6) og “strengthen its standards to achieve better disclosures about valuations, methodologies and the uncertainty associated with valuations (Financial Stability Forum 2008, Recommendation III.5). Som et svar på denne anbefalingen oppnevnte IASB i mai 2008 et ekspertpanel som skulle se nærmere på spørsmål knyttet til verdsettelse og noteopplysninger for finansielle instrumenter i markeder som ikke lenger er aktive. Dette arbeidet resulterte i at panelet den 31.oktober etter en rekke møter ga ut rapporten *Measuring and disclosing the fair value of financial instruments in markets that are no longer active*. På samme tid ga også CESR ut et notat *Fair value measurement and related disclosures of financial instruments in illiquid markets*, hvor de gjorde rede for de samme problemstillingene som var tatt opp i rapporten til ekspertpanelet. Som en følge av urolighetene som preget finansmarkedene i 2008, ga FASB og SEC den 30.september 2008 ut en pressemelding som ga veiledning knyttet til måling av virkelig verdi i illikvide markeder. Veiledningen ble utarbeidet for å gi øyeblikkelig hjelp til regnskapsprodusentene, investorene

⁷ Oversikten over tiltakene er hentet fra IASB og FASB sine hjemmesider, IASB sin request for views (2009c) og IASB (2008e) sin staff summary “Using judgement to measure the fair value of financial instruments when markets are no longer active”. Tiltakene fra IASB og FASB oppdateres fortløpende på følgende side: <http://www.iasb.org/About+Us/About+the+IASB/Timeline+of+key+announcements+and+measures+taken+by+the+IASB+in+response+to+the+financial+crisis.htm>

og revisorene når det gjaldt spørsmål knyttet til måling av virkelig verdi under de gjeldende markedsforholdene. 2⁸ og 3.oktober⁹ ga IASB ut pressemeldinger som ga uttrykk for at veiledningen til FASB og SEC var konsistent med IAS 39. Den 10.oktober ga FASB ut FSP 157-3¹⁰ *Determining the fair value of a Financial Asset when the Market for That Asset is Not Active*. Denne utdypet innholdet i SFAS 157 *Fair Value Measurements* og ga også et eksempel på hvordan man skulle måle instrumenter i markeder som ikke er aktive. Den 14.oktober¹¹ fulgte IASB opp med å gi ut en pressemelding som presiserte at veiledningen på måling av virkelig verdi under US GAAP var konsistent med IAS 39. I kapittel 7 er det gjort rede for de elementene i rapportene som har størst relevans knyttet til kravet om sammenlignbarhet.

3.oktober 2008 ble the Emergency Economic Stabilization Act vedtatt i USA. Her ble SEC blant annet pålagt å utarbeide en rapport knyttet til bruken av virkelig verdi i finansinstitusjoner. Dette resulterte i at SEC den 30.desember 2008 ga ut rapporten "Study on Mark-To-Market Accounting". Etter anbefalinger fra SEC i denne rapporten ga FASB den 17.mars 2009 ut tre FSP`er, hvor den ene¹² ga mer veiledning knyttet til spørsmål om man står ovenfor et marked som ikke er aktivt og en transaksjon som er forsert. Den andre¹³ var knyttet til innregning og presentasjon av nedskrivning under US GAAP, og den tredje¹⁴ var knyttet til noteopplysninger om virkelig verdi på finansielle instrumenter i delårsrapporteringen. Som en følge av dette fulgte IASB den 18.mars opp med å gi ut en "request for views". I forhold til måling av virkelig verdi i illikvide markeder ba IASB her mulige respondenter om å gi kommentarer på om FASB sitt forslag var forenlig med veiledningen i rapporten til IASB sitt ekspertpanel (IASB 2009c). Etter å ha fått 600 kommentarbrev på FSP`ene ga FASB - etter å ha gjort endringer i blant annet FSP`en på måling av virkelig verdi i illikvide markeder - den 9.april ut de endelige FSP`ene¹⁵. Den 24.april 2009 ga IASB ut en pressemelding hvor de

⁸ Pressemelding er tilgjengelig fra: http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/2A5C5070-750A-4DE8-B7B1-44AAB93FAAAA/0/Fair_value_accounting_02102008.pdf

⁹ Pressemelding er tilgjengelig fra: <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/C852569A-8BA6-4636-8C0D-DB7EEB088A26/0/IASBannouncesnextstepsinresponsetothecreditcrisis.pdf>

¹⁰ FSP`en er tilgjengelig fra: http://www.fasb.org/pdf/fsp_fas157-3.pdf

¹¹ Pressemelding er tilgjengelig fra: http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/2F9525FD-4671-439D-B08E-27C18C81C238/0/PR_FairValue102008.pdf

¹² FSP No. FAS 157-e *Determining Whether a Market is Not Active and a Transaction is Not Distressed*

¹³ FSP No. FAS 11-a, FAS 124-a, and EITF 99-20-b *Recognition and Presentation of Other-Than-Temporary Impairments*

¹⁴ FSP No. FAS 107-b and APB 28-a *Interim Disclosures about Fair value of Financial Instruments*

¹⁵ FSP No. FAS 157-4 *Determining Fair Value When the Volume and Level of Activity for the asset or Liability Have Significantly Decreased and Identifying Transactions That Are Not Orderly* og FSP No. FAS 115-2 and FAS 124-2, *Recognition and Presentation of Other-Than-Temporary Impairments*; FSP No. FAS 107-1 and APB 28-1, *Interim Disclosures about Fair Value of Financial Instruments*

uttalte at de på bakgrunn av de 67 kommentarbrevene på sin "request for views" og uttalelser fra FCAG og SAC hadde kommet frem til at den veiledningen som hadde blitt utgitt av FASB var i samsvar med ekspertpanelets rapport. For å sikre konsistent anvendelse av IFRS og US GAAP valgte de imidlertid å ta inn relevant veiledning i deres høringsutkast på måling av virkelig verdi. Dette høringsutkastet vil bli gitt ut i mai 2009 (IASB 2009a).

Som en direkte følge av finanskrisen vedtok IASB 13.oktober 2008 endringer i IAS 39 og IFRS 7. Endringene var spesielle da den sedvanlige prosessen som følges ved endringer i standarder ble fraveket (Pettersen 2008). Endringene ble godkjent på EUs ARC møte 15.oktober, og ble dermed EU-godkjente standarder. Finansdepartementet fastsatte den 16.oktober en forskrift som gjennomførte endringene i IAS 39 og IFRS 7 for norske selskaper. Bakgrunnen for endringene var å redusere forskjellene mellom IFRS og US GAAP knyttet til reklassifisering. Forskjellene lå i at SFAS 115 *Accounting for Certain Investments in Debt and Equity Securities* åpner opp for at man i sjeldne situasjoner kan reklassifisere et instrument ut av holdt for omsetning kategorien og at man i SFAS 65 *Accounting for Certain Mortgage Banking Activities* tillater å reklassifisere et lån ut av tilgjengelig for salg kategorien dersom virksomheten har intensjon og evne til å holde lånet i overskuelig fremtid eller til forfall. IAS 39 tillot før endringene ingen reklassifisering av finansielle eiendeler holdt for omsetning (IAS 39.BC104A; IAS 39.50). Det er imidlertid interessant å merke seg at to av IASB sine medlemmer mente at ulike nedskrivningsregler under IFRS og US GAAP ville føre til at man ikke ville oppnå like "spilleregler" for regnskapsføringen av disse instrumentene (IAS 39.DO1). Disse endringene vil bli gjort rede for i kapittel 5 om kategorisering av finansielle instrumenter.

Knyttet til noteopplysninger ga IASB den 15.oktober ut høringsutkastet *forbedring av tilleggsopplysninger om finansielle instrumenter*. Høringsutkastet foreslo blant annet å gi opplysninger om virkelig verdi i form av et hierarki, samt at det foreslo mer omfattende opplysninger om instrumenter som er på nivå 3 i hierarkiet. Høringsutkastet ble i mars 2009 gjennomført som endringer i IFRS 7. Endringene vil bli kommentert nærmere i kapittel 9 om noteopplysninger.

20.oktober 2008 ga IASB og FASB ut en pressemelding¹⁶ hvor de annonserte at de vil jobbe sammen for å finne løsninger på de områdene for finansiell rapportering som hadde oppstått

¹⁶ Pressemeldingen er tilgjengelig fra: <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/932EC245-DAAA-4CEA-8099-F255A27E0F7B/0/PRIASBandFASBglobalapproach.pdf>

som følge av finanskrisen. I meldingen gikk det frem at de to styrene ville holde rundbordskonferanser i Asia, Europa og Nord-Amerika for å identifisere viktige regnskapsspørsmål som måtte behandles nærmere. Videre ville styrene etablere en gruppe med høyt kvalifiserte rådgivere som skulle gi styrene råd i deres arbeid, og de annonserte at de ville jobbe sammen mot en felles langsiktig løsning når det gjaldt rapportering av finansielle instrumenter (FASB og IASB 2008b). Dette førte senere til at IASB og FASB den 30. desember¹⁷ oppnevnte medlemmene til det såkalte Financial Crisis Advisory Group (FCAG), en gruppe bestående av ulike høyt kvalifiserte parter som har erfaring fra internasjonale finansielle markeder. Disse har i løpet av 2008 og 2009 møttes ved fem anledninger, og det ventes at det publiseres en rapport med deres anbefalinger i annen kvartal 2009 (FASB og IASB 2009c). Temaer som har blitt drøftet av gruppen er blant annet tapsreglene for utlån og måling av finansielle instrumenter til virkelig verdi. Videre har IASB og FASB i løpet av 2008 og 2009 holdt rundbordskonferanser i London, Tokyo og Norwalk¹⁸. Under disse konferansene kom det frem at respondentene blant annet mente at IASB og FASB burde jobbe sammen for raskest mulig å komme frem til en helhetlig løsning knyttet til forbedret rapportering for finansielle instrumenter. Respondentene understreket imidlertid at IASB og FASB på slike komplekse områder må sørge for tilstrekkelige høringsfrister, slik at man forhindrer at løsningene ikke blir tilstrekkelig utredet. Mange av respondentene på konferansene og i kommentarbrev på IASB sine senere høringsutkast har også vært opptatt av at IASB i stedet for å jobbe med kortsiktige løsninger for å oppnå like ”spilleregler” mellom US GAAP og IFRS, burde fokusere på hovedprosjektene sine. Grunnen er at dette vil gi mer helhetlige løsninger (IASB 2009c). IASB og FASB har begge lagt et prosjekt som omhandler innregning og måling av finansielle instrumenter til sin prosjektagenda. IASB forventer at dette prosjektet vil føre til at IAS 39 erstattes av en ny standard (IASB 2009c). I en pressemelding fra IASB og FASB utgitt 24. mars 2009 skriver styrene at de forventer å erstatte sine standarder på finansielle instrumenter innenfor en periode på måneder og ikke år (FASB og IASB 2009c). IASB fulgte opp denne pressemeldingen en måned senere ved å presentere en detaljert tidsplan for arbeidet med å erstatte IAS 39. Av tidsplanen går det frem at man forventer å utgi et forslag på utskifting av IAS 39 til offentlig høring i perioden september og oktober 2009 (IASB 2009a).

¹⁷ Pressemeldingen er tilgjengelig fra: http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/4004495D-3EB4-4C93-B373-9619F7EF51BA/0/IASB_FASB_advisory_group_PR.pdf

¹⁸ Norwalk er byen hvor FASB er lokalisert. IASB er lokalisert i London.

Det fremgår av gjennomgangen ovenfor at spørsmål knyttet til regnskapsføring av finansielle instrumenter har vært et omstridt tema helt siden IASC i sin tid startet arbeidet med å utvikle en standard for finansielle instrumenter og frem til i dag. Spesielt finansinstitusjoner har vært de største kritikerne av standardsetternes arbeid, og da særlig knyttet til bruken av virkelig verdi på alle instrumenter. Gjennomgangen viser derfor at temaene som drøftes i oppgaven er relevante.

4 IASB sitt rammeverk

4.1 Kapittelintroduksjon

Rammeverket danner et sentralt grunnlag for standardsetternes beslutninger. Dette kommer til syne ved at de for eksempel i spørsmål knyttet til måling ”fokuserer på å bestemme hvilket måleattributt som best møter målsetningen ved finansiell rapportering, rammeverkets definisjoner, og kvalitetskravene ved regnskapsinformasjon” Barth (2007, s.9 (fritt oversatt))¹⁹. På bakgrunn av dette gjøres det derfor i dette kapitlet rede for de elementene i rammeverket som er relevante for oppgaven. Hovedvekten vil ligge på å presisere hva som ligger i kvalitetskravet sammenlignbarhet, slik at det blir klart hva man vurderer de empiriske resultatene i kartleggingsdelen opp i mot. I tillegg gis det også en kort oversikt over elementene i rammeverket knyttet til målsetningen ved regnskapet og måling.

4.2 Målsetninger

4.2.1 Regnskapets hovedformål

Av paragraf 12 i IASB sitt rammeverk går det frem at regnskapets hovedformål er å gi beslutningsnyttig finansiell informasjon til regnskapsbrukerne. Videre går det frem av rammeverkets paragraf 13 og paragraf 14 at man kan skille formålet i det som kalles beslutningsformål (”decision making”) og kontrollformål (”stewardship”) (Johnsen og Kvifte 2008). Beslutningsformålet reflekterer at regnskapsbrukerne skal kunne bruke regnskapet som grunnlag for verdsettelse og investeringsanalyser, og kontrollformålet reflekterer at regnskapet for eksempel skal gi eierne et grunnlag for å vurdere ledelsens prestasjoner (Johnsen og Kvifte 2008).

4.2.2 Brukere

IASB har i gjeldende rammeverk definert investorene som den primære brukergruppen (IASB 1989.10; Johnsen og Kvifte 2008). Dette er i motsetning til FASB som også har vektlagt långivere i den primære brukergruppen. Sett i forhold til mange norske banker er denne vektleggingen interessant. For børsnoterte banker som DNB Nor og Storebrand, og grunnfondsbevisbanker som Sparebank 1 Nord-Norge, kan IASB sin begrensning sies å være hensiktsmessig. Når det derimot gjelder mindre sparebanker som er selveiende stiftelser og hvor investorsynet ikke er aktuelt, vil nok primærgruppen heller sies å være kreditorer og kredittanalytikere. Dette synet ble bekreftet i de intervjuene som ble foretatt. Sparebank 1

¹⁹ For en kritisk drøftelse av rammeverket henvises det til Johnsen og Kvifte (2008).

Nord-Norge så på eierne og finansanalytikerne som primær brukergruppe, og bankens långivere, kredittanalytikere og ratingbyråer som sekundær brukergruppe. Sparebanken Sør og Sparebanken Hedmark så imidlertid på bankens långivere som primær brukergruppe. En av bankene presiserte imidlertid at de mente investor og kreditor hadde sammenfallende interesser. Grunnen var i følge banken at den informasjonen som ble rettet mot kreditor også ville ha vært nyttig for investorene i deres beslutninger.

4.3 Kvalitetskrav - Sammenlignbarhet

Sammenlignbarhet utgjør sammen med relevans, pålitelighet og forståelighet det som faller inn under rammeverkets kvalitetskrav. Når det gjelder sammenlignbarhet, er det ingen tvil om at dette er viktig for å oppnå beslutningsnyttig informasjon (IASB 2006b.BC2.30).

Viktigheten av sammenlignbarhet som kvalitetskrav går som vi skal se frem av flere uttalelser fra IASB både i beslutningsvedlegg til standarder, diskusjonsnotat og høringsutkast.

I følge Johnsen og Kvifte (2008, s.72) gjelder sammenlignbarhet på to nivåer, ”både i standardsetting og i regnskapspraksis”. I denne oppgaven er fokus rettet mot å få frem IASB sin vektlegging av sammenlignbarhet i standardsettingen, samtidig som regnskapspraksis for finansielle instrumenter blant norske banker trekkes frem, for å se om det er slik at praksis kan sies å være konsistent og ensartet.

I IASB sitt rammeverk beskriver man sammenlignbarhet som følger: ”Users must be able to compare the financial statements of an entity through time in order to identify trends in its financial position and performance. Users must also be able to compare the financial statements of different entities in order to evaluate their relative financial position, performance and changes in financial position. Hence, the measurement and display of the financial effect of like transactions and other events must be carried out in a consistent way throughout an entity and over time for that entity and in a consistent way for different entities” (IASB 1989.39). I definisjonen bruker IASB betegnelsen ”consistent” for å beskrive at måling av og opplysninger om like transaksjoner og hendelser skal være lik innenfor et selskap og over tid for samme selskap, samt lik mellom ulike selskap. I det etterfølgende vil ensartethet bli benyttet for å beskrive at ulike foretak skal bruke like prinsipper for like transaksjoner og hendelser, samt at dette også gjøres innenfor et foretak, mens konsistens vil

bli bruk for å beskrive at et foretak skal anvende samme regnskapsprinsipper over tid. Samme begrepsbruk er også benyttet i blant annet Johnsen og Kvifte (2008, s.72-73)²⁰.

4.3.1 Ensartethet

Ensartethet betyr som det fremgikk over at det innenfor et enkelt foretak og mellom forskjellige foretak, anvendes like prinsipper og metoder på like transaksjoner og hendelser (Johnsen og Kvifte 2008). Legger for eksempel foretak i samme bransje samme prinsipper til grunn for like transaksjoner og hendelser, vil det bli lettere for regnskapsbrukerne å kunne gjøre seg opp en vurdering av forskjellene mellom foretakene, og regnskapet vil dermed bidra med beslutningsnyttig informasjon (Kvifte 2006). I diskusjonsnotatet og høringsutkastet fra IASB og FASB sitt rammeverksprosjekt, presiseres det imidlertid at: "Comparability should not be confused with uniformity. For information to be comparable, like things must look alike and different things must look different. An overemphasis on uniformity may reduce comparability by making unlike things look alike" (IASB 2008b.QC18). På bakgrunn av denne uttalelsen må det erkjennes at man ikke skal fokusere for strengt på ensartethet mellom foretak og konsistens over tid for et foretak (for konsistens vil dette bli drøftet under). Ser man imidlertid på for eksempel bankers verdsettelse av utlån til virkelig verdi, er ikke denne oppgavens argument at IASB skal lage retningslinjer som gjør at alle banker for eksempel må legge like kredittrisikopremier til grunn ved fastsettelsen av avkastningskrav. Oppgavens argument er heller at dersom det utvikles en praksis som er slik at noen tar hensyn til kredittrisiko, mens andre ikke gjør det, må praksis kunne sies å være uensartet på en slik måte at informasjonen som gis til markedet ikke er beslutningsnyttig. I slike situasjoner gjør man like transaksjoner og hendelser ulike.

4.3.2 Konsistens

Når det gjelder konsistens, betyr dette at et foretak legger til grunn samme prinsipper og metoder for like transaksjoner og poster over tid (Kvifte 2006). En slik konsistent prinsippanvendelse vil være med på å gjøre det mulig for regnskapsbrukerne å vurdere hvilken utvikling det har vært i selskapets inntjening, finansielle stilling og kontantstrømmer (IAS 8.15).

²⁰ I Van Breda og Hendriksen (1991, s.142) benyttes betegnelsen konsistent også for å beskrive at et foretak skal anvende like prinsipper for like transaksjoner. Ensartethet er dermed bare brukt for å betegne likhet mellom foretak. I regnskapsloven § 4-4 knyttes begrepet ensartethet kun til at et foretak skal anvende like prinsipper for like transaksjoner og hendelser. Likhet mellom foretak er dermed ikke vektlagt.

Kravet om konsistent anvendelse av regnskapsprinsipper går også frem av IAS 8.13. Av IAS 8.14 går det imidlertid frem at kravet om konsistens ikke stopper et foretak i å endre regnskapsprinsipper. Det går frem at "Et foretak skal endre regnskapsprinsipper bare dersom endringen a) kreves av en standard eller tolkning, eller b) medfører finansregnskap som gir pålitelig²¹ og mer relevant informasjon om virkningen av transaksjoner og andre hendelser og forhold som gjelder foretakets finansielle stilling, finansielle inntjening eller kontantstrømmer". Kvifte og Tofteland (2008, s.60) og Johnsen og Kvifte (2008, s.73) legger til grunn at "pålitelig og mer relevant informasjon" kan forstås på samme måte som kravet om "bedre" periodisering under god regnskapsskikk. Vurderingen under IFRS må imidlertid i tillegg inkludere en vurdering av rammeverkets balanseorienterte definisjoner, siden det i IAS 1.26 går frem at IFRS sitt periodiseringsprinsipp forutsetter at postene som innregnes oppfyller rammeverkets definisjoner og innregningskriterier. Dette går også frem av rammeverkets paragraf 95. Det betyr for eksempel at et foretak som vurderer å gå fra løpende kostnadsføring av periodisk vedlikehold til løpende avsetning for fremtidig periodisk vedlikehold, vil være forhindret i å gjøre denne prinsippendringen, selv om det ut i fra en periodiseringsvurdering kan sies å oppnås bedre sammenstilling av investeringsutgiften og inntektene ved å gjennomføre prinsippendringen (sammenstillingsprinsippet) (Kvifte 2006, s.51). Grunnen til at foretaket ikke har adgang til å gjennomføre endringen, skyldes at avsetning for fremtidig periodisk vedlikehold er i strid med gjeldsdefinisjonen i rammeverket (Kvifte 2006, s.51).

4.3.3 Avveining mellom kvalitetskrav

Sammenlignbarhet omtales i IASB sitt gjeldende rammeverk som et primært kvalitetskrav sammen med relevans og pålitelighet, i motsetning til FASB sitt rammeverk som omtaler det som et sekundært kvalitetskrav (IASB 2008b.BC2.25). I IASB og FASB sitt rammeverksprosjekt har den rollen sammenlignbarhet spiller relativt til relevans og pålitelighet blitt diskutert (IASB 2006b.BC2.31). Det går frem at styrene mener at sammenlignbarhet alene ikke kan gi beslutningsnyttig informasjon, og at man må vurdere relevans og pålitelighet før sammenlignbarhet (IASB 2006b.BC2.32). Sammenlignbarhet foreslås dermed nå som et sekundært kvalitetskrav også innenfor IASB sitt rammeverk. Dette vil nok ikke få den helt store betydningen i og med at IASB i gjeldende rammeverk indikerer at man ikke skal legge en slik vekt på sammenlignbarhet at det går på bekostning av forbedret relevans eller pålitelighet (IASB 1989.41).

²¹ Det er interessant å merke seg at standarden ikke krever "mer" pålitelig informasjon, men kun "mer relevant". Dette viser at IASB vektlegger relevans som det sentrale kvalitetskravet.

For å illustrere avveiningene som ofte må gjøres mellom for eksempel relevans og sammenlignbarhet på standardsetternivå, kan man se på de vurderinger som er gjort i Schipper (2003) og i begrunnelsesvedlegget til den amerikanske standarden SFAS 107 *Disclosures about Fair Value of Financial Instruments*. I artikkelen *Principles-Based Accounting Standards* går det frem at Schipper mener at en fordel med detaljert implementeringsveiledning er at det gir "increased comparability" (Schipper 2003, s.67). Hun begrunner dette med at "(...) specific guidance on how to apply a standard should reduce the effects of differences in professional judgement" (Schipper 2003, s.67). Hun presiserer imidlertid at for mye veiledning kan redusere sammenlignbarheten: "But to the extent that guidance is inappropriately strict, the result will be surface comparability, and dissimilar arrangements will be forced into the same accounting treatment (Schipper 2003, s.67). Det som imidlertid er interessant, er betraktningene hun gjør i forhold til de vurderingene hun mener FASB må gjøre, dersom de i en tenkt situasjon skulle gå over til en prinsippbasert standard hvor man regnskapsfører alle finansielle instrumenter til virkelig verdi. I forhold til måling mener hun FASB blant annet ville måtte gjort følgende vurderinger: "In the absence of observable market prices, accountants must measure fair values using models, estimates and assumptions. The standard setter must choose the amount of prescriptive detail to include in the standard such as: (...) which of the population of possible models are permitted; and which kinds of assumptions are acceptable" (Schipper 2003, s.66). På bakgrunn av at den foreslåtte langsiktige løsningen i IASB sitt diskusjonsnotat *Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments*, nettopp er å regnskapsføre alle finansielle instrumenter til virkelig verdi, er det interessant å merke seg at IASB legger til grunn at bruk av virkelig verdi for alle finansielle instrumenter vil bedre kravet til sammenlignbarhet (IASB 2008f.IN8). Dette legges til grunn uten at det gjøres noen nærmere drøftelse av om verdsetting av finansielle instrumenter faktisk kan svekke kravet til sammenlignbarhet, som en følge av de utfordringer som er gjeldende i verdsettingsprosessen.

At innføring av virkelig verdi for finansielle instrumenter vil kunne redusere sammenlignbarheten dersom det ikke gis en vis spesifikk veiledning, kan illustreres ved vurderinger FASB gjorde i begrunnelsesvedlegget til SFAS 107. Det går i vedlegget frem at: "(...) Some respondents (...) were concerned about the lack of specific guidance on how to estimate fair value. They maintained that different entities would disclose different market value estimates for similar financial instruments by using varying methods and assumptions, resulting in a lack of comparability between those entities' financial statements" (SFAS 107.

55). Det som imidlertid er interessant er begrunnelsen FASB legger til grunn for ikke å gi spesifikk veiledning: "After considering those concerns, the Board reaffirmed its preference for general rather than detailed guidance in this Statement even though general guidance may result in disclosures that are less comparable from entity to entity. The Board concluded that the benefits to investors and creditors of having some timely information about fair value outweigh the disadvantage of that information being less than fully comparable" (SFAS 107.56). Her ser man altså at FASB har lagt vekt på relevans (tidsriktig informasjon) fremfor sammenlignbarhet. Som nevnt er det verdt å merke seg at IASB ikke har gjort tilsvarende vurderinger i sitt diskusjonsnotat vedrørende kompleksiteten i IAS 39, særlig når et av argumentene for bruk av virkelig verdi faktisk er at det gir bedre sammenlignbarhet.

Det skal nevnes at FASB etter publiseringen av SFAS 107 ga ut standarden SFAS 157 *Fair Value Measurements*. Grunnen til at den ble utgitt skyldes "the need for increased consistency and comparability in fair value measurements and for expanded disclosures about fair value measurements" (SFAS 157, s.2). Denne standarden har som nevnt blitt utgitt som et diskusjonsnotat av IASB. Notatet gir imidlertid ikke avklaring på alle områder. Dette vil bli drøftet nærmere under.

4.3.4 Sammenlignbarhet og noteopplysninger

I rammeverkets paragraf 40 går det frem at "An important implication of the qualitative characteristic of comparability is that users be informed of the accounting policies employed in the preparation of the financial statements, any changes in those policies and the effects of such changes". Som vi ser er altså det å gi opplysninger om anvendelsen av prinsipper meget viktig for å oppnå sammenlignbarhet. Dette er også grunnen til at oppgaven har sett nærmere på opplysningene som ble gitt i bankenes noter vedrørende kategorisering og måling.

At det også kreves konsistent presentasjon og klassifisering av poster i finansregnskapet går frem av IAS 1.27. Skal foretak endre presentasjonen av sitt finansregnskap, kan dette bare gjøres " (...) dersom den endrede presentasjonen gir informasjon som er pålitelig og mer relevant for brukerne av finansregnskapet, og den endrede strukturen forventes å være varig, slik at sammenlignbarheten ikke forringes" (IAS 1.28).

4.4 Måling

I denne delen vil det kort bli gjort rede for rammeverkets behandling av måling. En grundigere drøftelse av måling av finansielle instrumenter, blant annet måling til virkelig verdi, vil bli gjort senere i oppgaven.

I rammeverket har IASB i paragraf 100 gitt følgende liste av mulige måleattributter: a) historisk kost, b) gjenanskaffelseskost, c) realisasjonsverdi og d) nåverdi, og har videre i paragraf 101 presisert at historisk kost er det måleattributtet som er mest vanlig i praksis. Foruten denne presiseringen har ikke IASB gitt noen anbefaling på valg av måleattributt, og rammeverkets behandling av målespørsmålet må derfor kunne sies å være ufullstendig (Kvifte 2006). Det er videre som Kvifte (2006, s.56) uttaler ”interessant å merke seg at det mest vanlige alternativet til historisk kost i IFRS, nemlig virkelig verdimåling, ikke engang er nevnt i rammeverket”. Det skal imidlertid nevnes at IASB i november 2006 ga ut diskusjonsnotatet *Fair Value Measurements* som er en gjengivelse av den amerikanske standarden SFAS 157. I notatet gjøres det imidlertid bare rede for hvordan måling til virkelig verdi skal gjøres. Når måling til virkelig verdi skal skje, sies det ingenting om (Johnsen og Kvifte 2008). I forbindelse med IASB og FASB sitt pågående rammeverksprosjekt, forventer man imidlertid at styrene vil gi en mer fullstendig behandling av målespørsmålet i rammeverket. I følge styrenes arbeidsplan forventer de å gi ut et diskusjonsnotat knyttet til måling i løpet av andre halvdel av 2009 og et høringsutkast i løpet av andre halvdel av 2010.

Som vi ser av figuren under er det vanlig å skille mellom førstegangsmåling og etterfølgende måling når man ser på spørsmål knyttet til måling. Dette skillet finner man også igjen i for eksempel IAS 39.43-47. Videre kan det skilles mellom transaksjonsmåling og verdimåling. Ren transaksjonsmåling vil si at målingen gjøres ved gjennomføring av transaksjoner, og ren verdimåling vil si at målingen gjøres uavhengig av transaksjoner (Johnsen og Kvifte 2008). Man kan også finne kombinasjoner av disse rene modellene, for eksempel ved at aksjer som er vurdert til kost ved førstegangsinregning senere nedskrives til virkelig verdi.

Når det gjelder regnskapsføring av finansielle instrumenter, finner man i IAS 39 eksempler på blanding av transaksjonsmåling og verdimåling, ren transaksjonsmåling og ren verdimåling. Ren transaksjonsmåling vil være tilfelle for aksjer som vurderes til kost som følge av pålitelighetsunntaket i IAS 39.46c). Når det derimot kommer til derivater, er ren verdimåling gjeldende. Her gjøres både førstegangsmåling og etterfølgende måling til virkelig verdi, og det er dermed ikke noe skille mellom de to. For utlån er det slik at disse i de fleste tilfeller måles til amortisert kost og nedskrives dersom det er objektive indikasjoner på verdifall. I slike tilfeller vil man derfor stå overfor en blanding av transaksjonsmåling og verdimåling.

	Transaksjonsbasert regnskapsføring		Verdibasert regnskapsføring	
Initialmåling	Transaksjonsmåling		Blanding	Ren
			Transaksjonsmåling	Verdimåling
Etterfølgende måling	Blanding	Ren	Verdimåling	
	Verdimåling markedsbaserte omløpsmidler, nedskrivning, oppskrivning etc.	Transaksjonsmåling		

(Johnsen og Kvifte 2008, s.105)

Figur 4-1 Oversikt over transaksjonsbasert og verdibasert regnskapsføring

5 Kategorisering av finansielle instrumenter

5.1 Kapittelintroduksjon

Gjennom IAS 39 er norske banker gitt en del valgmuligheter i sin regnskapsføring av finansielle instrumenter. Dette kapitlet identifiserer de valgmulighetene som bankene har i deres kategorisering av instrumenter, herunder endringene som ble gjort under finanskrisen knyttet til adgangen til å reklassifisere instrumenter ut av kategoriene til virkelig verdi over resultatet og tilgjengelig for salg. Videre foretas det en drøfting av disse valgmulighetene opp i mot rammeverkets kvalitetskrav om sammenlignbarhet. Først gis det imidlertid en oversikt over sentrale begreper i IAS 32 og IAS 39.

5.2 Sentrale begreper i IAS 32 og IAS 39

Begrepet finansielle instrumenter er i mange sammenhenger først og fremst knyttet til finansielle derivater som forwardkontrakter, futures og opsjoner. Siden begrepet finansielle instrumenter inkluderer flere instrumenter som for eksempel kontanter og kundefordringer, vil det være hensiktsmessig å starte med å gi en kort oversikt over de viktigste begrepene i IAS 32 og IAS 39 og eksempler på instrumenter som faller inn under standardenes begreper.

Av IAS 32.11 går det frem at ”Et finansielt instrument er enhver kontrakt som fører til både en finansiell eiendel for ett foretak og en finansiell forpliktelse eller et egenkapitalinstrument for et annet foretak”. Av definisjonen går det frem at begrepene ”finansiell eiendel”, ”finansiell forpliktelse” og ”egenkapitalinstrument” er sentrale. I tillegg går det frem av IAS 39.9 at begrepet ”derivat” er sentralt. Disse begrepene er nærmere definert i henholdsvis IAS 32.11 og IAS 39.9. Her gis det imidlertid kun en kort oversikt over noen typiske instrumenter som faller inn under de ulike begrepene.

Begrep	Eksempler på instrumenter
Finansiell eiendel	Kundefordringer, gjeldsbrev som innehas av selskapet, utlån og obligasjoner som innehas av selskapet.
Finansiell forpliktelse	Leverandørgjeld, gjeldsbrev utstedt av selskapet, innlån og utstedte obligasjoner.
Egenkapitalinstrument	Ordinære aksjer uten innløsningsrett.
Derivat	Futures, forwards, rentebytteavtaler, valutabytteavtaler og opsjonskontrakter.

Figur 5-1 Oversikt over sentrale begreper i IAS 32 og IAS 39

5.3 Kategorisering av finansielle instrumenter

Etter at et selskap har tatt stilling til om en kontrakt er et finansielt instrument som faller inn under IAS 39, krever standarden at man ved førstegangsinnregning foretar en klassifisering av instrumentet i henhold til definisjonene i IAS 39.9 (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007). Klassifiseringen som gjøres vil styre den etterfølgende målingen. Siden standarden i noen tilfeller åpner for at like transaksjoner kan regnskapsføres forskjellig, vil kategoriseringen kunne være med på å svekke sammenlignbarheten mellom selskaper. Eksempler på situasjoner som kan føre til ulik klassifisering er beskrevet under. Videre er konsekvensene dette får for etterfølgende måling illustrert for noen av situasjonene under kapitlet om måling.

IAS 39 definerer i hovedsak 4 kategorier av finansielle instrumenter, men som en følge av endringer i standarden foreligger det i realiteten syv klasser (Thrane-Nilsen og Pettersen 2008). I gjennomgangen under vil det kun bli fokusert på de fire primære kategoriene av finansielle eiendeler som er ”finansiell eiendel til virkelig verdi over resultatet”, ”investeringer som holdes til forfall”, ”utlån og fordringer” og ”finansielle eiendeler tilgjengelige for salg”, og de to hovedkategoriene av finansielle forpliktelser som er ”finansiell forpliktelse til virkelig verdi over resultatet” og ”andre forpliktelser”.

Kategori		
Eiendeler	Til virkelig verdi over resultatet	Handel
		Frivillig kategorisert
	Lån og fordringer	
	Holdt til forfall	
Tilgjengelig for salg		
Forpliktelser	Til virkelig verdi over resultatet	Handel
		Frivillig kategorisert
	Øvrige forpliktelser	

(Thrane-Nilsen 2008b, slide 36).

Figur 5-2 Oversikt over kategoriene i IAS 39

5.3.1 Finansiell eiendel eller en finansiell forpliktelse til virkelig verdi over resultatet

I denne kategorien finner man finansielle instrumenter som enten er klassifisert som holdt for omsetning (trading) eller som er øremerket av foretaket til virkelig verdi over resultatet (virkelig verdi-opsjonen).

En finansiell eiendel eller en finansiell forpliktelse skal klassifiseres som holdt for omsetning ”dersom den i) i hovedsak er anskaffet eller pådratt med det formål å selge den eller kjøpe den tilbake på kort sikt, ii) er en del av en portefølje av identifiserte finansielle instrumenter som blir styrt sammen, og som det er godtgjort at det foreligger et nylig faktisk mønster for kortsiktig realisering av overskudd for, eller iii) er et derivat (med unntak for et derivat som er en finansiell garantikontrakt eller et øremerket og effektivt sikringsinstrument)” (IAS 39.9).

Mange banker inkluderer ofte i tradingkategorien sin portefølje av aksjer og rentepapirer hvor de aktivt kjøper og selger med gevinst som formål (Hauge 2004).

Et foretak har også anledning til å bruke den såkalte virkelig verdi-opsjonen (”Fair Value Option) dersom visse kriterier er tilfredsstillt. En slik øremerking tillates dersom enten det finansielle instrumentet inneholder ett eller flere innebygde derivater som oppfyller visse betingelser, jfr. IAS 39.11A, eller dersom øremerkingen gir mer relevant informasjon, jfr. IAS 39.9.

Av IAS 39.11A følger det at dersom en kontrakt inneholder ett eller flere innebygde derivater kan foretaket ”øremerke hele hybridinstrumentet (det kombinerte instrumentet) som finansiell eiendel eller finansiell forpliktelse til virkelig verdi over resultatet, med mindre a) det innebygde derivatet (de innebygde derivatene) ikke i vesentlig grad endrer kontantstrømmene

som ellers ville ha vært påkrevd i henhold til kontrakten, eller b) det med liten eller ingen analyse tydelig framgår når et tilsvarende hybridinstrument (kombinert instrument) første gang vurderes, at det er forbudt å skille det innebygde derivatet (eller derivatene), for eksempel en opsjon på førtidig tilbakebetaling innebygd i et lån som gir innehaveren mulighet til å løse inn lånet til dets anslåtte amortiserte kost" (IAS 39.11A).

Banker kan for eksempel bruke virkelig verdi-opsjonen dersom de har strukturerte produkter som inneholder mange innebygde derivater. Siden de strukturerte produktene ofte blir sikret ved bruk av derivater, vil den enkleste måten å regnskapsføre slike produkter være å bruke virkelig verdi-opsjonen på det kombinerte instrumentet, slik at både det kombinerte instrumentet og derivatene måles til virkelig verdi over resultatet (IAS 39.BC77B).

Øremerking til virkelig verdi over resultatet gir mer relevant informasjon dersom "i) den eliminerer eller i vesentlig grad reduserer en inkonsistens i måling eller innregning (noen ganger kalt "et regnskapsmessig misforhold") som ellers ville oppstå av måling av eiendeler eller forpliktelser eller av innregning av gevinster eller tap på disse på ulikt grunnlag, eller ii) en gruppe av finansielle eiendeler, finansielle forpliktelser eller begge deler forvaltes, og deres inntjening vurderes på grunnlag av virkelig verdi, i samsvar med en dokumentert risikohåndterings- eller investeringsstrategi, og informasjonen om konsernet gis internt på dette grunnlag til foretakets nøkkelpersoner i ledelsen (som definert i IAS 24 *Opplysninger til nærstående parter*), for eksempel foretakets styre og daglige leder" (IAS 39.9).

I IAS 39.AG4D – AG4K er det gitt mange eksempler på situasjoner som oppfyller begge betingelsene for å kunne bruke virkelig verdi-opsjonen. For banker som ikke benytter seg av sikringsbøkføring vil for eksempel betingelsen om inkonsistent måling være oppfylt i tilfeller hvor man tar opp et obligasjonslån til fast rente og samtidig inngår en renteswap som innebærer at man swapper fast rente mot flytende rente. En renteswap er et derivat jfr. IAS 39.11 og vil bli regnskapsført til virkelig verdi. Dersom banken klassifiserer obligasjonslånet i kategorien andre forpliktelser, vil imidlertid lånet regnskapsføres til amortisert kost, og det vil dermed oppstå en inkonsistens i målingen. Ved å benytte seg av virkelig verdi-opsjonen på obligasjonslånet vil begge de finansielle instrumentene regnskapsføres til virkelig verdi, og man reduserer da inkonsistensen (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007). Forskjellen som oppstår mellom bruk av sikringsreglene og bruk av virkelig verdi-opsjonen vil bli drøftet nærmere i kapittel 6.

5.3.2 Investeringer som holdes til forfall

Investeringer som holdes til forfall er ”ikke-derivative finansielle eiendeler med betalinger som er faste eller lar seg fastsette samt et fast forfall, og som et foretak har en positiv intensjon om og evne til å holde til forfall, med unntak for a) de som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet, b) de som foretaket øremerker som tilgjengelige for salg, og c) de som oppfyller definisjonen av utlån og fordringer” (IAS 39.9). I IAS 39.AG17 går det frem at med betalinger som er faste eller lar seg fastsette og fast forfall, er ment en kontraktmessig ordning som definerer betalingsbeløp og tidspunkter for den som innehar instrumentet. Dermed vil ikke aksjer kunne klassifiseres i denne kategorien, siden de kan ha en ubegrenset levetid og fordi utbytte ikke lar seg fastsette på forhånd.

Siden kravet om måling til virkelig verdi er sterkt gjeldende i IAS 39 og da særlig for instrumenter hvor prisen på instrumentet er notert i et aktivt marked, er det strenge kriterier for at slike instrumenter skal kunne måles til amortisert kost (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007). Et selskap må derfor ha en positiv intensjon om og evne til å holde til forfall. Av IAS 39.AG16 går det frem at det ikke foreligger noen positiv intensjon om å holde til forfall dersom ”a) foretaket har til hensikt å holde på den finansielle eiendelen i en ikke-definert periode, b) foretaket står klar til å selge den finansielle eiendelen (bortsett fra dersom det oppstår en situasjon som ikke vil gjentas og ikke med rimelighet kunne vært forventet av foretaket) som reaksjon på endringer i markedsrentene eller markedsrisikoen, likviditetsbehov, endringer i tilgjengelighet av og avkastning på alternative investeringer, endringer i finansieringskilder og vilkår eller endringer i valutarisiko, eller c) utstederen har rett til å gjøre opp den finansielle eiendelen til et beløp som ligger vesentlig under den amortiserte kost”. Når det gjelder kravet om evne, er det ikke oppfylt dersom ”a) foretaket ikke har de tilgjengelige finansielle ressursene til fortsatt å kunne finansiere investeringen fram til forfall eller b) foretaket er underlagt en eksisterende juridisk eller annen restriksjon som kan hindre dets intensjon om å holde på den finansielle eiendelen frem til forfall” (IAS 39.AG23). Foretaket må vurdere sin intensjon om og evne til å holde foretakets investering til forfall både på anskaffelsestidspunktet og på balansedagen (IAS 39.AG25).

Et siste forhold som skiller denne kategorien fra de andre er at salg eller reklassifiseringer kan ”smitte” over på de andre instrumentene i porteføljen. Dersom selskapet i løpet av året eller de to foregående årene har solgt eller omklassifisert mer enn en ubetydelig mengde av investeringer som holdes til forfall før forfall, kan ikke holdes til forfall kategorien benyttes.

Det er imidlertid unntak for salg eller omklassifiseringer som ”i) er så nær opptil forfall eller den finansielle eiendelens innløsningsstidspunkt (for eksempel mindre enn tre måneder før forfall) at endringer i markedsrenten ikke ville ha noen vesentlig innvirkning på den finansielle eiendelens virkelige verdi, ii) skjer etter at foretaket har innkrevd praktisk talt hele den finansielle eiendelens opprinnelige hovedstol gjennom planlagte eller førtidige betalinger, eller iii) er henførbare til en isolert hendelse som ligger utenfor foretakets kontroll, som ikke vil gjentas og som foretaket ikke med rimelighet kunne forventet” (IAS 39.9). Dersom selskapet selger eller omklassifiserer mer enn en ubetydelig mengde av investeringene som holdes til forfall og man ikke faller inn under punktene i), ii) eller iii) over, vil den resterende delen av porteføljen bli reklassifisert og målt til virkelig verdi under kategorien tilgjengelig for salg. Salget eller reklassifiseringen ”smitter” således over på den resterende porteføljen (Bonham et al. 2008).

For banker vil det i hovedsak være gjeldsinstrumenter som faller inn under denne kategorien. Dette gjelder for eksempel både fastrenteobligasjoner og obligasjoner som har flytende rente. Obligasjoner med flytende rente oppfyller standardens krav om fastsatte eller bestembare betalinger fordi ”betaling av hovedstol er fastsatt og betaling av renten vil være bestembar ved referanse til en markeds- eller benchmarkrente” (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007, s.362).

5.3.3 Utlån og fordringer

Utlån og fordringer er ”ikke-derivative finansielle eiendeler med betalinger som er faste eller lar seg fastsette, og som ikke blir notert i et aktivt marked, unntatt a) de som foretaket har til hensikt å selge umiddelbart eller på kort sikt, som skal klassifiseres som holdt for omsetning, og de som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker til virkelig verdi over resultatet, b) de som foretaket ved førstegangsinnregning øremerker som tilgjengelig for salg, eller c) de som innehaveren kanskje ikke vil kunne gjenvinne praktisk talt hele sin opprinnelige investering i, bortsett fra på grunn av svekket kreditt, og som skal klassifiseres som tilgjengelig for salg” (IAS 39.9).

For banker utgjør denne kategorien en stor del av de finansielle instrumentene som ikke er i kategorien til virkelig verdi over resultatet, siden de fleste bankene har klassifisert sine utlån til og fordringer på kunder og kredittinstitusjoner i denne kategorien. Siden standarden krever at den finansielle eiendelen ikke blir notert i et aktivt marked for å kunne klassifiseres i denne kategorien, kan for eksempel ikke bankenes beholdning av børsnoterte obligasjoner

klassifiseres som utlån og fordringer, selv om de har fastsatte eller bestembare betalinger. For å kunne måle slike obligasjoner til amortisert kost, må banken ha til hensikt og evne å holde dem til forfall. De vil da falle inn under kategorien holdes til forfall.

5.3.4 Tilgjengelig for salg

Dette er en restkategori. Kategorien omfatter ”ikke-derivative finansielle eiendeler som er øremerket som tilgjengelig for salg, eller ikke er klassifisert som a) utlån og fordringer, b) investeringer som holdes til forfall, eller c) finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet” (IAS 39.9).

Mange banker inkluderer blant annet aksjer i denne kategorien. Grunnen er at aksjer ikke har faste eller bestembare betalinger og dermed kan aksjer verken klassifiseres som holdes til forfall eller utlån og fordringer. Dersom aksjen da ikke må klassifiseres som holdt for omsetning eller er øremerket av banken til virkelig verdi over resultatet (FVO) vil aksjen automatisk bli kategorisert som tilgjengelig for salg.

5.3.5 Andre forpliktelser

Denne kategorien er ikke nevnt eksplisitt i standarden, men inneholder ”finansielle forpliktelser som ikke er klassifisert som finansielt instrument til virkelig verdi over resultatet” (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007, s.364).

Under denne kategorien klassifiserer bankene ofte deler av sine innskudd fra kunder. Kategorien utgjør derfor en stor del av bankenes finansielle forpliktelser.

5.3.6 Klassifisering og sammenlignbarhet

I begrunnelsesvedlegget (”Basis for Conclusions”) til IAS 39 er ikke kategorisering av finansielle instrumenter berørt i stor grad. Med tanke på at kategoriseringen gir foretak valgmuligheter, er det verdt å merke seg at IASB ikke har foretatt noen drøfting av dette opp i mot rammeverkets kvalitetskrav om sammenlignbarhet. I både diskusjonsnotatet og høringsutkastet fra IASB og FASB sitt rammeverksprosjekt har imidlertid styrene gitt uttrykk for at det å åpne opp for ulike regnskapsmetoder for like økonomiske fenomen vil være med på å redusere sammenlignbarheten. I høringsutkastet går det frem at:”Some degree of comparability should be attained by maximising the fundamental qualitative characteristics. That is to say, a faithful representation of a relevant economic phenomenon should naturally possess some degree of comparability to a faithful representation of a similar relevant economic phenomenon by another entity. Although a single relevant economic phenomenon can be faithfully represented in multiple ways, permitting alternative accounting methods for

the same economic phenomenon diminishes comparability and, therefore, may be undesirable” (IASB 2008b.QC19). I diskusjonsnotatet trekker man også frem at alternative regnskapsmetoder kan svekke de andre kvalitetskravene: ”Permitting alternative accounting methods for the same transactions or events (real-world economic phenomena) is undesirable because to do so diminishes comparability and may diminish other desirable qualities as well, for example, faithful representation and understandability” (IASB 2006b.QC38).

For å illustrere noen av de valgmulighetene som foreligger i IAS 39 når det gjelder kategorisering, er det under vist en tabell over noen av de mulighetene som kan være aktuelle i enkelte tilfeller for et lite utvalg av instrumenter. Siden klassifiseringen vil avhenge av det enkelte instruments karakteristika og hensikten foretaket har med instrumentene, må man imidlertid ved hvert enkelt tilfelle gjøre en individuell vurdering. Er det for eksempel snakk om en obligasjon som er omsatt i et aktivt marked, kan den ikke klassifiseres som utlån og fordringer, men kan falle inn under kategoriene holdes til forfall, tilgjengelig for salg eller til virkelig verdi over resultatet. Oppfyller den imidlertid tradingdefinisjonen må den klassifiseres som til virkelig verdi over resultatet.

Et annet eksempel gjelder aksjer. Dersom det er snakk om aksjer som i hovedsak er anskaffet med det formål å selge dem eller kjøpe dem tilbake på kort sikt, må disse klassifiseres i kategorien til virkelig verdi over resultatet. Er det imidlertid snakk om aksjer som ikke har noen notert pris i et aktivt marked, og hvor den virkelige verdien ikke kan måles pålitelig, kan den ikke klassifiseres i kategorien til virkelig verdi over resultatet (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007).

Instrument	Mulige kategorier
Aksjer	Klassifisering enten i kategorien til virkelig verdi over resultatet eller som tilgjengelig for salg, siden de ikke oppfyller definisjonen på kategoriene holdes til forfall eller utlån og fordringer.
Obligasjoner, sertifikater og andre rentebærende instrumenter	Utlån og fordringer, holdes til forfall, tilgjengelig for salg og til virkelig verdi over resultatet.
Fordringer	Til virkelig verdi over resultatet, holdes til forfall, utlån og fordringer eller tilgjengelig for salg.
Utlån	Utlån og fordringer eller til virkelig verdi over resultatet
Obligasjonslån	Til virkelig verdi over resultatet eller andre forpliktelser

Tabell 5-1 Oversikt over klassifiseringsmuligheter for et utvalg instrumenter

Det faktum at det ikke kan gis en eksakt oversikt over de mulighetene som er tilgjengelige, viser bare den kompleksiteten som er tilstede i standarden. Dette går også fram av IASB sitt diskusjonsnotat *Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments*. I notatet foreslår IASB blant annet følgende endringer i IAS 39 som en midlertidig løsning på kompleksiteten i standarden: ” a) reducing the number of measurement categories of financial instruments; and/or b) simplifying or eliminating some of the requirements or restrictions of the existing measurement categories” (IASB 2008f.2.9). Videre går det frem at mulige tilnærminger kan være å eliminere holdes til forfall kategorien eller tilgjengelig for salg kategorien (IASB 2008f.2.10; IASB 2008f.2.11), eller å kreve at alle instrumenter som handles i aktive markeder skal måles til virkelig verdi (IASB 2008f.2.12).

En annen mellomliggende løsning som fremkommer i notatet er å ”(...) adopt a fair value measurement principle with some optional exceptions. An instrument within the scope of a standard for financial instruments would be allowed to be measured using a cost-based method if it meets exception criteria. Other instruments would be measured at fair value” (IASB 2008f.2.15). Det går imidlertid frem at ”(...) approach 2 would also include optional exceptions to fair value measurement and therefore might not result in more easily understandable (and comparable) information than today for users of financial statements” (IASB 2008f.2.22).

5.3.7 Reklassifisering

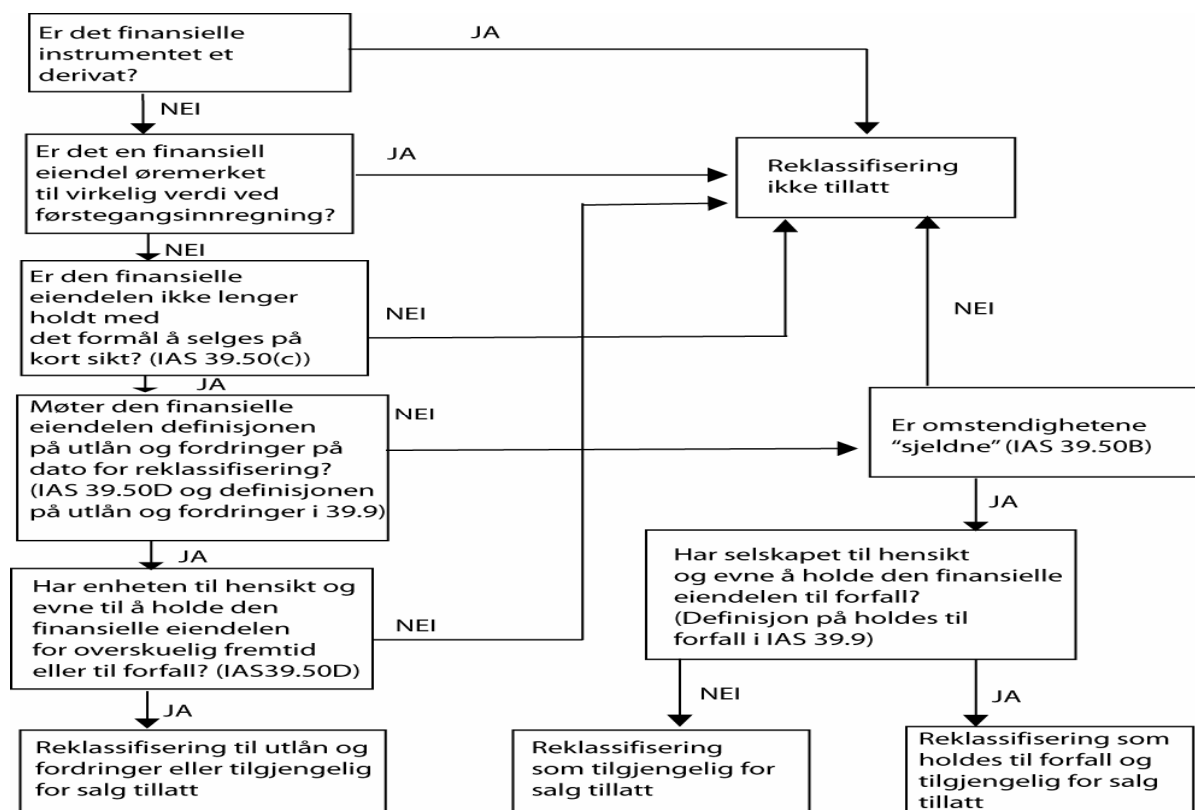
Som det gikk frem i kapittel 3, vedtok IASB den 13.oktober 2008 endringer i IAS 39 og IFRS 7. Endringene i IAS 39 gjør det mulig i spesielle situasjoner å reklassifisere ikke-derivative finansielle eiendeler holdt for omsetning og finansielle eiendeler klassifisert som tilgjengelig for salg (IAS 39.BC11E). Under er det redegjort for hvilke vurderinger som må gjøres ved reklassifiseringen og hvilke valgmuligheter endringene gir for hver av de to kategoriene.

5.3.7.1 Reklassifisering ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet

I IAS 39.50 punkt a) og b) går det fram at adgangen til å reklassifisere ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet ikke gjelder for derivater og for finansielle instrumenter som ved førstegangsinnregning ble øremerket til virkelig verdi over resultatet (FVO). Adgangen til å reklassifisere gjelder kun for ikke-derivative finansielle eiendeler som ved førstegangsinnregning ble klassifisert som holdt for omsetning ut fra at formålet med instrumentet primært var å selge eller kjøpe det tilbake på kort sikt (trading intensjon), og hvor denne ”trading”-intensjonen ikke lenger er tilstede (Ernst & Young 2008a). Endringene deler de finansielle eiendelene som kan reklassifiseres i to grupper: 1) utlån og fordringer og

2) andre finansielle eiendeler. Utlån og fordringer består av finansielle eiendeler som ved førstegangsinnregning var et instrument som ville ha oppfylt definisjonen på kategorien utlån og fordringer, dersom den ved førstegangsinnregningen ikke måtte bli klassifisert som holdt for omsetning (IAS 39.50D). Andre finansielle eiendeler består av de finansielle eiendelene som ved førstegangsinnregning ble klassifisert som holdt for omsetning ut fra at formålet med instrumentet primært var å selge eller kjøpe det tilbake på kort sikt og som ved førstegangsinnregning ikke ville ha oppfylt definisjonen på kategorien utlån og fordringer (IAS 39.50B). Det er blitt drøftet om det er forholdene på tidspunktet for førstegangsinnregning eller forholdene på reklassifiseringstidspunktet som skal legges til grunn når man vurderer om et instrument ikke lenger er omsatt i et aktivt marked og dermed oppfyller betingelsene for kategorien utlån og fordringer (Ernst & Young 2008d). I et nyhetsbrev fra Ernst & Young er følgende tolkning lagt til grunn: ”vi mener ordlyden i standardendringen gir grunnlag for å kunne legge til grunn forholdene på reklassifiseringstidspunktet. Dette betyr at et rentebærende instrument som var omsatt i et aktivt handlet marked ved første gangs regnskapsføring, men hvor det aktivt handlede markedet hadde falt bort på reklassifiseringstidspunktet, kan reklassifiseres til ”utlån og fordringer” ” (Ernst & Young 2008d, s.3).

Utlån og fordringer kan klassifiseres ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet dersom virksomheten har intensjon og evne til å holde instrumentet i overskuelig fremtid eller til forfall (IAS 39.50D). Aktuelle kategorier å reklassifisere til er utlån og fordringer og tilgjengelig for salg. Andre finansielle eiendeler kan klassifiseres ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet kun i sjeldne situasjoner (IAS 39.50B). Av IAS 39.BC104D går det fram at sjeldne situasjoner oppstår fra ”en enkeltstående begivenhet som er uvanlig og svært usannsynlig at vil oppstå igjen i den nærmeste tiden”. I pressemeldingen om endringene i IAS 39 og IFRS 7 gikk det fram at et mulig eksempel på en sjelden situasjon var situasjonen i de finansielle markedene under finanskrisen (IASB 2008c). Aktuelle kategorier å reklassifisere til er holdes til forfall og tilgjengelig for salg. Under følger det et beslutningstre som oppsummerer hvilke vurderinger som må gjøres ved klassifisering ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet og hvilke alternativer som er mulige.

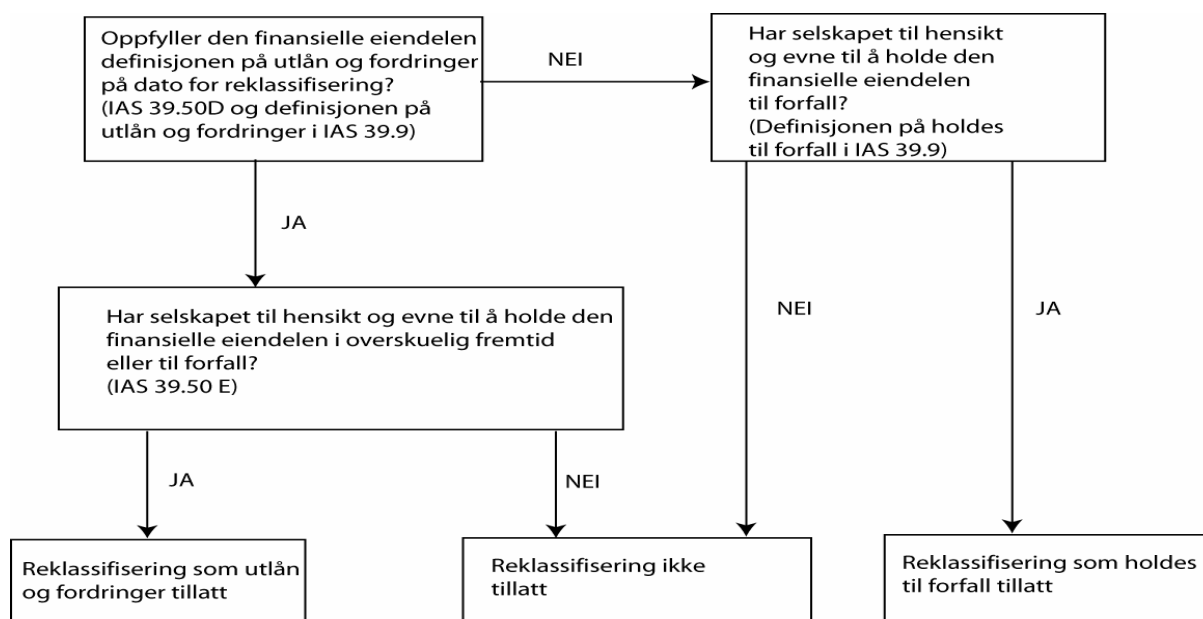

Figuren bygger på (Ernst & Young 2008e, s.3 (fritt oversatt))

Figur 5-3 Reklassifisering ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet

5.3.7.2 Reklassifisering ut av kategorien tilgjengelig for salg

Før endringene i IAS 39 kom var det mulig for en virksomhet å reklassifisere en finansiell eiendel fra kategorien tilgjengelig for salg og til kategorien holdes til forfall. Dette var imidlertid kun mulig dersom selskapet hadde endret sin intensjon om og evne til å holde eiendelen til forfall (Ernst & Young 2008a). Endringene som er innført innebærer nå at man også kan foreta en reklassifisering fra kategorien tilgjengelig for salg og til kategorien utlån og fordringer (IAS 39.50E). Dette gjelder for finansielle eiendeler som ville ha oppfylt definisjonen på kategorien utlån og fordringer dersom de ikke hadde blitt klassifisert som tilgjengelig for salg, og hvor virksomheten har intensjon og evne til å holde instrumentet i overskuelig fremtid eller til forfall (IAS 39.50E). Under følger det et beslutningstre som oppsummerer hvilke vurderinger som må gjøres ved klassifisering ut av kategorien tilgjengelig for salg og hvilke alternativer som er mulige.

(Ernst & Young December 2008e, s.3 (fritt oversatt))

Figur 5-4 Reklassifisering ut av kategorien tilgjengelig for salg

5.3.7.3 Økte valgmuligheter for banker²²

Forholdene som var gjeldende under finanskrisen, medførte økt kredittrisiko og redusert likviditet i markedene. Dette førte blant annet til at bankenes obligasjonsporteføljer falt i verdi. For bankene ble det derfor aktuelt å reklassifisere den delen av obligasjonsporteføljen som var kategorisert som holdt for omsetning. Denne porteføljen består i stor grad av rentebærende instrumenter som obligasjoner og sertifikater som var notert i et aktivt marked ved førstegangsinnregning. Siden disse instrumentene har betalinger som er faste eller lar seg fastsette samt har et fast forfall, kunne en mulig reklassifisering være til kategorien holdes til forfall eller til kategorien tilgjengelig for salg. For å kunne klassifiseres til kategorien tilgjengelig for salg, måtte det være snakk om en sjelden situasjon. Som nevnt over uttalte IASB at situasjonen i de finansielle markedene under finanskrisen var et mulig eksempel på en sjelden situasjon (IASB 2008c). For at bankene kunne reklassifisere til kategorien holdes til forfall måtte de også oppfylle betingelsene for denne kategorien i IAS 39.9, som sier at foretaket må ha intensjon og evne til å holde instrumentet til forfall (Ernst & Young 2008a).

Bankene hadde også beholdninger av rentebærende instrumenter som obligasjoner, sertifikater og andre instrumenter som ikke var omsatt i et aktivt marked. Som omtalt over gjaldt dette både instrumenter som ved førstegangsinnregning ikke var omsatt i et aktivt marked og som følge av finanskrisen ikke lenger var omsatt i et aktivt marked på tidspunktet

²² Eksemplene er hentet fra Ernst & Young (2008a).

for reklassifisering. For disse instrumentene var en mulig reklassifisering til kategorien utlån og fordringer og kategorien tilgjengelig for salg aktuell. Betingelsen for å kunne reklassifisere var at banken hadde intensjon og evne å holde instrumentet i overskuelig fremtid, eller til forfall (Ernst & Young 2008a).

Av eksemplene ovenfor går det frem at standarden åpnet opp for ulike valgmuligheter under finanskrisen. I oppgavens empiridel har det derfor blitt sett nærmere på i hvilken grad disse mulighetene ble praktisert forskjellig blant bankene i oppgavens utvalg. Valgmulighetene ble gitt gjennom en standard og bankene brøt da eventuelt som drøftet under teoridelen om rammeverket ikke med den delen av sammenlignbarhet som går på konsistens. Den delen av sammenlignbarhet som går på ensartethet vil imidlertid kunne være brutt dersom bankene praktiserte valgmulighetene ulikt. I tillegg til dette har oppgaven kartlagt regnskapspraksis knyttet til kategorisering av finansielle eiendeler og forpliktelser.

6 Regnskapsmessig sikring av fastrenterisiko

6.1 Kapittelintroduksjon

Selv om oppgavens tema ikke omhandler regnskapsmessig sikring²³, er det viktig for oppgavens videre fremstilling at det gis en kort oversikt over de viktigste valgmulighetene bankene har når det gjelder sikring av fastrenterisiko. Drøftelsen er derfor begrenset til en gjennomgang av virkelig verdi sikring og sikring ved bruk av virkelig verdi-opsjonen.

Med utgangspunkt i et eksempel på sikring av et obligasjonslån med fastrente vises det i dette kapitlet hvilke forskjeller som oppstår ved de to sikringsmetodene som er gjeldende, og det gjøres også rede for hvilke justeringer som må gjøres for at banker som benytter ulike prinsipper skal kunne gjøres sammenlignbare. Formålet med kapitlet er å danne et teorigrunnlag for drøftelsene som gjøres i oppgavens empiridel.

6.2 Renterisiko

En del av bankers innlån og utlån er gitt ved fastrentebetingelser. Siden dette vil kunne være med på å øke renterisikoen til bankene, velger de fleste bankene å gjennomføre finansielle transaksjoner som gjør at man reduserer eksponeringen mot renteendringer. Dette kan forklares nærmere ved å se på sammenhengen mellom bankenes fastrenteinnlån og -utlån. Siden mesteparten av bankenes utlån består av lån med flytende rente velger de fleste bankene å sikre store deler av sine fastrenteinnlån ved å inngå renteswaper hvor man bytter fastrente mot flytende rente. Bakgrunnen for dette forklares best ved at man ser på en situasjon hvor markedsrenten reduseres. De bankene som da ikke velger å gjøre sikringsforretninger, vil oppleve at innlånene øker i verdi som en følge av at man betaler en høyere rente enn det som er tilfelle i markedet. Når man da i tillegg mottar lavere flytende renter fra bankens låntakere, vil det oppstå et tap for disse bankene. De bankene som har gjennomført sikringsforretninger vil ved at de for eksempel har inngått en renteswap hvor de betaler flytende rente og mottar fast rente, ha låst inn en margin mellom utlån og innlån, og dermed redusert eksponeringen for renteendringer.

²³ For en grundig gjennomgang av regnskapsmessig sikring og regnskapsføring av avledete finansielle instrumenter henvises det til Hatlen (1991).

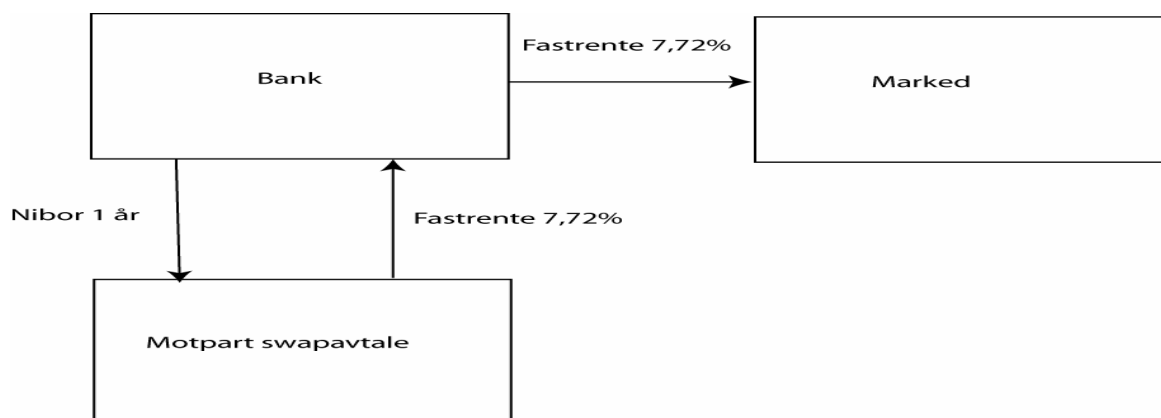
6.3 Valgmuligheter ved sikring av fastrenterisiko

Når det gjelder den regnskapsmessige behandlingen av sikring av fastrenterisiko, kan bankene enten legge til grunn sikringsreglene i IAS 39 eller bruke virkelig verdi-opsjonen med den begrunnelse at man reduserer en inkonsistens i målingen (regnskapsmessig misforhold).

Legger man sikringsreglene til grunn, vil såkalt virkelig verdi sikring bli gjeldende. Det betyr at sikringsinstrumentet vil regnskapsføres til virkelig verdi og gevinst eller tap som oppstår vil innregnes i resultatet (IAS 39.89a)). Gevinst eller tap på sikringsobjektet som kan knyttes til en endring i den sikrede risikoen vil justere balanseført verdi av lånet og innregnes i resultatet (IAS 39.89b)). Endringer i sikringsobjektets verdi som ikke kan knyttes til den sikrede risikoen vil ikke regnskapsføres siden selskapet ikke har sikret seg mot dette.

Bruker man derimot virkelig verdi-opsjonen, vil både sikringsinstrumentet og sikringsobjektet regnskapsføres til virkelig verdi. Den regnskapsmessige effekten er at man inkluderer verdiendringer på sikringsobjektet som kan knyttes til både endring i selve den sikrede risikoen og andre forhold (for eksempel en endring i kredittmarginen på sikringsobjektet).

For å illustrere forskjellen mellom de to sikringsvurderingene tas det utgangspunkt i at en bank den 1.januar 2008 utsteder et 3 års obligasjonslån på 1000, med fastrente på 7,72%. Den gjeldende terminstrukturen for renter er slik at obligasjonslånet utstedes til pålydende. Banken ønsker å sikre lånet og inngår en renteswap hvor de betaler flytende rente (Nibor 1 år) og mottar fastrente. 3 års swaprente og Nibor 1 år er i dag henholdsvis 7,72% og 3%. Verdien på swapen er på dette tidspunktet null. Det er sett bort i fra skatt. De underliggende beregningene som eksemplet bygger på er vist i appendix 1. Disse er imidlertid ikke nødvendig for å forstå hovedforskjellen mellom metodene.

Figur 6-1 Oversikt over bankens avtaler

Den 31. desember 2008 stiger Nibor 1 år til 7,04% og swaprenten stiger til 10,41%. Verdien på obligasjonen synker til 940 som en følge av endringer i markedsrentene og som en følge av at kredittmarginen på selskapets gjeld har økt. Av verdiendringen på 60 relaterer 47,17 seg til renteendringen og 12,83 til endring i kredittmarginen. Verdien på swapen er 47,17 (gjeld).

Under er det vist bankens resultat, balanse og føringer for 2008 under de to alternative måtene for sikringsvurdering.

Sikringsvurdering – Virkelig verdi sikring

Resultatregnskap	2008	
Rentekostnad	-30,0	
Verdiendring swap	-47,17	
Verdiendring verdipapirgjeld	47,17	
Resultat før skattekostnad	-30,0	
Balanse	01.01.2008	31.12.2008
Eiendeler		
Kontanter	1000	970,0
Egenkapital og gjeld		
Verdipapirgjeld	1000	952,83
Renteswap	0	47,17
Egenkapital	0	-30,00

Tabell 6-1 Resultat og balanse 2008

Bokføring 2008

01.01.2008

Kontanter (debit) 1000
Verdipapirgjeld (kredit) 1000

31.12.2008

Kontanter (kredit) 77,2
Rentekostnad obligasjonsgjeld (debit) 77,2 ($1000 \cdot 0,0772$)

Kontanter (debit) 47,2
Rentekostnad renteswap (kredit) 47,2 ($1000 \cdot 0,0772 - 1000 \cdot 0,03$)

Renteswap (kredit) 47,17
Verdiendring renteswap (debit) 47,17

Verdipapirgjeld (debit) 47,17
Verdiendring verdipapirgjeld (kredit) 47,17

Legger man sikringsreglene til grunn vil man få en rentekostnad på 30 (som er forskjellen mellom rentene som betales på lånet (77,2) og rentene man netto mottar fra swapen (47,2)), en positiv verdiendring på lånet som er henførbart til endringer i renten (47,17), og en negativ verdiendring på renteswapen (47,17). Dette gir et resultat før skatt på -30.

I balansen oppgir man renteswapen til virkelig verdi (47,17) og justerer balanseført verdi av lånet for endringer i renten (1000-47,17).

Sikringsvurdering – Virkelig verdi-opsjonen

Resultatregnskap	2008	
Rentekostnad	-30,0	
Verdiendring swap	-47,17	
Verdiendring verdipapirgjeld	60,00	
Resultat før skattekostnad	-17,17	
Balanse	01.01.2008	31.12.2008
Eiendeler		
Kontanter	1000	970,0
Egenkapital og gjeld		
Verdipapirgjeld	1000	940,00
Renteswap	0	47,17
Egenkapital	0	-17,17

Tabell 6-2 Resultat og balanse 2008

Bokføring 2008

01.01.2008

Kontanter (debit) 1000
Verdipapirgjeld (kredit) 1000

31.12.2008

Kontanter (kredit) 77,2
Rentekostnad obligasjonsgjeld (debit) 77,2 (1000*0,0772)

Kontanter (debit) 47,2
Rentekostnad renteswap (kredit) 47,2 (1000*0,0772 – 1000*0,03)

Renteswap (kredit) 47,17
Verdiendring renteswap (debit) 47,17

Verdipapirgjeld (debit) 60
Verdiendring verdipapirgjeld (kredit) 60

Bruker man virkelig verdi-opsjonen vil man som ved bruk av sikringsreglene rapportere en rentekostnad på 30. Siden obligasjonslånet måles til virkelig verdi, og hele verdiendringen

dermed innregnes i resultatet, vil også endringen som skyldes økt kredittrisiko tas inn i resultatet (12,83). Dette gjør at resultat før skatt blir -17,17, noe som er 12,83 bedre enn ved å legge sikringsreglene til grunn. I balansen oppgir man obligasjonslånet og renteswapen til virkelig verdi.

6.4 Korrigering av resultat

Som man ser av eksemplet overfor, vil man etter begge metodene få en rentekostnad på 30. Ved begge metodene innregner man også endringen i renten og endringen på renteswapen i resultatet. Dersom ulike banker har lagt ulike sikringsvurderinger til grunn og man ønsker å korrigere for dette, må man foreta korrigeringer hos de bankene som har valgt å bruke virkelig verdi-opsjonen. Korrigeringen gjøres ved at man trekker ut den delen av verdiendringen på sikringsobjektet som er henførbart til endringer i kredittmarginen. Hadde man i eksemplet ovenfor korrigert for endringen i kredittmarginen på 12,83, ville også resultat før skatt blitt -30 (-17,17 - 12,83) for de bankene som legger virkelig verdi-opsjonen til grunn.

De bankene som har valgt å bruke virkelig verdi-opsjonen, må som det vil gå frem i kapitlet om noteopplysninger opplyse om endringen i løpet av perioden som er henførbart til endringer i forpliktelsens kredittrisiko (IFRS 7.10a)). Korrigeringen som er nevnt ovenfor skal derfor være teoretisk mulig å gjennomføre. Det som imidlertid gjør korrigeringene mer kompliserte er som nevnt at bankene også har valgmuligheter når det kommer til kategoriseringen av den ikke-sikrede delen av obligasjonsgjelden. Dette vil bli drøftet nærmere i kapittel 7 under tittelen kredittrisiko og finansielle forpliktelser.

I det følgende vil banker som benytter seg av virkelig verdi sikring på den sikrede delen av sine forpliktelser og amortisert kost på den ikke-sikrede delen av sine forpliktelser, bli referert til som referansebanker.

7 Måling av finansielle instrumenter

7.1 Kapittelintroduksjon

Måling av finansielle instrumenter har som det gikk frem i kapittel 3 over lang tid vært et kontroversielt tema. Formålet med dette kapitlet er å identifisere og drøfte noen av de valgmulighetene som finnes i IAS 39 knyttet til måling opp i mot rammeverkets kvalitetskrav om sammenlignbarhet.

Områdene som det legges vekt på, er den gjeldende modellen med blandet måling, og de to måleattributtene amortisert kost og virkelig verdi. Da IASB har foreslått som langsiktig målsetning at alle finansielle instrumenter skal måles til virkelig verdi, vil det i kapitlet særlig legges vekt på problemstillinger som måling av finansielle instrumenter som ikke har priser notert i et aktivt marked og måling av finansielle forpliktelser til virkelig verdi.

Kategori		Førstegangsmåling	Etterfølgende måling	Gevinster og tap	
Eiendeler	Til virkelig verdi over resultatet	Handel	Virkelig verdi	Virkelig verdi*)	Innregnes i resultatet
		Frivillig kategorisert			
	Lån og fordringer		Virkelig verdi pluss transaksjonsutgifter	Amortisert kost	Innregnes i resultatet
	Holdt til forfall		Virkelig verdi pluss transaksjonsutgifter	Amortisert kost	Innregnes i resultatet
Tilgjengelig for salg		Virkelig verdi pluss transaksjonsutgifter	Virkelig verdi*)	Innregnes mot egenkapitalen	
Forpliktelser	Til virkelig verdi over resultatet	Handel	Virkelig verdi	Virkelig verdi	Innregnes i resultatet
		Frivillig kategorisert			
Øvrige forpliktelser		Virkelig verdi pluss transaksjonsutgifter	Amortisert kost	Innregnes i resultatet	

*EK instrumenter (og derivater på slike) som ikke kan måles pålitelig skal måles til kost.

Kategorier med rød bakgrunn testes for nedskrivning.

Figuren bygger på figurer i (Thrane-Nilsen 2008b, slide 36) og (Alfredson et al. 2006, s.230).

Figur 7-1 Oversikt over hovedlinjene i IAS 39 (utenfor sikring)

7.2 Førstegangsmåling

Ved førstegangsinregning skal et foretak måle en finansiell eiendel eller en finansiell forpliktelse til virkelig verdi. Normalt vil virkelig verdi være lik transaksjonsprisen på transaksjonstidspunktet, men i visse tilfeller kan det oppstå såkalte dag 1 gevinster og tap. For en finansiell eiendel eller en finansiell forpliktelse som ikke er i kategorien til virkelig verdi over resultatet, kan man inkludere direkte transaksjonskostnader (IAS 39.43). I IAS 39.AG13

er det gitt eksempler på mulige transaksjonskostnader. Det går frem at det omfatter blant annet ”honorarer og provisjoner til agenter, rådgivere, meglere og forhandlere, avgifter til reguleringsmyndigheter og verdipapirbørs, samt overføringsskatter og avgifter”. ”Overkurs eller underkurs på gjeld, finansieringsutgifter eller interne administrasjons- eller innehaverutgifter” er i følge standarden ikke transaksjonskostnader.

7.3 Etterfølgende måling

Ved førstegangsinnregning skal som nevnt alle finansielle instrumenter klassifiseres. Som det gikk frem under teoridelen om kategorisering, vil et selskap ved førstegangsinnregning ha valgmuligheter knyttet til klassifiseringen. Siden den regnskapsmessige behandlingen av de finansielle instrumentene i etterfølgende perioder vil bli styrt av hvilken gruppe instrumentene klassifiseres inn i, må selskapene gjøre en grundig vurdering (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007). Viktigheten og konsekvensene av klassifiseringen vil bli illustrert i avsnittet måling og sammenlignbarhet.

Finansielle eiendeler

Finansielle eiendeler i kategorien til virkelig verdi over resultatet skal som det fremgår av navnet måles til virkelig verdi (IAS 39.46) og endringen i den virkelige verdien skal innregnes i resultatet (IAS 39.55). Derivater som er eiendeler klassifiseres i denne kategorien og skal dermed måles til virkelig verdi. Endringer i virkelig verdi på derivater som er klassifisert som holdt for omsetning skal føres mot resultatet, mens regnskapsføringen vil avhenge av reglene knyttet til sikringsbokføring når derivatene inngår i en sikringsrelasjon (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007).

Av IAS 39.46 a) og b) går det frem at finansielle eiendeler i kategoriene utlån og fordringer og investeringer som holdes til forfall ”skal måles til amortisert kost ved hjelp av en effektiv rente metode”. Gevinst eller tap regnskapsføres når en finansiell eiendel ”blir fraregnet eller faller i verdi, og dessuten i amortiseringsprosessen” (IAS 39.56).

En finansiell eiendel i kategorien tilgjengelig for salg skal måles til virkelig verdi (IAS 39.46). Endringen i virkelig verdi, bortsett fra tap ved verdifall, skal imidlertid i motsetning til for kategorien til virkelig verdi over resultatet, innregnes direkte i egenkapitalen, ”inntil den finansielle eiendelen blir fraregnet, da kumulative gevinster eller tap som tidligere var innregnet i egenkapitalen, skal innregnes i resultatet” (IAS 39.55 b)).

Investeringer i egenkapitalinstrumenter som ikke har noen notert markedspris i et aktivt marked og hvor man ikke kan måle virkelig verdi på en pålitelig måte, skal sammen med derivater som er koblet til og må gjøres opp ved levering av slike unoterte egenkapitalinstrumenter, måles til anskaffelseskost (IAS 39.46 c)).

Finansielle forpliktelser

Finansielle forpliktelser i kategorien til virkelig verdi over resultatet skal i følge IAS 39.47a) måles til virkelig verdi og endringen i den virkelige verdien skal innregnes i resultatet (IAS 39.55a)). Dette omfatter blant annet derivater som er forpliktelser. "En derivativ forpliktelse som er knyttet til og må gjøres opp med levering av et unotert egenkapitalinstrument hvis virkelige verdi ikke kan måles på en pålitelig måte, skal måles til anskaffelseskost" (IAS 39.47 a)).

De resterende finansielle forpliktelsene skal måles "til amortisert kost ved en effektiv rentemetode" (IAS 39.47). Gevinst eller tap blir innregnet i resultatet "når den finansielle forpliktelsen blir fraregnet eller faller i verdi, og dessuten i amortiseringsprosessen" (IAS 39.56).

7.3.1 Måling og sammenlignbarhet

I denne delen illustreres effekten kategoriseringen har på sammenlignbarheten, som en følge av at den etterfølgende målingen i de ulike kategoriene er forskjellig. Eksemplet bygger på en obligasjon med fire år til forfall som kjøpes i starten av januar 2009 til en pris på 1000, som er lik pålydende. Obligasjonen har en kupongrente på 10%. Kupongrenten er dermed lik markedsrenten på kjøpstidspunktet (Forutsettes en flat rentekurve). Den 31.12.2010 faller renten i markedet til 5%. Fra 31.12.2010 og til forfall holder markedsrenten seg konstant på 5%. Det er sett bort i fra skatt. Dette gir følgende kontantstrøm og effektiv rente (internrente)²⁴:

		2009	2010	2011	2012
Kontantstrøm	-1000	100	100	100	1100
Effektiv rente		10 %			

Tabell 7-1 Oversikt over kontantstrøm og effektiv rente

Regnskapsføringen av obligasjonen for de tre alternative kategoriene til virkelig verdi over resultatet, tilgjengelig for salg og holdes til forfall er illustrert under.

²⁴ Denne illustrasjonen bygger på eksempler hentet fra Kristoffersen (2008) kapittel 16, s.272-282. Jeg har imidlertid utvidet eksemplene, så eventuelle feil og uklarheter må jeg selv svare for.

Del II Kapittel 7

	2009	2010	2011	2012
Resultatregnskap				
Renteinntekter	100	100	100	100
Obligasjon, til virkelig verdi over resultatet (Inntekt/kostnad)	0	93	-45	-48
Resultat før skatt	100	193	55	52
Balanse (31.12)				
Obligasjon, til virkelig verdi over resultatet (Eiendel)	1000 (1)	1093 (2)	1048 (3)	-

Tabell 7-2 Klassifisering: til virkelig verdi over resultatet

$$(1) \frac{100}{(1,10)} + \frac{100}{(1,10)^2} + \frac{1100}{(1,10)^3}$$

$$(2) \frac{100}{(1,05)} + \frac{1100}{(1,05)^2}$$

$$(3) \frac{1100}{(1,05)}$$

	2009	2010	2011	2012
Resultatregnskap				
Renteinntekt	100	100	100	100
Realisert verdiendring				0 (4)
Resultat før skatt	100	100	100	100
Balanse (31.12)				
Eiendel				
Obligasjon, tilgjengelig for salg	1000 (1)	1093 (2)	1048 (3)	-
Oppstilling over endring i egenkapital				
Egenkapital (01.01)	1000	1100	1293	1348
Verdi endring ført mot egenkapital/ført ut av egenkapital ved realisasjon	0	93	-45	-48
Sum inntekter	100	100	100	100
Egenkapital (31.12)	1100	1293	1348	1400

Tabell 7-3 Klassifisering: tilgjengelig for salg

(4) Akkumulert verdiendring ført mot egenkapitalen 31.12.2012 er 0 (93 - 45 - 48).
 Ved fraregningen av obligasjonen føres dermed ingen verdiendring over resultatet.

	2009	2010	2011	2012
Resultatregnskap				
Renteinntekt	100 (5)	100	100	100
Resultat før skatt	100	100	100	100
Balanse (31.12)				
Obligasjon, holdt til forfall (Eiendel)	1000	1000	1000	-

Tabell 7-4 Klassifisering: holdes til forfall

(5) 1000 * 0,1

	Amortisert kost (01.01) (A)	Renteinntekt (B)	Kontantstrøm (C)	Amortisert kost (31.12) (A)+(B)-(C)
2009	1000	100	100	1000
2010	1000	100	100	1000
2011	1000	100	100	1000
2012	1000	100	1100	0

Tabell 7-5 Beregning av amortisert kost

Som vi ser har det stor betydning hvilken kategori man velger for obligasjonen. Velger man kategorien til virkelig verdi over resultatet, vil man oppleve stor volatilitet i resultatet, i motsetning til de andre kategoriene som vil vise et stabilt resultat over hele investeringsperioden. Verdiene som vises i balansen avviker også mellom de tre kategoriene. Velger man kategoriene til virkelig verdi over resultatet og tilgjengelig for salg, vil balansen reflektere obligasjonens virkelige verdi, mens balansen under kategorien holdes til forfall vil vise amortisert kost. Selv om eksemplet er konstruert og ikke gjelder generelt, viser det imidlertid at kategoriseringen vil påvirke sammenlignbarheten mellom foretak i stor grad dersom de gjør ulike valg for like instrumenter, siden de ulike kategoriene har ulike måleattributter. Denne observasjonen er også gjort i IASB sitt diskusjonsnotat *Reducing complexity in reporting financial instruments*, hvor det i forhold til det enkelte selskap går frem at: “The different ways to measure financial instruments and report unrealised gains and losses may result in: a) two identical instruments being measured differently by the same entity, because (i) management’s intentions for realising the value of an instrument may determine the way it is measured. (ii) management has the option of measuring many financial instruments at fair value” (IASB 2008f.1.5). At IASB også er opptatt av ensartethet mellom foretak og konsistens over tid går frem av følgende uttalelse: “It is not always easy to determine which measurement has been applied to which instrument or to understand the implications of the differences. That creates difficulties in comparing entities, different periods for the same entity, and even different line items in the financial statements of a single entity in a single reporting period” (IASB 2008f.1.6(e)). Med tanke på at diskusjonsnotatet er relativt nytt (mars 2008) viser uttalelsene at IASB fokuserer på kvalitetskravet sammenlignbarhet i sitt nåværende arbeid. I forhold til oppgavens tema er det imidlertid også interessant å merke seg at IASB fokuserer på sammenlignbarhet når de argumenterer for en mulig langsiktig løsning: “(...), a long-term solution is to measure in the same way all types of financial instruments within the scope of a standard for financial instruments. Many of the rules associated with measuring financial instruments in different ways could be eliminated. A single measurement attribute for all types of financial instruments would also facilitate comparisons between entities and between accounting periods for the same entity” (IASB 2008f.IN8).

I et vedlegg med tittelen ”Accounting for Financial Instruments Conceptual Paper” i et kommentarbrev fra International Banking Federation (IBFed) på IASB sitt diskusjonsnotat, går det frem at IBFed mener at kvalitetskravet sammenlignbarhet best ivaretas igjennom den

nåværende modellen med ”blandet måling” (mixed measurement model) og ikke gjennom virkelig verdi måling på alle instrumenter. Det argumenteres for det første med at en modell med blandet måling vil få fram at ulike banker har ulike forretningsmodeller og ulike hensikter med å holde finansielle instrumenter (IBFed 2008). Det heter i vedlegget at: ”For instance, an investment bank, which focuses on trading, acquires a debt instrument in order to gain a profit from changes in its price or in underlying risk factors, whereas a retail banking institution can acquire the same financial instrument in order to receive a stable flow of interest revenue as well as the nominal amount at maturity. As the business strategy being pursued is different, the employment of different measurement criteria for the same instrument does not diminish comparability. On the contrary, it allows users of financial statements to understand how the entity actually works. This opportunity would be impeded by employment of a full fair value basis” (IBFed 2008, s.14). Videre argumenteres det med at måling til virkelig verdi vil redusere sammenlignbarheten fordi IBFed mener måling av virkelig verdi er mer kompleks enn det IASB legger til grunn. IBFed uttaler at: ”Basing the entirety of financial instrument measurement on the view of a hypothetical market participant in a theoretical market that ignores market limitation can only result in information that is neither relevant nor representationally faithful. In addition, because of this, comparability inevitably must be very weak” (IBFed 2008, s.14).

På bakgrunn av disse uttalelsene har det derfor i oppgaven for det første blitt sett nærmere på om det er slik at den nåværende modellen med blandet måling, som gir valgmuligheter ved kategoriseringen, reduserer sammenlignbarheten. For det andre har oppgaven sett nærmere på hvordan dagens praksis er knyttet til måling av virkelig verdi, for å se om det er slik at det er uensartethet mellom norske banker når det gjelder hvilke forutsetninger og metoder som de legger til grunn.

7.3.2 Nærmere om amortisert kost

Amortisert kost er i standarden definert som ”det beløp som den finansielle eiendelen eller den finansielle forpliktelsen måles til ved førstegangsinnregning, minus tilbakebetalinger på hovedstolen, pluss eller minus kumulativ amortisering ved en effektiv rente-metode, av enhver differanse mellom dette førstegangsbeløpet og forfallsbeløpet, og minus en eventuell reduksjon for verdifall eller tapsutsatthet” (IAS 39.9). Hvordan man beregner amortisert kost er illustrert i eksemplet ovenfor under kategorien holdes til forfall.

I eksemplet ovenfor ble det sett nærmere på hvordan den nåværende modellen med blandet måling kan være med å svekke kravet til sammenlignbarhet. Når det gjelder måling innenfor de kategoriene hvor amortisert kost er måleattributt, kan man også finne svakheter i forhold til sammenlignbarhet. Grunnen er at måling til amortisert kost bygger på historisk informasjon. Urealiserte gevinster og tap blir ikke rapportert løpende slik som ved måling til virkelig verdi, men innregnet i resultatet når selskapet foretar en nedskrivning eller gjennomfører et salg. På salgstidspunktet rapporteres kumulative urealiserte gevinster eller tap, som har utviklet seg siden instrumentet ble kjøpt eller siden man foretok en nedskrivning (Ryan 2008b). Hvilken betydning en slik metode har for sammenlignbarheten, ses best ved å tenke seg en situasjon hvor et foretak kjøper to obligasjoner med samme betingelser, men hvor kjøpene foretas på forskjellige tidspunkt. Dersom prisen i markedet endrer seg i mellom de to kjøpstidspunktene, vil foretaket i etterfølgende perioder inneha to like instrumenter, men vil rapportere ulike verdier på de to obligasjonene både i balansen og i resultatet (Ryan 2008b).

En annen svakhet ved måling til amortisert kost er særlig gjeldende for finansinstitusjoner slik som banker. Grunnen er at disse ofte innehar porteføljer hvor posisjonene i stor grad har motsvarende risiko. Dermed vil det typisk være slik at den ene siden i de mange motsvarende posisjonene har en kumulativ urealisert gevinst, og den andre siden et kumulativt urealisert tap. En bank kan da velge for hvilke posisjoner de vil realisere kumulative urealiserte gevinster eller tap, og på denne måten enten øke eller redusere resultatet (Ryan 2008b, s.6). En slik mulighet har ikke selskaper som legger til grunn måling til virkelig verdi. Her blir urealiserte gevinster og tap rapportert fortløpende.

7.3.3 Nærmere om måling til virkelig verdi

Virkelig verdi er definert som ”det beløp en eiendel kan omsettes for eller en forpliktelse gjøres opp med i en transaksjon på armlengdes avstand mellom velinformerte og frivillige parter” (IAS 39.9). Virkelig verdi bygger på en antagelse om fortsatt drift av foretaket (going concern) og er dermed ikke ”det beløp et foretak ville motta eller betale i en påtvunget transaksjon, en ufrivillig avvikling eller et nødssalg”(IAS 39.AG69). Det går imidlertid frem av IAS 39.AG69 at virkelig verdi gjenspeiler kredittkvaliteten til instrumentet. Dette vil bli drøftet nærmere under avsnittet om kreditttrisiko og finansielle forpliktelser.

7.3.3.1 Verdsettelseshierarki

Nivå	
1	Verdsettelse basert på priser fra et aktivt marked i det relevante instrumentet
2	Verdsettelse basert på priser fra et aktivt marked for tilsvarende finansielle instrumenter eller andre vurderingsteknikker hvor alle viktige faktorer er basert på observerbare markedsdata
3	Verdsettelse basert på teknikker hvor en eller flere faktorer ikke er basert på observerbare markedsdata

Begrepsbruken i figuren er hentet fra (Thrane-Nilsen 2008a, s.61).

Tabell 7-6 Verdsettelseshierarkiet slik det fremkommer i IFRS 7

Aktivt marked – notert pris

I følge IAS 39.48 er det beste uttrykket for virkelig verdi ”noterte priser i et aktivt marked”. Av IAS 39.BC97 går det frem at IASB mener dette skyldes at ”a) in an active market, the quoted price is the best evidence of fair value, given that fair value is defined in terms of a price agreed by a knowledgeable, willing buyer and a knowledgeable, willing seller; b) it results in consistent measurement across entities; and c) fair value as defined in the standard does not depend on entity – specific factors”. Som man ser har IASB her trukket frem både ”consistent measurement across entities” og ”not depend on entity – spesific factors” i sin argumentasjon for at noterte priser er det beste uttrykket for virkelig verdi. Det må derfor kunne sies at IASB legger vekt på at man ønsker ensartethet blant foretak når det gjelder måling av finansielle instrumenter. Som vi skal se kan dette synet også tolkes fra andre uttalelser fra IASB. Dette vil bli presisert nærmere under.

Av standarden går det frem at det foreligger et aktivt marked ”dersom noterte kurser er enkelt og regelmessig tilgjengelig fra en børs, forhandler, megler, næringsgruppering, prissettingstjeneste eller reguleringsmyndighet, og disse kursene representerer faktiske og regelmessig forekommende markedstransaksjoner på armlengdes avstand” (IAS 39.AG71). I det vedtatte verdsettelseshierarkiet i IFRS 7, er det disse verdsettelsene som er knyttet til nivå 1.

Manglende aktivt marked – verdsettingsmetode

I de tilfeller hvor det ikke eksisterer et aktivt marked for instrumentet vil foretaket ta i bruk en verdsettingsmetode (IAS 39.AG74). Når man benytter en verdsettelsesmetode for å fastsette den virkelige verdien, forsøker man ”å fastsette hva transaksjonskursen ville ha vært på måletidspunktet i et bytte på armlengdes avstand motivert av normale forretningsmessige

verdsettinger” (IAS 39.AG75). Verdsettingsmetodene man benytter omfatter bruk av nylig foretatte markedstransaksjoner på armlengdes avstand mellom velinformerte og frivillige parter, henvisning til løpende virkelig verdi av et annet instrument som er praktisk talt det samme, diskontert kontantstrømberegning og opsjonsprisinde modeller. Verdsettingsmetoden som brukes skal i følge standarden i størst mulig grad være basert på markeddata, og legge så liten vekt som mulig på foretaksspesifikke data (IAS 39.AG75). Standarden legger til grunn at den verdsettingsmetoden som brukes skal ”a) inkorporere alle faktorer som deltakerne i markedet vil ta i betraktning ved prisfastsettelse, og b) være konsistent med aksepterte økonomiske metoder for prissetting av finansielle instrumenter” (IAS 39.AG76). Det stilles videre krav til at foretaket justerer metoden og tester dens gyldighet ved hjelp av priser og informasjon fra det samme markedet som instrumentet hadde sitt opphav eller ble innkjøpt i (IAS 39.AG76). I det vedtatte verdsettelseshierarkiet i IFRS 7, er det verdsettelsene som nevnt i dette avsnittet som er knyttet til nivå 2 og nivå 3.

En del av den kritikken som har vært mot virkelig verdi som måleattributt, har vært rettet mot nivå 3 i verdsettelseshierarkiet (verdsettelse basert på teknikker hvor en eller flere faktorer ikke er basert på observerbare markeddata). Noen mener at slike kalkulerte og hypotetiske verdier, som ikke bygger på markedsfaktorer, vil svekke regnskapets relevans, pålitelighet og sammenlignbarhet. Grunnen er at de mener verdsettelsene som gjøres vil bygge på subjektive prediksjoner og modeller, hvor små endringer i de underliggende forutsetningene vil kunne gi svært ulike estimat på virkelig verdi (Lindsell 2005). I IAS 39.BC95 går det fram følgende knyttet til verdsettelse for instrumenter hvor det ikke er notert noen pris i et aktivt marked: ”The Board decided that it is desirable to provide clear and reasonably detailed guidance about the objective and use of valuation techniques to achieve reliable and comparable fair value estimates when instruments are measured at fair value”. Spørsmålet er imidlertid om de skjønsmessige vurderingene som standarden åpner for, gjør at det blir ulik praksis knyttet til verdsettelse av like instrumenter, for eksempel ved at foretak bruker forskjellige metoder og forutsetninger.

Økt sammenlignbarhet i målingen av virkelig verdi ble drøftet i IASB sitt diskusjonsnotat *Fair Value Measurements* som var en gjengivelse av SFAS 157 *Fair Value Measurements*. Her går det frem at: ”This Statement establishes a single definition of fair value and a framework for measuring fair value in GAAP. A single definition of fair value, together with a framework for measuring fair value, should result in increased consistency in application and, with respect to the resulting fair value measurements, increased comparability. Concepts

Statement 2 emphasizes that providing comparable information enables users of financial statements to identify similarities in and differences between two sets of economic events” (IASB 2006a.C112). Diskusjonsnotatet gir imidlertid ikke entydig veiledning knyttet til for eksempel verdsettelsesmetoder. Notatet sier ikke noe om hva som er den foretrukne rekkefølgen på de ulike verdsettelsesmetodene som oppgis i notatet (markedsbaserte, kontantstrømbaserte og kostbaserte) eller om de skal brukes i kombinasjon eller enkeltvis (Mamelund 2008b). Hvordan kravet om hypotetiske markedsaktører skal praktiseres, gis det heller ingen avklaring på (Mamelund 2008b). Dette vil kunne være med å skape en regnskapspraksis som gjør at ulike foretak legger ulike modeller og forutsetninger til grunn ved fastsettelsen av virkelig verdi, og som dermed vil være med på å svekke IASB sitt ønske om sammenlignbarhet mellom foretak.

Det skal nevnes at FASB i januar 2007 ga ut en ”invitation to comment” med tittelen *Valuation Guidance for Financial Reporting*. Her inviterte FASB interesserte parter til blant annet å komme med kommentarer på om man trengte å utvikle egne verdsettelsesstandarder for finansiell rapportering, samt hvordan standardsettingen eventuelt skulle foregå (FASB 2007). FASB mottok 80 kommentarbrev på denne invitasjonen, og valgte den 21.juni 2007 å opprette en Valuation Resource Group. Gruppen har møttes ved flere anledninger i 2007, 2008 og 2009, og har drøftet en rekke spørsmål knyttet til finansielle instrumenter²⁵. Dette viser som nevnt over at det er utfordrende å verdsette instrumenter som ikke omsettes i aktive markeder, samt at det i gjeldende standarder kan være for lite veiledning knyttet til blant annet verdsettelse av finansielle instrumenter. Dette kan resultere i at kravet til sammenlignbarhet svekkes.

Manglende aktivt marked – egenkapitalinstrumenter

Som nevnt over skal investeringer i egenkapitalinstrumenter som ikke har noen notert markedspris i et aktivt marked og hvor man ikke kan måle virkelig verdi på en pålitelig måte, sammen med derivater som er koblet til og må gjøres opp ved levering av slike unoterte egenkapitalinstrumenter, måles til anskaffelseskost (IAS 39.46 c)). Av standarden går det frem at et unotert egenkapitalinstrument kan måles på en pålitelig måte dersom ”a) variabiliteten i området for rimelige estimater av virkelig verdi ikke er vesentlige for dette instrumentet eller b) sannsynligheten for de ulike estimatene innenfor området kan vurderes på en rimelig måte og benyttes til å estimere virkelig verdi” (IAS 39.AG80). Standarden gir

²⁵ For en nærmere oversikt over de områdene som er blitt drøftet, henvises det til følgende side: http://fasb.org/project/valuation_resource_group.shtml

imidlertid ingen forklaring på begrepene ”rimelig” og ”vesentlig” som er brukt i den kvalitative beskrivelsen av ”pålitelig måte”. Standarden sier heller ikke noe om hvor mye arbeid det forventes at foretaket legger ned i estimeringen av virkelig verdi og om det må brukes ulike metoder i estimeringen av virkelig verdi (Madsen, Hersvik og Lundteigen 2007). Som en følge av at standarden presiserer at det normalt er mulig å ”estimere den virkelige verdien av en finansiell eiendel som et foretak har anskaffet fra en utenforstående part”, vil behandling til kost begrenses i stor grad (Thrane-Nilsen 2008b).

7.3.3.2 Kredittrisiko og finansielle forpliktelser

Som nevnt i kapittel 3 kom det i forbindelse med et høringsutkast på endringer i IAS 32 og IAS 39 inn kommentarer om at man burde begrense adgangen til å bruke virkelig verdiopsjonen på finansielle forpliktelser. Dette skyldtes at man mente målingen av finansielle forpliktelser ikke burde inkludere effektene av endringer i ens egen kredittrisiko²⁶ (IAS 39.BC87). Man mente det blant annet som en følge av bruken av opsjonen ville være vanskelig å forklare regnskapsbrukere grunnen til at foretak vil regnskapsføre en inntekt dersom deres kredittverdighet ble forverret, men en kostnad dersom deres kredittverdighet ble forbedret (IAS 39.BC88). IASB mente imidlertid at fordi man avlegger regnskapet på en antakelse om fortsatt drift (going concern), vil verdien som en forpliktelse kan gjøres opptil eller kjøpes tilbake for bli påvirket av kredittrisiko (IAS 39.BC89). IASB ga videre følgende grunner for å inkludere kredittrisiko i målingen av finansielle forpliktelser: ”a) entities realise changes in fair value, including fair value attributable to own credit risk, for example, by renegotiating liabilities or by using derivatives, b) changes in credit risk affect the observed market price of a financial liability and hence its fair value, c) it is difficult from a practical standpoint to exclude changes in credit risk from an observed market price, and d) the fair value of a financial liability (ie the price of that liability in an exchange between a knowledgeable, willing buyer and a knowledgeable, willing seller) on initial recognition reflects the credit risk relating to that liability. The Board believes that it is inappropriate to include credit risk in the initial fair value measurement of financial liabilities, but not subsequently” (IAS 39.BC89).

Hvilken betydning dette har for kravet til sammenlignbarheten må imidlertid ses i sammenheng med de valg foretakene har gjort i forbindelse med kategoriseringen. For banker

²⁶ Diskusjoner rundt temaet om man skal inkludere et foretaks kredittverdighet i målingen av finansielle forpliktelser, har også funnet sted under US GAAP og nå senest under finanskrisen. FASB sitt syn er nærmere beskrevet i artikkelen ”Credit Standing and Liability Measurement”. Artikkelen er tilgjengelig fra: http://72.3.243.42/articles&reports/UI_vol4_series1.pdf

som har store beholdninger av gjeld i sin balanse, vil ulik praktisering av kategoriseringsreglene når det gjelder gjeld, kunne føre til store forskjeller i de resultatene som rapporteres. Dersom for eksempel en bank har valgt å klassifisere sine sertifikater og obligasjoner i kategorien til virkelig verdi over resultatet, mens en annen har valgt å benytte seg av kategorien andre forpliktelser, vil forhold i markedet som påvirker kredittverdigheten til alle banker negativt, kunne føre til ulik finansiell rapportering mellom bankene. Konsekvensen er at de som har valgt å regnskapsføre forpliktelsene i kategorien til virkelig verdi over resultatet vil rapportere en inntekt i resultatet (som en følge av at avkastningskravet øker og nåverdien på forpliktelsen reduseres), mens de som har valgt kategorien andre forpliktelser, ikke vil rapportere noen verdiendring. For en regnskapsbruker kan dette føre til en ulik oppfatning av bankenes finansielle prestasjon i perioden. Regnskapsbrukeren kan imidlertid korrigere resultatet hos de bankene som har valgt virkelig verdi som måleattributt. Dette gjøres ved å trekke ut av resultatet hele den verdiendringen som har vært på de ikke-sikrede finansielle forpliktelsene i perioden. Det korrigerte resultatet blir da sammenlignbart med de resultatene som bankene med amortisert kost rapporterer (referansebanker). For en beskrivelse av korrigeringsmetode for ulik sikringsvurdering, henvises det til gjennomgangen i kapittel 6.

7.3.3.3 Måling av virkelig verdi i illikvide markeder

I kapittel 3 ble det gjort rede for de tiltakene og de rapportene FASB, SEC, IASB og CESR ga ut under finanskrisen. I denne delen vil de elementene i rapportene som har størst relevans knyttet til sammenlignbarhet og virkelig verdi drøftes nærmere.

I ekspertpanelets rapport heter det at formålet med måling til virkelig verdi er å "arrive at the price at which an orderly transaction would take place between participants at the measurement date" (IASB Expert Advisory Panel 2008.12). Panelet presiserer dermed at fastsettelsen av virkelig verdi skal bygge på en normal markedssituasjon. Videre presiseres det at et av de første forholdene man må ta stilling til ved måling av virkelig verdi, er om det er snakk om et marked som er aktivt eller ikke. I rapporten går det frem at det ikke er noe klart skille mellom disse begrepene. Det heter at et aktivt marked karakteriseres av at det regelmessig forekommer markedstransaksjoner på armlengdes avstand. Hva som er regelmessig må imidlertid vurderes skjønnsmessig i de enkelte tilfellene. Det gis imidlertid en beskrivelse av vilkår man kan ta i betraktning i vurderingen av om man står ovenfor et et inaktivt marked: "Characteristics of an inactive market include a significant decline in the volume and level of trading activity, the available prices vary significantly over time or

among market participants or the prices are not current” (IASB Expert Advisory Panel 2008.18).

At fastsettelsen av virkelig verdi er basert på en normal markedssituasjon, gjør at man ikke skal ta hensyn til forserte transaksjoner. Vurderingen om det dreier seg om en forsert transaksjon krever betydelig grad av skjønn. Dette fordi det ikke er tilstrekkelig for at det skal være snakk om en forsert transaksjon at det dreier seg om et marked som ikke er aktivt. Samtidig er det heller ikke slik at en hvilken som helst transaksjonspris automatisk er relevant for fastsettelsen av virkelig verdi (SEC og FASB 2008;IASB Expert Advisory panel 2008.22). Ekspertpanelet gir noen vilkår som indikerer at en transaksjon er forsert:

”Indicators of a forced transaction might include, for example:

- (a) a legal requirement to transact, for example a regulatory mandate.
- (b) a necessity to dispose of an asset immediately and there is insufficient time to market the asset to be sold.
- (c) the existence of a single potential buyer as a result of the legal or time restrictions imposed” (IASB Expert Advisory panel 2008.24).

Presiseringene som ble gjort av IASB og FASB over, viser at banker og andre måtte gjøre betydelige vurderinger før de kunne utføre selve tallfestingen av virkelig verdi i årsrapportene for 2008. IASB sitt ekspertpanel ga som nevnt noen kriterier som kunne brukes, både i vurderingen av om det var snakk om inaktive markeder og forserte transaksjoner. Dette utelukker imidlertid ikke at det ble gjort ulike skjønnsmessige vurderinger som førte til en uensartet regnskapspraksis blant bankene i 2008.

Når bankene og andre tok i bruk verdsettelsesteknikker for å måle virkelig verdi, måtte de i tillegg gjøre skjønnsmessige vurderinger knyttet til blant annet hvilke verdsettelsesmetoder og hvilke forutsetninger de la til grunn (IASB Expert Advisory Panel 2008.26). I situasjoner hvor bankene ikke hadde tilgang til observerbar markedsinformasjon, kunne verdsettelsesteknikkene i følge IASB og FASB baseres på ledelsens interne forutsetninger for passende risikojusterte avkastningskrav og forventede kontantstrømmer. Bankene måtte imidlertid ta i betraktning alle de faktorene som markedsaktører ville tatt i betraktning ved prising av instrumentet (IASB Expert Advisory Panel 2008.15). Å skille mellom eiendelens verdi i bruk i selskapet (bruksverdi estimat) og et virkelig verdi estimat, kan imidlertid være krevende i praksis (Ernst and Young 2008a). Det faktum at teknikkene og forutsetningene som ble tatt i bruk kunne føre til ulike estimater hos ulike foretak, gjorde at ekspertpanelet

presiserte følgende: "Some seem to hold the view that two entities valuing the same instrument should always arrive at the same answer when measuring fair value and, if they arrive at different answers, then one or both entities are wrong. However, it is possible that entities will arrive at different estimates of the fair value of the same instrument at the same measurement date, and the valuation techniques and inputs used by both entities can still meet the objective of fair value measurement and be in compliance with the accounting guidance. The fact that different estimates of fair value exist reflects the judgement and assumptions applied and the inherent uncertainty of estimating the fair value of instruments that do not have prices quoted in an active market" (IASB Expert Advisory Panel 2008.27).

I denne oppgaven erkjennes det at virkelig verdi estimerer ikke er punkttestimater, og at ulike foretak dermed kan komme frem til ulike estimater på samme instrument. Oppgavens argument er derfor ikke at estimater innenfor et pålitelighetsintervall ikke kan sies å være i overensstemmelse med målet om å måle virkelig verdi, men at det kan svekke rammeverkets kvalitetskrav knyttet til sammenlignbarhet, dersom regnskapspraksis er for uensartet mellom foretak og dersom foretak ikke anvender metoder og forutsetninger konsistent over tid. Ekspertpanelet presiserte imidlertid i deres rapport at de mente at et selskap i målingen av virkelig verdi skal legge til grunn en konsistent skjønnsvurdering, det vil si over tid og i forhold til de enkelte instrumentene (IASB Expert Advisory Panel 2008.27). Uttalelsene fra ekspertpanelet kunne derfor tolkes som om det var viktigere med en konsistent anvendelse av metoder og forutsetninger, enn at det var ensartethet mellom foretak.

Som det fremgikk under drøftelsen av verdsettelsehierarkiet over, uttalte IASB i IAS 39.BC95 at de ønsket å gi mer veiledning knyttet til verdsettelse av instrumenter i markeder som ikke er aktive for å oppnå "comparable fair value estimates when instruments are measured at fair value". Denne uttalelsen sier ikke noe om hvilken del av sammenlignbarhet som er viktigst (konsistens eller ensartethet), men kan tolkes slik at også ensartethet mellom foretak er noe IASB fokuserer på.

Begge disse presiseringene viser - uavhengig av om ulike verdsettelser av samme instrument kan sies å være i overensstemmelse med formålet å måle til virkelig verdi – at det er relevant å se nærmere på hvilken praksis norske banker har knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter. Grunnen er at et foretak kan oppfylle standardens formål om å måle instrumenter til virkelig verdi, men ikke nødvendigvis rammeverkets kvalitetskrav om

sammenlignbarhet. Det betyr i henhold til rammeverket at informasjonen som gis ikke nødvendigvis er beslutningsnyttig.

Når det gjelder sammenhengen mellom verdsettelse og noteopplysninger, presiseres det i rapportene at siden ulike estimater på virkelig verdi kan forekomme blant ulike foretak, er det kritisk for regnskapsbrukerne å få tilstrekkelig opplysninger om de vurderinger foretakene har gjort og de teknikkene de har benyttet (IASB Expert Advisory Panel 2008.26). Dette vil bli drøftet nærmere i kapittel 9.

7.3.3.3.1 FASB og IASB sine etterfølgende tiltak knyttet til måling av virkelig verdi i illikvide markeder

I historiekapitlet gikk det frem at FASB den 9.april 2009 ga ut tre endelige FSP`er. I forhold til oppgavens tema var særlig endringene FASB vedtok i forhold til illikvide markeder og forserte transaksjoner interessante. Grunnen er at det i den vedtatte FSP`en gis flere klare vilkår som regnskapsprodusentene må vurdere både knyttet til spørsmål om illikvide markeder og forserte transaksjoner. Som nevnt ovenfor inneholder også rapporten til IASB sitt ekspertpanel en rekke vilkår som må vurderes, men med tanke på at dette er en ikke autoritativ rapport, kan man ikke utelukke at bankene har lagt ulik vekt på veiledningen i denne rapporten. Selv om IASB har kommet frem til at veiledningen i FSP`en er i samsvar med ekspertpanelets rapport, er det imidlertid interessant å se nærmere på om norske banker har foretatt ulike skjønsmessige vurderinger knyttet til fastsettelse av virkelig verdi i illikvide markeder. Det er derfor sett nærmere på regnskapspraksis på dette området i oppgavens empiridel.

8 Måling av utlån og ikke-børsnoterte aksjer til virkelig verdi

8.1 Kapittelintroduksjon

Et instrument hvor særlig banker står ovenfor utfordringer knyttet til fastsettelsen av virkelig verdi gjelder deres utlån. Da utlån har hatt en sentral plass både i den senere tidenes diskusjoner i styremøtene til IASB og FASB, samt hos det oppnevnte Financial Crisis Advisory Group (FCAG), har det også fått en grundig behandling både i dette kapitlet og i oppgavens empiridel. I tillegg til utlån gjøres det i dette kapitlet også rede for utfordringer bankene har i forbindelse med verdifastsettelsen av ikke-børsnoterte aksjer.

Formålet med kapitlet er å identifisere spesifikke instrumenter hvor det som følge av utfordringer i verdsettelsen kan ha utviklet seg en uensartet og ikke konsistent regnskapspraksis hos bankene.

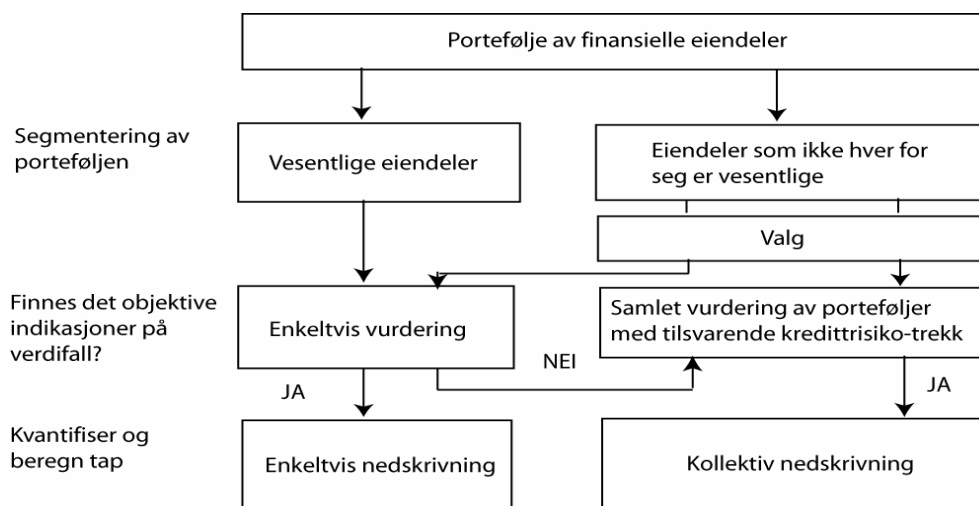
8.2 Bankers regnskapsføring av utlån

8.2.1 Utlån vurdert til amortisert kost

Store deler av bankenes utlån klassifiseres som oftest i kategorien utlån og fordringer, og måling vil da skje til amortisert kost. Av IAS 39.58 følger det at bankene ved hver balansedag må vurdere om det finnes objektive indikasjoner på om utlånene har fallt i verdi. For at det skal være snakk om et verdifall, må de objektive indikasjonene skyldes en eller flere hendelser som har funnet sted etter førstegangsinnregning av utlånene og tapshendelsen (eller -hendelsene) må ha innvirkning på de estimerte framtidige kontantstrømmene til utlånene som kan estimeres på en pålitelig måte (IAS 39.59).

I figuren under er det illustrert hvordan nedskrivningsvurderingen foregår. Som vi ser vurderer bankene først enkeltvis de utlånene som hver for seg er vesentlige. For de utlånene som ikke hver for seg er vesentlige, gjør bankene en enkeltvis eller samlet vurdering. Kommer bankene til at det ikke foreligger objektive indikasjoner på verdifall for de utlånene som er vurdert enkeltstående, enten de er vesentlige eller ikke, tar bankene og samler disse i en gruppe av utlån med tilsvarende kredittrisiko-trekk og vurderer dem samlet for verdifall (IAS 39.64). Når de framtidige kontantstrømmene i de gruppene som vurderes samlet skal estimeres, gjøres det ut i fra historisk erfaring med tap på utlån med tilsvarende kredittrisiko. De historiske tapene må imidlertid justeres ”på grunnlag av løpende opplysninger for å

gjenspeile virkningene av gjeldende forhold som ikke har påvirket den perioden som den historiske erfaringen med tap er basert på og for å fjerne virkningene av forhold i den historiske perioden som ikke foreligger lenger” (IAS 39.AG89). Standardens presisering av justeringen som må gjøres av de historiske erfaringstallene, er særlig relevant i forhold til dagens marked med store forventede tap på utlån.

(Ernst and Young 2008c, s.16)

Figur 8-1 Oversikt over stegene i nedskrivningsvurderingen av utlån

Når det gjelder selve tapet, skal det for utlån vurdert til amortisert kost måles som differansen mellom eiendelens balanseførte verdi og nåverdien av de estimerte framtidige kontantstrømmene, diskontert med utlånets opprinnelige effektive rente (IAS 39.63). Grunnen til at man benytter opprinnelig effektiv rente skyldes at ”diskontering til løpende markedsrente vil pålegge måling til virkelig verdi av finansielle eiendeler som ellers blir målt til amortisert kost” (IAS 39.AG84).

Bankene skal også i henhold til IFRS 7.25 opplyse om den virkelige verdien på utlån på en måte som gjør at den kan sammenlignes med tilsvarende balanseførte verdi. Banker må derfor uansett gjøre en beregning på utlånets virkelige verdi. Dette vil bli drøftet nærmere under.

8.2.2 Utlån til virkelig verdi²⁷

Både Thrane-Nilsen og Pettersen (2006) og Høyset (2007) fremhever bankers utlån som et finansielt instrument hvor det kan være vanskelig å fastsette virkelig verdi. Dette skyldes at

²⁷ Verdssettelse av utlån til virkelig verdi vil bli gjort grundigere rede for i oppgavens empiridel. Her vil det blant annet drøftes om det norske kreditt- og lånemarkedet er tilstrekkelig utviklet.

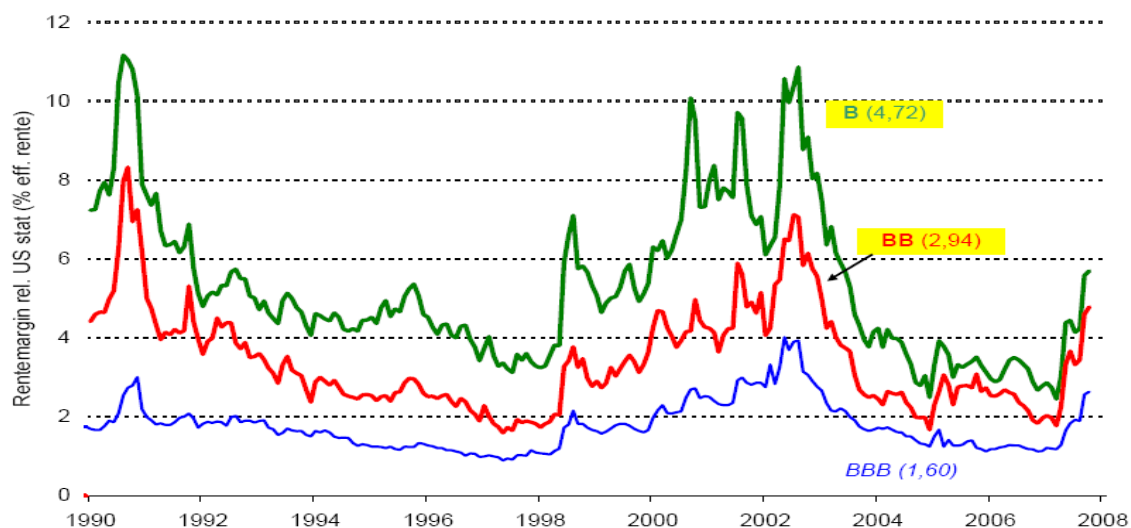
det ikke eksisterer noe aktivt marked for utlån og de må derfor verdsettes. Ved verdsettelse av utlån må man i hovedsak legge til grunn følgende faktorer (Høyset 2007, s.431)²⁸:

- Markedsrenten eller endringer i denne (eventuelt rentekurven)
- Kredittrisikopremien eller endringer i denne
- Endringer i kredittrisikoen, det vil si bevegelsen mellom ulike kredittrisikoklasser
- Bankenes rentemargin (det vil si utover kompensasjon for risikofri rente og kredittrisiko) på det aktuelle lån og endringer i markedets krav til rentemargin (fortjenestemargin)
- Verdi av underliggende pant/sikkerhetsstillelse (for eksempel næringseiendommer og/eller bygninger) og eventuelle andre "covenants"

Markedsrentene som skal brukes i verdsettingen kan som oftest observeres i markedet ut ifra hva som er gjeldende fundingrenter for bankene. Disse rentene er imidlertid ikke risikofrie renter, og justering for kredittrisiko må da gjøres ved at man justerer for kredittrisikoen i det aktuelle lånet i forhold til kredittrisikoen som er reflektert i fundingrentene (IAS 39.AG82 a)). Kredittrisikopremien for utlån er imidlertid ikke identifiserbar i markedet slik den er for obligasjoner, og den må derfor estimeres. Å gjøre et pålitelig estimat på kredittrisikoen er vanskelig og praksis for norske banker synes å være at man ikke tar hensyn til endring i kredittrisiko (Høyset 2007). Av IAS 39.AG78 går det frem at "et foretak har kanskje ikke informasjon fra nylige transaksjoner for å fastsette et relevant kreditrisikotillegg til basisrenten som skal benyttes ved fastsettelsen av en diskonteringsrente for nåverdiberegning. Det vil være rimelig å anta, i mangel av klare tegn på det motsatte, at det ikke er skjedd noen endringer i det risikotillegg som forelå på det tidspunktet utlånet ble gitt. Det vil imidlertid forventes at foretaket gjør rimelige anstrengelser for å slå fast om det foreligger klare tegn på at det er skjedd en endring i disse faktorene. Der det foreligger klare tegn på slike endringer, tar foretaket i betraktning virkningene av endringen ved fastsettelsen av den virkelige verdien av det finansielle instrumentet". Som man ser legger altså standarden til grunn at man skal ta hensyn til endringer i kredittrisikoen. Spørsmålet er derfor om praksis avviker fra standarden på dette punktet, og om det er ulik praksis mellom norske banker. Problemstillingen var særlig aktuelt under finanskrisen hvor markedene var preget av redusert likviditet og økt

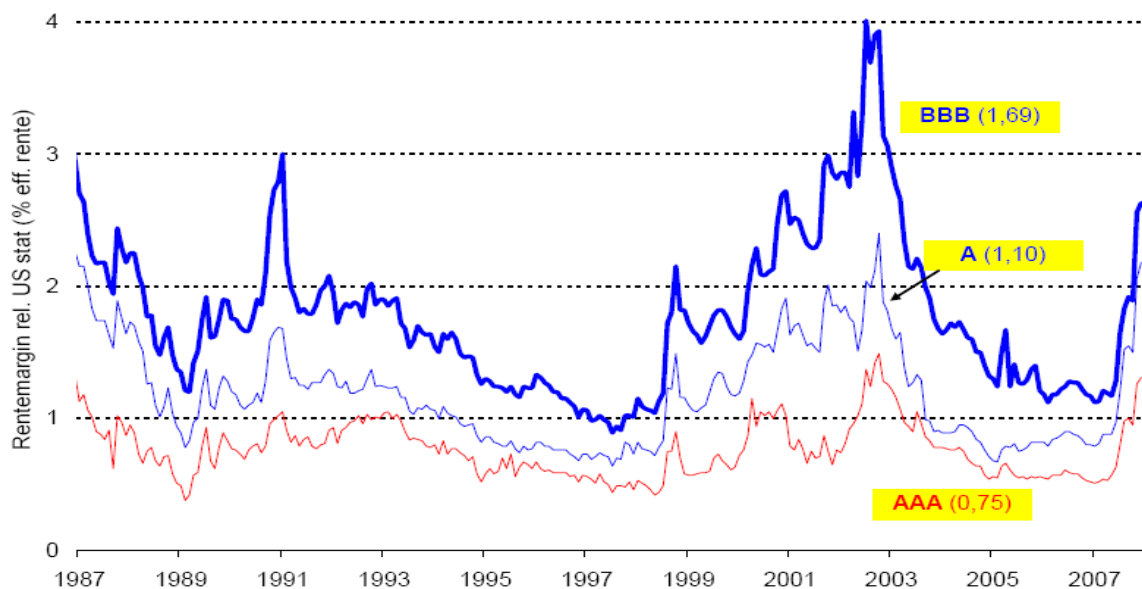
²⁸ For en nærmere drøftelse av lånerenten og dens bestanddeler, henvises det til appendix 2. Her utledes en forenklet modell som beregner premien for forventet tap i lånerenten.

kredittrisiko. Som vi ser av figurene under har det vært en stor økning i kredittspreadene både i investment grade og speculative grade²⁹ markedet. Legger man til grunn ved beregningene av virkelig verdi at det ikke har skjedd endringer i kredittrisikoen i slike markeder, vil denne verdien derfor kunne være misvisende.

Johnsen (2008, slide 57)

Figur 8-2 Rentemargin 'Speculative grade' USA 1990-2007 (relativt statsobligasjoner)

Johnsen (2008, slide 58)

Figur 8-3 Rentemargin 'Investment grade' USA 1987-2007 (relativt statsobligasjoner)

²⁹ Disse spreadene relaterer seg til amerikanske obligasjoner og ikke norske utlån. Spreadene gir imidlertid en god indikasjon på den kraftige økningen som også fant sted på norske obligasjoner og utlån.

Banker tar høyde for kredittrisiko ikke bare gjennom selve lånerenten, men også gjennom å kreve at låntakere har tilstrekkelig underliggende sikkerhet og at de gjennom låneperioden tilfredsstillende avtalte covenants (som ved brudd gir bankene en rett til å si opp eller endre låneavtalen). Verdivurdering av pant/sikkerhetsstillelse er også bygget på estimater, men disse er i de fleste tilfeller mer pålitelige enn de estimerte kredittspreadene.

Ved fastsettelse av virkelig verdi av utlån legger man en nåverditankegang til grunn. Korrigeringen for kredittrisiko kan dermed gjøres enten i selve kontantstrømmen eller i diskonteringsrenten³⁰. Begge tilnærmingene vil bli eksemplifisert under. Hovedpoenget er imidlertid at det må være konsistens mellom teller og nevner i beregningen. Bruker man en diskonteringsrente som tar hensyn til kredittrisiko, må kontantstrømmene som diskonteres være de kontraktsfestede, dvs. kontantstrømmer som ikke er justert for mislighold. Dersom man ikke tar hensyn til dette, vil virkningen av kredittrisiko bli medregnet to ganger, jfr IAS 36.AG3a) og (Gjesdal og Johnsen 1999, s.41).

Mange finansforetak legger i følge Høyset (2007) til grunn at bokført verdi for utlånsporteføljen er lik virkelig verdi, eventuelt korrigert for renteendringer som har funnet sted på fastrenteutlån. At disse verdiene er like betyr at bankene signaliserer at det verken foreligger noen mer- eller mindreverdier i utlånsporteføljen. Ser man på bankenes verdier slik de er priset i markedet, kan det virke som om markedet er av en annen oppfatning. I figuren under er det oppgitt pris-bok forholdet for de bankene i oppgavens utvalg som er børsnoterte og for de som er grunnfondsbevisbanker. Som vi ser, priser markedet bankene til godt under bokført verdi av egenkapitalen. Dette signaliserer at markedet mener det foreligger mindreverdier som ikke er reflektert i bankenes balanse. Dette kan skyldes svært mange andre faktorer enn utlån³¹, men tar man hensyn til at utlån utgjør en stor del av bankenes balanse samt at andre poster i stor grad måles til virkelig verdi, er det derfor sannsynlig at noe av de mindreverdiene som observeres i markedet er knyttet til utlån.

Et nylig eksempel på at virkelig verdi på utlånsporteføljen ofte avviker betraktelig fra bokført verdi, går frem av Sparebank 1 bankenes oppkjøp av Glitnir Bank den 20.oktober 2008. Bankene i alliansen betalte her til sammen 300 millioner for en justert egenkapital på 2377. Dette ga en badwill på 2077 millioner. I oppkjøpsanalysen identifiserte de oppkjøpende

³⁰ For en nærmere drøftelse av de to tilnærmingene henvises det til IAS 36.A1 – A14.

³¹ En annen post hvor det kan foreligge mindreverdier kan være der hvor banker har benyttet seg av IFRS sin mulighet til å bygge opp en korridor for pensjonsforpliktelsen (IAS 19.92). Virkelig verdi på forpliktelsen vil da være større enn bokført verdi.

bankene mindreverdier i Glitnir bank sin utlånsportefølje på 246 millioner (Sparebank 1 Nord-Norge 2008, s.107). Under drøftes det om for hvilke lån og i hvilke mulige situasjoner bokført verdi kan avvike fra virkelig verdi.

Bank	Egenkapital pr.aksje/grunnfondsbevis 31.12.2008	Børskurs aksje/grunnfondsbevis 31.12.2008	P/B
Sparebanken Møre	172,63	160	0,927
Sparebanken Vest	100	86,5	0,865
SR-Bank	37,408	27,42	0,733
Helgeland Sparebank	158,1	100,5	0,636
Sparebank 1 Nord-Norge	69,84	44	0,630
SMN	52,92	30,25	0,572
DNB Nor ASA	57,83	27	0,467
Storebrand ASA	35,91	16,75	0,466
Sparebanken Øst	119,58	25,21	0,211

Tabell 8-1 Oversikt over P/B forholdet til et utvalg norske banker pr.31.12.2008

8.2.2.1 Bokført verdi kontra virkelig verdi

Det er to sentrale forhold som gjør at virkelig verdi på et utlån kan avvike fra dens bokførte verdi. For det første kan det oppstå tilfeller hvor man ut i fra en vurdering av IAS 39 sine nedskrivningsvilkår kommer frem til at det ikke er grunnlag for en nedskrivning, for eksempel ved at det forventes et tap i fremtiden, men hvor tapshendelen ikke har inntruffet. For eksempel skal en bank i følge IAS 39.59a) vurdere å foreta en nedskrivning dersom det oppstår ”vesentlige finansielle vanskeligheter hos utsteder eller debitor”. Utfordringen er imidlertid å ta standpunkt til når de finansielle vanskelighetene inntraff. Var det ”når låntakers oppsparte midler ble tapet? Når han mistet jobben sin, selv om hans oppsparte midler var lik flere ganger månedslønnen? Når fabrikken han arbeidet ved annonserte at den ville permittere en del av arbeidsstokken? Når etterspørselen etter fabrikkens produkter ble redusert? Når prisen på olje økte og dermed økte prisen på fabrikkens innsatsfaktorer?” (Barth 2006, s.277 (fritt oversatt)). For å ta standpunkt til dette må bankene gjøre skjønnsmessige vurderinger. Dette illustrerer at visse forhold kan føre til endrede forventninger som påvirker beregningen av virkelig verdi, men som ikke gjør at banken foretar en nedskrivning. I slike situasjoner vil altså bokført verdi avvike fra virkelig verdi. Avviket vil innebære at balansen inneholder mindreverdier.

Et annet tilfelle hvor virkelig verdi kan avvike fra bokført verdi, er der hvor det er funnet grunnlag for å foreta en nedskrivning. Siden IAS 39 som drøftet over legger til grunn at man skal neddiskontere den forventede kontantstrømmen med opprinnelig internrente, vil dette

dersom det har funnet sted endringer i renten siden lånet ble utstedt føre til at virkelig verdi avviker fra bokført verdi. Dette kan føre til at balansen reflekterer både mer- eller mindreverdier.

Begge disse argumentene vil bli drøftet nærmere under. Siden lånene i bankenes utlånsportefølje har ulike betingelser og vilkår, er det hensiktsmessig å foreta en drøftelse av de mest vanlige typene. For å kunne bygge eksemplene under på forutsetninger som ikke bare er tilfeldig valgt, vil de bygge på en modell for fastsettelse av tillegg for forventet tap hentet fra Gjesdal og Johnsen (1999, s.48-54). En gjennomgang av modellen er ikke nødvendig for å forstå oppgavens argumenter. En beskrivelse av modellen er derfor gitt i appendix 2.

8.2.2.1.1 Bokført verdi avviker som følge av manglende nedskrivning

Lån til næringslivet

Både fastrentelån og lån med flytende rente som banker yter til næringslivet er i de fleste tilfeller gitt på betingelser hvor tapstillegget (kredittrisikopremien) ligger fast (Gjesdal og Johnsen 1999). Lån med flytende rente er for eksempel gitt som NIBOR + 2%, hvor NIBOR endres løpende, men hvor spreaden³² på 2% ligger fast. Dette betyr at bankene ikke har mulighet til å korrigere renten for endringer i kredittspreaden. Dersom det i slike tilfeller skjer endringer i forhold som påvirker størrelsen på kredittspreaden, men som ikke fører til en nedskrivning, vil virkelig verdi avvike fra bokført verdi. Dette er illustrert under med et eksempel på et fastrentelån. Argumentet gjelder imidlertid tilsvarende for lån med flytende rente og fast kredittspread.

Anta at et selskap den 01.01.2008 tar opp et 3 års fastrentelån på 100000 med en rente på 6,875% (det forutsettes et konstant rentenivå). Avtalen med banken innebærer at hovedstolen skal tilbakebetales i sin helhet i slutten av 2010. For å oppnå en tilfredsstillende kapitaldekning har banken finansiert utlånet med 12,5% egenkapital og 87,5% lån. Bankens fundingsrente er på 4% og egenkapitalkravet er på 12%. Banken har beregnet premien for forventet tap til 1,875%³³. Dette gir en lånerente på 6,875% $((0,125*0,12+0,875*0,04)+0,01875)$. Banken har i sine beregninger lagt til grunn at det dreier seg om et selskap med en BBB kredittrating. Risikopremien er basert på en misligholdssannsynlighet på 4% og en gjenvinningsandel på 60%.

³² Denne spreaden består av mer enn kun en premie for forventede tap. For en nærmere drøftelse av bankers lånerente henvises det til appendix 2.

³³ Beregning av premien for forventet tap er vist i appendix 2. Det er sett bort i fra administrasjonskostnader.

Ett år etter at lånet er gitt blir selskapet nedgradert til en BB rating som følge av at visse regnskapsmessige nøkkeltall har forverret seg. Misligholdssannsynligheten for denne gruppen ligger på 6% og man forventer som tidligere en gjenvinningsandel på 60%. Skal banken gi lån til selskaper med BB rating i dag, legger de til grunn en risikopremie på 2,873%. Dette gir en lånerente på 7,873%. Det forutsettes at det ikke har funnet sted noen renteendringer i løpet av året, og det ses også bort i fra skatt.

I IAS 39.58 går det frem at en nedgradering av et foretaks kredittverdighet i seg selv ikke er noen indikasjon på verdifall, selv om det kan være en indikasjon på verdifall når det vurderes sammen med annen tilgjengelig informasjon. På bakgrunn av dette kan derfor banken vurdere det slik at den ikke finner tilstrekkelig grunn til å foreta en nedskrivning. Foretar ikke banken en nedskrivning vil bokført verdi per 31.12.2008 være 100000. Som en følge av at banken i dag krever en høyere risikopremie på tilsvarende lån vil imidlertid virkelig verdi på lånet falle til 98218. Beregningene av bokført verdi og virkelig verdi er vist i tabellen under.

Dette forenklete eksemplet viser at det kan oppstå tilfeller som i følge standarden ikke anses å tilfredsstille nedskrivningskriteriene, men som ut i fra en virkelig verdi vurdering vil føre til en verdiendring. Legger banken i slike situasjoner til grunn at bokført verdi er tilnærmet lik virkelig verdi, vil man skjule at det ligger mindreverdi i balansen på 1782 (100000-98218).

År	2007	2008	2009	2010
01.01.2008				
Avtalt kontantstrøm		6875	6875	106875
Bokført verdi				
Internrente	0,06875			
Amortisert kost	100000	(1)		
Virkelig verdi				
Diskonteringsrente	0,06875			
Virkelig verdi av lån	100000	(2)		
31.12.2008				
Avtalt kontantstrøm			6875	106875
Bokført verdi - amortisert kost				
Opprinnelig internrente	0,06875			
Amortisert kost	100000	(3)		
Virkelig verdi				
Diskonteringsrente	0,0787			
Virkelig verdi av lån	98218	(4)		

Tabell 8-2 Beregning av amortisert kost og virkelig verdi for utlånet

$$(1) \text{ og } (2) \frac{6875}{(1,06875)} + \frac{6875}{(1,06875)^2} + \frac{106875}{(1,06875)^3}$$

$$(3) \frac{6875}{(1,06875)} + \frac{106875}{(1,06875)^2}$$

$$(4) \frac{6875}{(1,07873)} + \frac{106875}{(1,07873)^2}$$

Lån til private - Fastrente

Selv om eksemplet overfor tar for seg et selskap og en endring i deres kredittrating, gjelder imidlertid argumentet tilsvarende for fastrentelån til private. I stedet for en endring i kredittratingen, kan man tenke seg at misligholdssannsynligheten for visse låntakere forverrer seg.

Som det vil gå frem under kartleggingsdelen velger de fleste banker i dag å regnskapsføre sine fastrenteutlån til virkelig verdi. Det betyr at bokført verdi er lik virkelig verdi, og det vil derfor ikke foreligge verken mer- eller mindreverdier.

Lån til private – Flytende rente

Hva angår utlån til private med flytende rente, har bankene i større grad muligheter til å tilpasse renten for endringer i kredittrisiko. Tilpasses renten løpende for kredittrisikoen og renteendringer, vil bokført verdi tilsvare virkelig verdi. Det vil imidlertid som en følge av at finansavtaleloven³⁴ krever at det går noe tid fra banken beslutter å endre renten, og til banken kan justere den faktiske lånerenten, kunne være at bokført verdi ikke tilsvare virkelig verdi. Ser man bort i fra denne effekten er det ikke urealistisk å legge til grunn at bokført verdi er en rimelig tilnærming til virkelig verdi.

8.2.2.1.2 Bokført verdi avviker fra virkelig verdi som følge av renteendring og nedskrivning

I de tilfellene hvor bankene foretar en nedskrivning, legger IAS 39 som drøftet over til grunn at man skal neddiskontere den forventede kontantstrømmen med opprinnelig internrente. Dersom det har skjedd en endring i renten siden forrige beregning av lånets internrente, kan det føre til at bokført verdi avviker fra virkelig verdi. Avviket kan reflekteres i balansen både som en mer- eller mindreverdi. Oppgavens argument er under illustrert ved hjelp av et eksempel.

Anta som i det forrige eksemplet at et selskap den 01.01.2008 tar opp et 3 års fastrentelån på 100000 med en rente på 6,875% (det forutsettes som tidligere et konstant rentenivå). Avtalen

³⁴ Finansavtaleloven krever ved en økning av utlånsrentene en minimums varslingsfrist på 6 uker, jfr. finansavtaleloven §50(4a).

med banken innebærer at hovedstolen skal tilbakebetales i sin helhet i slutten av 2010.

Lånerenten er bestemt på samme måte som i forrige eksempel.

Økonomiske nasjonale og lokale forhold gjør i slutten av 2008 at bankens låntaker kommer i betalingsproblemer. Bankens historiske erfaring med tap justert for løpende observerbare opplysninger for gjeldende forhold i 2008, tilsier at låntakers betalingsproblemer vil gjøre at selskapet ikke kommer til å betale renter, samt at det kun vil komme til å tilbakebetale 70% av hovedstolen. Banken har ingen sikkerhet knyttet til lånet. Bankens fundingsrente har i perioden økt til 6,286% (egenkapitalkravet er uforandret). Dette gir en lånerente før premie for forventet tap på 7% ($0,125*0,12+0,875*0,06286$). Under følger det en oversikt over beregning av amortisert kost og virkelig verdi. Det er sett bort i fra skatt.

År	2007	2008	2009	2010
Balanse				
01.01.2008				
Avtalt kontantstrøm		6875	6875	106875
Bokført verdi				
Internrente	0,06875			
Amortisert kost	100000 (1)			
Virkelig verdi				
Diskonteringsrente	0,06875			
Virkelig verdi av lån	100000 (2)			
31.12.2008				
Avtalt kontantstrøm			6875	106875
Forventet kontantstrøm			0	70000
Bokført verdi - amortisert kost				
Opprinnelig internrente	0,06875			
Amortisert kost	61284 (3)			
Virkelig verdi				
Diskonteringsrente	0,0700			
Virkelig verdi av lån	61141 (4)			

Tabell 8-3 Beregning av amortisert kost og virkelig verdi for utlånet

$$(1) \text{ og } (2) \frac{6875}{(1,06875)} + \frac{6875}{(1,06875)^2} + \frac{106875}{(1,06875)^3}$$

$$(3) \frac{0}{(1,06875)} + \frac{70000}{(1,06875)^2}$$

$$(4) \frac{0}{(1,07)} + \frac{70000}{(1,07)^2}$$

Merk at virkelig verdi i dette eksemplet er beregnet ved å neddiskontere justert kontantstrøm med en diskonteringsrente som ikke tar hensyn til kredittrisiko (bankens fundingsrente).

Legger man til grunn at banken har klassifisert utlånet i kategorien utlån og fordringer vil banken som følge av at det finnes objektive indikasjoner på verdifall, jfr IAS.39.59, måtte foreta en nedskrivningsvurdering ved slutten av 2008. Banken vil estimere fremtidig forventet

kontantstrøm og diskontere denne med den opprinnelige internrenten på 6,875%. Dette gir en amortisert kost på 61284, og en nedskrivning på 38716 (100000-61284). Som det går frem av beregningene i tabellen ovenfor avviker imidlertid bokført verdi fra virkelig verdi med 143 (61284-61141), som en følge av at det har skjedd en renteøkning siden lånet ble utstedt. Siden man ved en nedskrivningsvurdering legger opprinnelig internrente til grunn, vil en senere renteendring gjøre at virkelig verdi på lånet enten er høyere eller lavere. I oppgavens eksempel reflekterer balansen en mindreverdi. Ett annet forhold er at kontantstrømestimatene i dette eksemplet bygger på bankens egne anslag. Hadde man sammenlignet disse med estimerer uledet fra markedsparametere (dette vil bli drøftet nærmere i oppgavens empiridel), kan det hende disse hadde avveket fra hverandre. Denne kompleksiteten reflekterer bare hvor krevende det er å fastsette virkelig verdi på utlån.

Resultatregnskap					
Renteinntekter				6875	(100000*0,06875)
Rentekostnader				3500	(87500*0,04)
Resultat før tap				3375	
Tap på utlån				-38716	
Resultat før skatt				-35341	
Balanse					
				01.01.2008	31.12.2008
Utlån	(1)	100000	(3)	61284	
Kontanter		0		3375	
Sum eiendeler		100000		64659	
Egenkapital		12500		-22841	
Forpliktelse		87500		87500	
Sum Ek og forpliktelse		100000		64659	

Tabell 8-4 Bankens resultatregnskap og balanse for 2008

Under dette argumentet skilles det ikke som tidligere mellom ulike typer lån. Grunnen er at både lån til næringslivet og lån med flytende rente til private, justeres for endringer i markedsrenten. Fastrentelån regnskapsføres som nevnt også av de fleste banker til virkelig verdi. Det betyr at bokført verdi i slike tilfeller vil være en rimelig tilnærming til virkelig verdi. Grunnen er at man ved lån med flytende rente endrer internrenten slik at den reflekterer de periodiske omestimeringene av kontantstrømmene som er gjort som en følge av bevegelsene i markedsrenten (IAS 39.AG7). Har imidlertid ikke bankene som følge av kravene i finansavtaleloven endret internrenten før de foretar en nedskrivningsvurdering, vil bokført verdi avvike fra virkelig verdi.

Som en følge av observasjonene gjort av Høyset (2007) knyttet til praksis hos norske banker når det gjelder verdsettelse av utlån, har oppgaven sett nærmere på om det har skjedd en utvikling på dette området. Som Høyset (2007, s.431) uttaler er det på dette området ”nok behov for en videreutvikling av praksis, men gitt kompleksiteten i problemstillingene må det antas dette vil ta noe tid”. På bakgrunn av denne uttalelsen kan man derfor ikke utelukke at praksis blant norske banker er ulik når det kommer til beregning av virkelig verdi på utlån.

8.3 Ikke – børsnoterte aksjer

I følge IAS 39.46 skal ikke-børsnoterte aksjer måles til virkelig verdi. Som nevnt tidligere er det imidlertid gitt et pålitelighetsunntak i IAS 39.46(c) som en følge av den usikkerhet som er gjeldende ved fastsettelsen av virkelig verdi. I følge Høyset (2007) skal det imidlertid mye til før man kan benytte seg av unntaket. Dette går også fra i Mamelund sin artikkel om profesjonell skjønnsutøvelse, jfr del I s.21. I samme artikkel går det frem at det ofte for ikke-børsnoterte aksjer er gjeldende store pålitelighetsintervall³⁵. Mamelund anslår ”at det foreligger et pålitelighetsintervall i størrelsesorden 20-30%” (2008b, s.20). Denne usikkerheten kan knyttes tilbake til delene i verddivurderingen. Mamelund tar for seg at det foreligger ulike verdsettelsesmetoder (kontantstrømbaserte, markedsbaserte og kostbaserte) som alle er akseptable metoder i praksis, og samtidig at det er vanskelig å ta stilling til hva som er den mest presise metoden. Videre er det kommentert hvordan usikkerhet knyttet til estimeringen av kontantstrømmer og resultater, fastsetting av markedets risikopremie i avkastningskravet og estimering av betafaktoren for å kunne kvantifisere systematisk risiko er med på å øke pålitelighetsintervallet (Mamelund 2008b). Alle disse momentene viser hvor vanskelig det i praksis er for banker å anslå virkelig verdi på ikke-børsnoterte aksjer. Høyset (2007, s.433) bemerker imidlertid at: ”I praksis har man også sett tilfeller hvor aksjenes kostpris har blitt ansett som en god tilnærming til virkelig verdi. Det vil i de aller fleste tilfeller ikke være riktig. All erfaring fra kapitalmarkedet viser at aksjer endrer seg svært raskt i verdi, og dette må også reflekteres i verdsettelse av ikke børsnoterte aksjer”. Denne observasjonen sammen med momentene drøftet over har gjort at oppgaven har sett nærmere på norske bankers praksis knyttet til verdsettelse av ikke-børsnoterte aksjer. Som nevnt tidligere er ikke hensikten med oppgaven å si noe om presisjonen i estimatene på virkelig verdi, men å kartlegge om valgmulighetene som ligger til grunn når det gjelder verdsettelse,

³⁵ Et ”pålitelighetsintervall er et intervall med ulike estimater hvor ingen på en overbevisende måte kan hevde at et estimat er klart bedre enn et annet” (Mamelund 2008a, s.20)

praktiseres konsistent innenfor den enkelte bank og om det er en ensartet praksis mellom bankene.

9 IFRS 7 Finansielle instrumenter - opplysninger

9.1 Kapittelintroduksjon

Noteopplysninger spiller som nevnt en sentral rolle i vurderingen av kvalitetskravet sammenlignbarhet. Dette kapitlet gir derfor en oversikt over noteopplysningskravene i IFRS 7 knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter, og gjør videre rede for de endringene som ble vedtatt i IFRS 7 i forbindelse med finanskrisen. Med utgangspunkt i blant annet uttalelser fra IASB sitt oppnevnte ekspertpanel og CESR drøftes det også hvordan forholdene som var gjeldende i finansmarkedene i 2007 og 2008 kunne forventes å påvirke informasjonen som ble gitt i bankenes årsrapporter. Teorien som presenteres i dette kapitlet danner grunnlaget for den kartleggingen som gjøres i kapittel 11.

9.2 Formål med IFRS 7

Formålet med IFRS 7 er for det første ”å pålegge foretak å gi opplysninger i sitt finansregnskap som setter brukere i stand til å vurdere betydningen av finansielle instrumenter for foretakets finansielle stilling og inntjening”(IFRS 7.1a). Dette inkluderer blant annet krav til balanseopplysninger, resultatregnskapsopplysninger og opplysninger om virkelig verdi. For det andre skal foretaket gi opplysninger som ”setter brukere i stand til å vurdere arten og omfanget av risiko som oppstår av finansielle instrumenter og som foretaket utsettes for i løpet av perioden og på rapporteringstidspunktet, og hvordan foretaket håndterer slik risiko”(IFRS 7.1b). For å oppfylle dette formålet må selskapet gi kvalitative og kvantitative opplysninger knyttet til blant annet kredittrisiko, likviditetsrisiko og markedsrisiko. I gjennomgangen av standarden vil det kun bli gjort rede for de opplysningskravene som er relevante for de elementene det er fokusert på under teoridelen til IAS 39. Disse opplysningskravene er utelukkende knyttet til standardens første formål.

9.3 Balanseopplysninger

9.3.1 Klasser av finansielle instrumenter og nivå av opplysninger

IFRS 7 krever i noen sammenhenger opplysninger i henhold til klasser av finansielle instrumenter. I disse tilfellene krever IFRS 7.6 at foretaket grupper de finansielle instrumentene i klasser som er ”hensiktsmessige for arten av de opplysninger som gis, og som tar hensyn til disse finansielle instrumentenes kjennetegn”. Det er viktig å være klar over at klassene i IFRS 7.6 fastsettes av foretaket og er dermed ikke de samme som de kategoriene

som angis i IAS 39 (disse bestemmer hvordan finansielle instrumenter blir målt, og hvor endringer i virkelig verdi blir innregnet) (IFRS 7.B1).

9.3.2 Kategorier av finansielle eiendeler og finansiell gjeld

IFRS 7.8 krever at en virksomhet skal gi opplysninger enten i balansen eller i notene om den balanseførte verdien av finansielle eiendeler eller finansielle forpliktelser for hver av kategoriene som er definert i IAS 39. Dette er gjort for at regnskapsbrukerne skal ”forstå i hvilken grad regnskapsprinsipper påviker beløpene som finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser er regnskapsført til” (IFRS 7.BC14). Standardens krav kan for eksempel oppfylles ved en tilsvarende figur som den vist under. Figuren gjør at det klart skilles mellom kategoriene i IAS 39 og de klassene som er definert av selskapet.

31.12.200X	Finansielle eiendeler til virkelig verdi over resultatet			Finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet			Finansielle forpliktelser målt til annonsert kost	SUM
	Holdt for omsetning	Øremerket ved førstegangs-innregning	Finansielle eiendeler tilgjengelig for salg	Holdt for omsetning	Øremerket ved førstegangs-innregning	Hold til forfall		
Eiendeler								
Finansielle investeringer								
Kundefordringer								
Andre kortsiktige fordringer								
Konter og kontantekvivalenter								
SUM FINANSIELLE EIENDELER								
Forpliktelser								
Rentebærende langsiktig gjeld								
Avsetninger								
Rentebærende lån								
Leverandørgjeld								
Annen kortsiktig gjeld								
SUM FINANSIELLE FORPLIKTELSE								

(Ernst & Young 2007)

Figur 9-1 Tabell som viser selskapets kategorisering av finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser

Grunnen til at man skiller mellom beløpene for de finansielle eiendelene og finansielle forpliktelsene som er klassifisert som holdt for omsetning og de som er øremerket til kategorien til virkelig verdi over resultatet skyldes at IASB mener dette ”er nyttig fordi slik øremerking er gjort ved bruk av virksomhetens eget skjønn” (IFRS 7.BC15).

IAS 39 krever også opplysninger knyttet til kategorien til virkelig verdi over resultatet. Standarden krever at foretaket for å kunne velge øremerking til virkelig verdi over resultatet må vise at det omfattes av en av (eller begge) betingelsene som gir mer relevant informasjon (IFRS 39.AG4C). Dette innebærer at foretak som har øremerket instrumenter i samsvar med IAS 39 nr.9 b) i), skal gi en beskrivelse av de omstendigheter som ”eliminerer eller i vesentlig

grad reduserer en inkonsistens i måling eller innregning som ellers ville oppstå”. Har foretaket øremerket instrumenter i samsvar med IAS 39 nr.9 b) ii) skal det gi opplysninger om hvordan øremerkingen til virkelig verdi over resultatet er i samsvar med foretakets dokumenterte risikohåndtering eller investeringsstrategi. Det følger av IAS 39.AG4K at foretakets strategi ikke trenger å være omfattende, men den bør være slik at det vises at IAS 39.9 b) ii) overholdes.

9.3.3 Finansielle forpliktelser øremerket til virkelig verdi over resultatet

Foretak som ved førstegangsinnregning har valgt å øremerke en finansiell forpliktelse til virkelig verdi over resultatet skal i henhold til IFRS 7.10a opplyse om ”endringen i løpet av perioden og kumulativt, i den virkelige verdien av den finansielle forpliktelsen som er henførbart til endringer i denne forpliktelsens kredittrisiko”. Regelen ble gitt som en følge av at IASB mente at slik informasjon ville være nyttig for brukerne av regnskapene og fordi det ville være med å dempe bekymringene til de som hadde kommet med kommentarer til et høringsutkast på endringer i IAS 39, om at man ikke burde inkludere forandringer i kredittrisikoen til en finansiell forpliktelse ved måling av dens virkelige verdi (IAS 39.BC90). Foretaket skal i tillegg gi opplysninger om ”differansen mellom den finansielle forpliktelsens balanseførte verdi og det beløpet foretaket ville være kontraktmessig forpliktet til å betale til pliktens innehaver ved forfall” (IFRS 7.10b).

9.4 Resultat- og egenkapitalopplysninger

9.4.1 Netto gevinster eller tap

IFRS 7.20 krever at et foretak gir opplysninger enten i regnskapsoppstillingen til eller i notene til finansregnskapet om ”netto gevinster eller tap på: i) finansielle eiendeler eller finansielle forpliktelser til virkelig verdi over resultatet, som hver for seg viser netto gevinster eller tap på de finansielle eiendelene eller finansielle forpliktelsene som ble øremerket som slike ved førstegangsinnregning, samt netto gevinster eller tap på finansielle eiendeler eller finansielle forpliktelser som ble klassifisert som holdt for omsetning i samsvar med IAS 39, ii) finansielle eiendeler tilgjengelig for salg, og separat vise beløpet for netto gevinster eller tap innregnet direkte i egenkapitalen i løpet av perioden og beløpet som ble ført ut av egenkapitalen og innregnet i resultatet for perioden, iii) investeringer som holdes til forfall, iv) utlån og fordringer, og v) finansielle forpliktelser målt til amortisert kost” (IFRS 7.20a). I IFRS 7.BC33 går det frem at disse noteopplysningene trengs for at brukerne gitt de ulike målingsalternativene i IAS 39 skal forstå den finansielle prestasjonen til de finansielle

instrumentene som et selskap innehar. Reglene utfyller de kravene som er gitt til opplysninger om kategorier av finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser i balansen.

9.4.2 Samlet renteinntekt og samlet rentekostnad

For finansielle eiendeler eller finansielle forpliktelser som ikke er regnskapsført til virkelig verdi over resultatet skal foretaket gi opplysninger om samlet renteinntekt og samlet rentekostnad (IFRS 7.20b).

9.5 Reklassifisering

Som nevnt under drøftingen av reklassifisering av finansielle eiendeler i teorkapitlet om kategorisering, vedtok IASB 13.oktober som en følge av finanskrisen endringer i IAS 39 og IFRS 7. Før endringene krevde IFRS 7.12 at foretaket dersom det hadde ”omklassifisert en finansiell eiendel til en eiendel målt a) til kost eller amortisert kost istedenfor til virkelig verdi eller b) til virkelig verdi istendenfor til kost eller amortisert kost”, at foretaket opplyste om hvilket beløp som var omklassifisert til og fra hver kategori, samt hva som var grunnen til omklassifiseringen. Disse reglene gjelder nå i tillegg til reglene som er kommet inn i IFRS 7.12A. IASB mente slik tilleggsinformasjon var nyttig ”som følge av at reklassifisering av finansielle eiendeler kan ha en signifikant effekt på finansregnskapet” (IFRS 7.BC23A). De nye reglene innebærer at et foretak som følge av at det reklassifiserer en finansiell eiendel ut av kategorien til virkelig verdi over resultatet eller ut av kategorien tilgjengelig for salg må gi noteopplysninger om følgende forhold³⁶ : ”a) the amount reclassified into and out of each category, b) for each reporting period until derecognition, the carrying amounts and fair values of all financial assets that have been reclassified in the current and previous reporting periods, c) if a financial assets was reclassified in accordance with paragraph 50B (IAS 39), the rare situation, and the facts and circumstances indicating that the situation was rare, d) for the reporting period when the financial asset was reclassified, the fair value gain or loss on the financial asset recognized in profit or loss or other comprehensive income in that reporting period and in the previous reporting period, e) for each reporting period following the reclassification (including the reporting period in which the financial asset was reclassified) until derecognition of the financial asset, the fair value gain or loss that would have been recognized in profit or loss or other comprehensive income if the financial asset had not been reclassified, and the gain, loss, income and expense recognized in profit or loss, and f) the

³⁶ I skrivende stund finnes ingen offisiell norsk oversettelse av endringene i IFRS 7. Jeg har derfor valgt å bruke den engelske versjonen for ikke å skape uklarheter ved å gjøre en egen oversettelse.

effective interest rate and estimated amounts of cash flows the entity expects to recover, as at the date of reclassification of the financial asset” (IFRS 7.12A).

9.6 Virkelig verdi³⁷

9.6.1 Opplysninger når finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser ikke er målt til virkelig verdi

Et foretak skal for hver klasse av finansielle eiendeler og finansielle forpliktelser ”opplyse om den virkelige verdien av klassen av eiendeler og forpliktelser på en måte som gjør at den kan sammenlignes med tilsvarende balanseførte verdi” (IFRS 7.25). Disse opplysningene gis for at brukerne skal kunne sammenligne foretak på en konsistent måte (IFRS 7.BC36).

Opplysningskravene gjelder imidlertid ikke for de instrumentene hvor balanseført verdi er en tilnærming av virkelig verdi, og heller ikke for egenkapitalinstrumenter eller derivater knyttet til slike egenkapitalinstrumenter som måles til kost som følge av at den virkelige verdien ikke kan måles på en pålitelig måte (IFRS 7.29a og b).

9.6.2 Opplysninger om metoder og forutsetninger

For at regnskapsbrukerne skal kunne gjøre seg opp en oppfatning av den potensielle variabiliteten til virkelig verdi estimatene (IFRS 7.BC38) skal et foretak opplyse om ”hvilke metoder og, når det benyttes en verdsettingsmetode, hvilke forutsetninger som er anvendt ved beregning av virkelige verdier for hver klasse av finansielle eiendeler eller finansielle forpliktelser” (IFRS 7.27a). Aktuelle forutsetninger det kan være aktuelt å opplyse om er satser for estimerte kredittap og rente- eller diskonteringsatser (IFRS 7.27a). Et foretak skal også opplyse om ”hvorvidt de virkelige verdiene som er innregnet eller opplyst om i finansregnskapet, blir beregnet fullt ut eller delvis ved hjelp av en verdsettingsmetode basert på forutsetninger som ikke støttes av priser fra observerbare løpende markedstransaksjoner i samme instrument (dvs. uten å endre instrumentet eller dets sammensetning), og ikke er basert på tilgjengelige observerbare markedsdata” (IFRS 7.27c). Grunnen til at det gis opplysninger om bruk av verdsettingsmetode, skyldes at virkelig verdi estimatene som er basert på verdsettingsmetoder er mer subjektive enn de som beregnes fra priser fra observerbare løpende markedstransaksjoner. Informasjon om disse forholdene gjør at regnskapsbrukerne kan vurdere omfanget av denne subjektiviteten (IFRS 7.BC39). For virkelige verdier innregnet ved en verdsettingsmetode som ikke er basert på tilgjengelige

³⁷ I mars 2009 vedtok IASB endringer i IFRS 7 knyttet til blant annet opplysninger om verdsettelse. Siden disse endringene ikke gjaldt for regnskapsårene 2007 og 2008, gjøres det rede for de gamle reglene. En kort gjennomgang av de vedtatte endringene gjøres i punkt 9.9.

observerbare markedsdata skal foretaket dersom ”en endring av en eller flere av forutsetningene til alternative forutsetninger innenfor et rimelig mulighetsområde ville endre virkelig verdi signifikant³⁸, opplyse om dette samt om virkningene av disse endringene” (IFRS 7.27c) . Et selskap vil som følge av at det kan være vanskelig å gi opplysninger om sensitiviteten til estimatene, ikke måtte gi detaljerte kvantitative opplysninger knyttet til alle forutsetningene. Dette gjelder blant annet opplysninger som reflekterer at noen forutsetninger er avhengig av hverandre. I de situasjonene hvor alternative forutsetninger kunne ha gitt et betydelig forskjellig estimat på virkelig verdi, må det imidlertid gis opplysninger om sensitiviteten til estimatene (IFRS 7.BC38). I de tilfellene som er omtalt over hvor virkelig verdi er beregnet ut i fra en verdsettingsmetode som ikke er basert på tilgjengelige observerbare markedsdata, skal det gis opplysninger om det samlede beløpet for endringen i virkelig verdi som ble innregnet i resultatet i løpet av perioden, estimert ved hjelp av verdsettingsmetoden (IFRS 7.27d).

9.6.3 Unntak for opplysninger om virkelig verdi

For noen instrumenter er det gitt unntak for opplysninger om virkelig verdi. Dette gjelder for det første de instrumentene hvor balanseført verdi er en tilnærming av virkelig verdi, og for det andre investeringer i egenkapitalinstrumenter som ikke har noen pris som er notert i et aktivt marked, eller derivater knyttet til slike egenkapitalinstrumenter, som måles til kost som følge av at den virkelige verdien ikke kan måles på en pålitelig måte (IFRS 7.29a og 7.29b). Foretaket skal imidlertid for unntaket knyttet til egenkapitalinstrumenter, eller derivater knyttet til slike egenkapitalinstrumenter ”gi informasjon for å hjelpe brukere av finansregnskapet til å gjøre egne vurderinger vedrørende omfanget av mulige differanser mellom den balanseførte verdien av disse finansielle eiendelene og finansielle forpliktelsene og deres virkelige verdi” (IFRS 7.30). Opplysningene som skal gis omfatter ”a) det faktum at det ikke er gitt opplysninger om virkelig verdi for disse instrumentene fordi deres virkelige verdi ikke kan måles på en pålitelig måte, b) en beskrivelse av de finansielle instrumentene, deres balanseførte verdier og en forklaring på hvorfor virkelig verdi ikke kan måles på en pålitelig måte, c) informasjon om markedet for instrumentene, d) informasjon om hvorvidt og hvordan foretaket har til hensikt å avhende de finansielle instrumentene, og e) dersom finansielle instrumenter hvis virkelige verdi tidligere ikke kunne måles på en pålitelig måte,

³⁸ I den norske oversettelsen av IFRS 7.27c i boken ”IFRS PÅ NORSK” mener jeg det i beskrivelsen av alternative forutsetninger er utelatt en oversettelse av ”would change fair value significantly”. Jeg har derfor valgt å ta inn min oversettelse ”ville endre virkelig verdi signifikant”.

blir fraregnet, opplysninger om dette, samt om den balanseførte verdien på fraregningstidspunktet og det innregnede beløpet for gevinst eller tap” (IFRS 7.30).

9.6.4 Hvor mye informasjon kan man forvente seg knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter

I Mamelund (2008c, s.28) sin artikkel om profesjonell skjønnsutøvelse går det som nevnt frem at det for ikke-børsnoterte aksjer foreligger et ”typisk pålitelighetsintervall i størrelsesorden pluss/minus 20-30%, men sterkt avhengig av den underliggende forventede kontantstrømmen til aksjen og de konkrete egenskapene ved investeringen”. Dette sammen med uroen som har vært gjeldende i finansmarkedene tydeliggjør hvor viktig det er med utfyllende noteopplysninger som sier noe om usikkerheten i bankenes estimer på finansielle instrumenter. Nå er det også slik at IFRS 7 har omfattende noteopplysningskrav knyttet til verdsettelse, men bankenes skjønn vil i stor grad avgjøre hvor mye informasjon som gis. Spørsmålet er derfor hvor mye informasjon man kan forvente. I rapporten til IASB sitt ekspertpanel (2008.101) går det frem at: ”The objective of disclosure is to help users of financial statements understand the techniques used and the judgements made in measuring fair value (although it is not the purpose of the disclosure to allow independent validation or recalculation of fair values”. I en undersøkelse av implementeringen av IFRS 7 hos de 24 største bankene i Europa skriver Ernst and Young (2008b, s.4) følgende: ”In practice, there is considerable difficulty in providing enough information for users of the financial statements to understand the valuation processes adequately, without overburdening the reader with too much detail. In general, we would encourage the banks to provide more information on how they value their more complex financial instruments”. I samme artikkel som nevnt ovenfor skriver Mamelund (2008c, s.32) dette om hvor mye informasjon en regnskapsbruker kan forvente: ”I vurderingen av rimeligheten av et estimat vil også regnskapsavleggerne vurdere de regnskapsførte estimatene sammen med noteopplysningene. Det forventes likevel ikke at forutsetningene for beregningene gis i sin helhet. (...)Det må likevel kunne forventes at man opplyser om nøkkelforutsetninger, grunnlag og datakilder for valg av nøkkelforutsetninger og lignende slik at brukeren kan få et inntrykk av pålitelighetsintervallet, estimatusikkerheten og økonomisk usikkerhet”. Som man ser av uttalelsene og i gjennomgangen av standarden over er det til en stor grad opp til bankenes skjønn å avgjøre hvor mye informasjon som gis. Dette går også fram av rapporten til IASB sitt ekspertpanel (2008.102): ”IFRS 7 requires the disclosures given to be based on information provided internally to key management personnel, thereby requiring an entity to use judgement about what is disclosed and how.

IFRS 7 also requires some prescriptive minimum disclosures to the extent that they are not already covered by the disclosures based on internal reporting. Requiring an entity to use judgement in deciding how it discloses information about fair value measurement allows the entity to provide the most relevant information in the most understandable format about how it measures fair value and the assumptions used to do so". Spørsmålet er imidlertid om de skjønnsmessige vurderingene som gjøres hos de ulike bankene er med på å skape en uensartet praksis vedrørende hvor mye informasjon som gis knyttet til verdsettelse. Dersom dette er tilfelle blir det vanskeligere for regnskapsbrukerne å vurdere om bankene har foretatt ulike vurderinger knyttet til hvilke metoder og forutsetninger de legger til grunn og hvilken effekt virkelig verdi har på den finansielle rapporteringen.

9.6.5 Finanskrisens innvirkning på opplysninger om finansielle instrumenter

En relevant problemstilling er imidlertid om uroen som preget finansmarkedene i 2007 og 2008 med høy volatilitet, lav likviditet og økt kredittrisiko økte kravene til den informasjonen som skulle gis til markedet. Når det gjaldt informasjon knyttet til verdsettelse i et ustabil kapitalmarked, skrev Kvifte (2008, s.35) følgende i en artikkel om hvordan finanskrisen fikk konsekvenser for regnskapsprinsippene og -reglene: "kravene til tilleggsinformasjon om verdsettelse som danner grunnlag for regnskapet, er i utgangspunktet omfattende. Når verdsettelsen kompliseres som følge av et ekstremt urolig marked, økes kravet til informasjonen som gis. I nåværende situasjon vil derfor utarbeidelse av regnskap stille langt større krav til informasjonsinnhenting, analyse av informasjon og hensiktsmessig presentasjon av informasjon. (...) Det er viktig å minne spesielt om kravet til å gi tilleggsinformasjon om usikkerheten i estimater". I sin rapport drøftet IASB sitt ekspertpanel spørsmål knyttet til forbedret informasjon om finansielle instrumenter i markeder som ikke lenger var aktive. I rapporten gikk det frem at det å gi forbedrede og detaljerte opplysninger om virkelig verdi for finansielle instrumenter som var av særlig interesse for brukerne, ville være med på å oppfylle det tidligere nevnte målet til noteopplysninger (IASB Expert advisory panel 2008.103). Ekspertpanelet mente videre at opplysningene kunne forbedres ved å gi "a) en detaljert beskrivelse av instrumentet og dets virkelige verdi, b) informasjon om verdsettelsesteknikkene som var brukt til å måle virkelig verdi og c) en forklaring på faktorene som ble brukt for å måle virkelig verdi" (IASB Expert Advisory Panel 2008.112 (fritt oversatt)). I notatet CESR publiserte i forbindelse med finanskrisen skrev de følgende om hva de mente selskapene burde gitt ekstra opplysninger om i forbindelse med

finanskrisen: "As IFRSs are principle-based standards, management's judgement is an essential part of the fair value measurement process. For that reason and to foster consistent application over time, CESR would expect issuers to adequately document and disclose the policies, criteria and processes in place to determine significant judgements used in the fair value measurement of financial instruments in illiquid markets such as whether a market is active, whether a price is adjusted because the original price reflects a forced transaction or the assumptions used as input in a model that are not supported by observable market data. Consistency on application of those policies and criteria is also of paramount importance" (CESR 2008.17). I kartleggingsdelen av oppgaven har det derfor blitt sett nærmere på om det har vært noen endring i den informasjonen bankene ga i 2007 kontra 2008 knyttet til virkelig verdi. Videre har det blitt sett nærmere på om det var forskjeller mellom bankene når det gjaldt hvor mye informasjon de ga om den innvirkningen finanskrisen hadde på deres fastsettelse av virkelig verdi.

9.7 Andre opplysninger

9.7.1 Regnskapsprinsipper

Et foretak skal i henhold til IAS 1.108 ha en oversikt over viktige regnskapsprinsipper i sine noter. Foretaket skal i denne oversikten blant annet "gi opplysninger om hvilke(t) målegrunnlag som ble benyttet ved utarbeidelsen av finansregnskapet, samt andre benyttede regnskapsprinsipper som er relevante for en forståelse av finansregnskapet" (IFRS 7.21). Når foretaket skal avgjøre om det skal opplyses om et bestemt regnskapsprinsipp, "skal ledelsen vurdere om opplysninger vil hjelpe brukere å forstå hvordan transaksjoner, andre hendelser og forhold gjenspeiles i rapportert finansiell inntjening og finansiell stilling" (IAS 1.110). I situasjoner hvor foretaket har valgmuligheter går følgende frem av standarden: "opplysninger om bestemte regnskapsprinsipper er særlig nyttige for brukere når disse prinsippene velges blant flere tillatte alternativer" (IAS 1.110).

9.7.2 Vurderinger foretatt av ledelsen

Bortsett fra vurderinger som innebærer estimater, skal foretaket i henhold til IAS 1.113 også i oversikten over viktige regnskapsprinsipper opplyse om de vurderinger "ledelsen har foretatt som et ledd i anvendelsen av foretakets regnskapsprinsipper, som har mest betydelig innvirkning på beløpene i finansregnskapet". I standarden er ledelsens vurderinger knyttet til "hvorvidt finansielle eiendeler er investeringer som holdes til forfall" (IAS 1.114) trukket frem som et eksempel på vurderinger som det er naturlig å opplyse om.

9.8 Vedtatte endringer i IFRS 7

Som en følge av uroen som preget verdens finansmarkeder i 2007 og 2008 ble det satt fokus på økt informasjon i regnskapet. Dette gjaldt særlig informasjon knyttet til verdsettelse (Thrane-Nilsen 2008a). Dette førte til at IASB den 15.oktober 2008 ga ut høringsutkastet *forbedring av tilleggsopplysninger om finansielle instrumenter* med høringsfrist den 15.desember 2008. I mars 2009 ble høringsutkastet gjennomført som endringer i IFRS 7. Endringene som ble vedtatt knyttet seg både til verdsettelse og likviditetsrisiko. Kun endringene knyttet til verdsettelse vil bli omtalt.

For det første skal et selskap gi opplysninger om endringen og grunnen til endringen, dersom foretaket forandrer verdsettelsesteknikk for en klasse av finansielle instrumenter (IFRS 7.27). Videre er det slik at når det kreves opplysninger om verdsettelse, skal dette baseres på et verdsettelseshierarki (IFRS 7.27A). Verdsettelseshierarkiet bygger på hierarkiet i SFAS 157 *Fair Value Measurements*, men terminologien er tilpasset IAS 39 og IFRS 7 (IFRS 7.BC39B). Hierarkiet er delt opp i tre nivåer. På nivå 1 finner man ”verdsettelse basert på priser fra et aktivt marked i det relevante instrumentet”. Nivå 2 består av ”verdsettelse basert på priser fra et aktivt marked for tilsvarende finansielle instrumenter eller andre vurderingsteknikker hvor alle viktige faktorer er basert på observerbare markedsdata”. Nivå 3 består av ”verdsettelse basert på teknikker hvor en eller flere faktorer ikke er basert på observerbare markedsdata” (Thrane-Nilsen 2008a, s. 61). IASB mener et slikt verdsettelseshierarki vil være med å øke harmoniseringen mellom IFRS og US GAAP, samt øke sammenlignbarheten mellom foretak knyttet til verdsettelse (IFRS 7.BC39A). I forhold til oppgavens tema, er særlig uttalelsen om sammenlignbarhet interessant, siden den indikerer at praksis knyttet til opplysninger om verdsettelse kan ha vært uensartet blant foretak. Andre viktige endringer gjelder kort at det for hver klasse av finansielle instrumenter skal gis opplysninger om på hvilket nivå i hierarkiet verdsettelsene er kategorisert (IFRS7.27B a)). For verdsettelse som er basert på bruk av viktige faktorer som ikke er basert på observerbare markedsdata (nivå 3) skal opplysningene inkludere en detaljert avstemning av bevegelser mellom balansen på starten og slutten av året (IFRS7.27B c)). Grunnen til at det for nivå 3 estimerer er foreslått ekstra tilleggsopplysninger, skyldes at disse vil gi brukerne informasjon om effektene av de verdsettelsene hvor faktorene er mest subjektive (IFRS7.BC39F). Opplysninger om signifikante bevegelser mellom nivå 1 og nivå 2 i verdsettelseshierarkiet og grunnene for disse bevegelsene skal også oppgis (IASB oktober.27b a)).

Del III Empiridel

Kapittel 10 Bankers regnskapspraksis – kategorisering av
finansielle instrumenter

Kapittel 11 Bankers regnskapspraksis – måling av finansielle
instrumenter

Kapittel 12 Bankers regnskapspraksis – noteopplysninger knyttet
til kategorisering og måling av finansielle instrumenter

10 Bankers regnskapspraksis - kategorisering av finansielle instrumenter

10.1 Kapittelintroduksjon

Trekker man ut de ikke-finansielle postene, kan en typisk balanse for en norsk bank beskrives ved figuren under. I dette kapitlet vil postene hvor det i kartleggingen er observert en regnskapspraksis knyttet til kategorisering av finansielle instrumenter som ikke er konsistent og ensartet, trekkes frem. Det vil gjøres rede for bakgrunnen for den gjeldende regnskapspraksisen, og det vil også gis en oversikt over hvilke valg de ulike bankene i oppgavens utvalg har gjort. Resultatene fra dette kartleggingsarbeidet vil sammen med resultatene fra kapittel 10 danne grunnlaget for å besvare oppgavens første problemstilling.

Kontanter og fordringer på sentralbanker	Gjeld til kredittinstitusjoner
Utlån til og fordringer på kredittinstitusjoner	Innskudd fra og gjeld til kunder
Utlån til og fordringer på kunder	Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer
Sertifikater og obligasjoner	Derivater
Aksjer	Ansvarlig lånekapital
Derivater	"Finansiell egenkapital"

Tabell 10-1 En typisk "finansiell balanse" for en norsk bank

10.2 Finansielle eiendeler

10.2.1 Generelle observasjoner

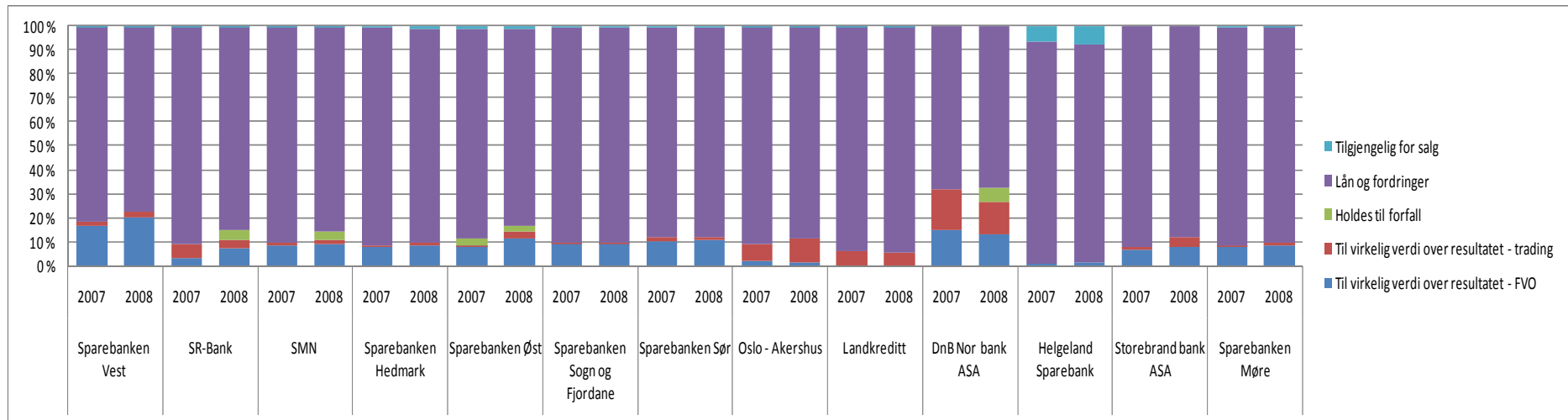
Figur 10-1 under gir en oversikt over hvor stor del de ulike kategoriene i IAS 39 utgjorde av bankenes totale finansielle eiendeler i 2007 og 2008. Av figuren går det frem at kun en bank tok i bruk holde til forfall kategorien i 2007, mens tilsvarende tall var 5 i 2008 (inkludert Sparebank 1 Nord-Norge som ikke er vist i figuren under³⁹). Som det vil gå frem under, skyldes dette at 4 av bankene i oppgavens utvalg benyttet seg av adgangen til å reklassifisere en del av obligasjonsporteføljen sin. Av figur 10-1 går det også frem at kategorien utlån og fordringer utgjør en stor andel av bankenes totale finansielle instrumenter. Grunnen er at bankene klassifiserer sine utlån i denne kategorien. Ut i fra observasjoner gjort av norsk og internasjonal praksis, vil det i kapittel 11 argumenteres for at det i mange tilfeller ikke vil være realistisk for norske banker å måle sine utlån til virkelig verdi basert på markedsbaserte

³⁹ Sparebank 1 Nord-Norge og Sparebank 1 Vestfold er ikke klassifisert i figurene under. Grunnen er at de ikke ga nok informasjon til å foreta en hensiktsmessig klassifisering.

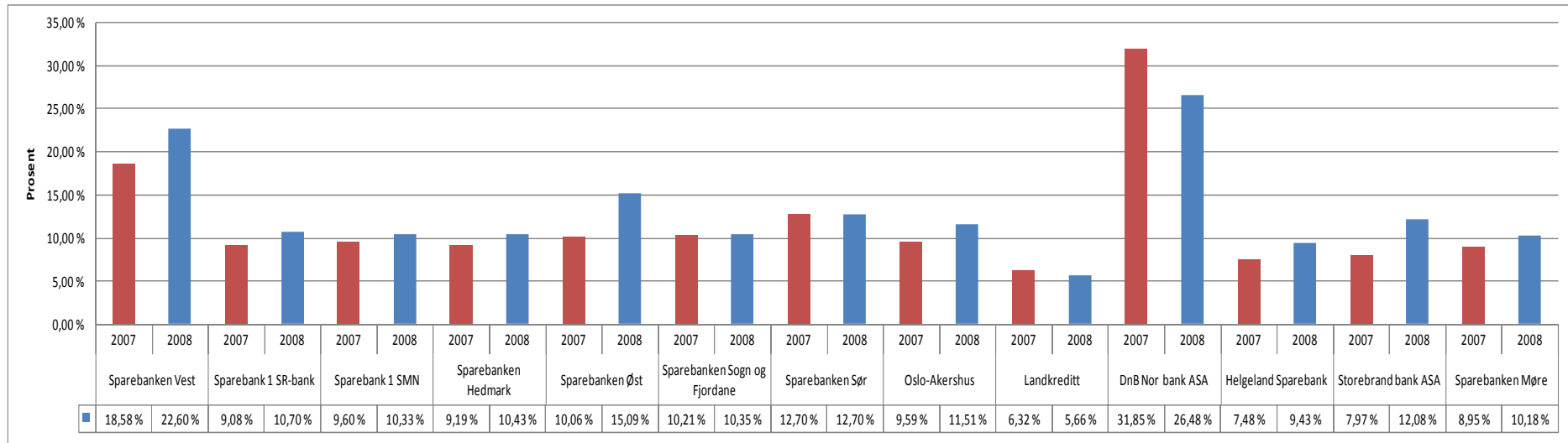
faktorer. Skal måling skje til virkelig verdi, vil derfor verdifastsettelsen i stor grad være basert på nivå 3 estimater. Figuren illustrerer derfor at store deler av bankenes eiendeler vil bli nivå 3 estimater dersom man i fremtiden skal måle alle finansielle instrumenter til virkelig verdi.

Figur 10-2 gir en oversikt over hvor stor del de finansielle eiendelene målt til virkelig verdi utgjorde av bankenes forvaltningskapital i 2007 og 2008. Vi ser at forholdstallet varierer fra rundt 5 % til rundt 30%. Som ventet skiller DnB Nor seg ut med en andel på 30%. Grunnen er at de i større grad enn de andre bankene er involvert i aktiviteter som styres og følges opp basert på virkelig verdi, og som har relaterte instrumenter med observerbare markedspriser.

Del III Kapittel 10

Figur 10-1 Bankenes kategorisering av finansielle eiendeler i 2007 og 2008

Figur 10-2 Finansielle eiendeler til virkelig verdi i forhold til totale eiendeler i 2007 og 2008

10.2.2 Sertifikater og obligasjoner

10.2.2.1 Ensartethet

Som redegjort for i kapittel 5, åpnet IASB som følge av finanskrisen for at norske banker kunne reklassifisere ikke-derivative finansielle eiendeler holdt for omsetning og finansielle eiendeler klassifisert som tilgjengelig for salg. Dette gjorde at det i 2008 utviklet seg en uensartet regnskapspraksis blant bankene innenfor posten *sertifikater og obligasjoner* på eiendelssiden. Ulikhetene oppsto ved at noen av bankene valgte å benytte seg av reklassifiseringsadgangen, mens andre ikke benyttet seg av muligheten. Dermed er det i dag noen banker som vurderer en del av sin obligasjonsportefølje til amortisert kost og virkelig verdi, mens andre vurderer den til virkelig verdi. Under følger det en oversikt over hvilke banker som valgte å benytte seg av reklassifiseringsadgangen, og hvilken effekt dette hadde på årsresultatet for 2008.

Grunnen til at mange av bankene i utvalget ikke valgte å reklassifisere en del av sin obligasjonsportefølje skyldtes nok i mange tilfeller at dette ikke var tillatt som en følge av at obligasjonsporteføljen var kategorisert til virkelig verdi over resultatet via virkelig verdiopsjonen. Flere banker ville nok ha valgt å benytte seg av reklassifiseringsadgangen om det også hadde blitt åpnet opp for reklassifisering av virkelig verdiopsjon delen.

Bank	Benyttet seg av reklassifiseringsadgangen	Konsekvens av reklassifisering/ikke reklassifisering på rapportert resultat
SR-Bank	JA	Resultatforbedring på 78 millioner. Reversering av tidligere nedskrivninger med 8 millioner, og unngikk rapportering av 70 millioner i urealiserte tap.
Sparebank 1 Midt-Norge	JA	Resultatforbedring på 44,5 millioner. Reversering av tidligere nedskrivninger med 2,5 millioner, og unngikk rapportering av 42 millioner i urealiserte tap.
Sparebank 1 Nord-Norge	JA	Resultatforbedring på 229 millioner. Reversering av tidligere nedskrivning med 18 millioner, og unngikk rapportering av 211 millioner i urealiserte tap. Valgte å nedskrive to CDO'er med 46 millioner.
DnB Nor Bank ASA	JA	Resultatforbedring på 3001 millioner. Reversering tidligere nedskrivninger med 487 millioner, og unngikk rapportering av 2514

Del III Kapittel 10

		millioner i urealiserte tap.
Sparebanken Hedmark	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 241 millioner.
Sparebanken Sogn og Fjordane	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 27,5 millioner.
Sparebanken Møre	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 19 millioner.
Sparebanken Øst	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 273,7 millioner.
Landkreditt bank	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 8,5 millioner
Sparebanken Helgeland	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 31 millioner.
Sparebanken Sør	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 113 millioner.
Storebrand Bank ASA	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 10,1 millioner.
Sparebanken Vest	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 41 millioner.
Sparebank 1 Vestfold	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 36,6 millioner.
Oslo og Akershus	NEI	Rapporterte et urealisert tap på porteføljen med 14,6 millioner.

Tabell 10-2 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til reklassifisering av finansielle eiendeler i 2008

10.2.2.2 Konsistens

Reklassifiseringsadgangen som ble gitt av IASB i 2008, skapte således en uensartet regnskapspraksis blant bankene i oppgavens utvalg. En slik endring av regnskapsprinsipp strider imidlertid ikke som drøftet i kapittel 3 mot kravet om konsistent prinsippanvendelse. På bakgrunn av de vurderingene og de valgene Sparebanken Øst gjorde i forbindelse med reklassifiseringen, er det imidlertid interessant å bemerke at bankenes reklassifisering kan ha medført et finansregnskap som ikke ga pålitelig og mer relevant informasjon om virkningen

av transaksjoner og andre hendelser og forhold som gjaldt bankenes stilling, finansielle inntjening eller kontantstrømmer (IAS 8.14b)⁴⁰.

Som nevnt i oppgavens historiekapittel valgte Sparebanken Øst i tredje kvartal 2008 å reklassifisere en del av sin obligasjonsportefølje. I fjerde kvartal valgte imidlertid banken å gå tilbake til bruk av virkelig verdi på porteføljen (Sparebanken Øst 2009). I en pressemelding la banken følgende begrunnelse til grunn for valget: "Utviklingen etter 30.09.08 har vært særdeles negativ for bankens obligasjonsportefølje. Observerbar markedsverdi pr. 30.11.08 ville medført en nedskrivning på drøye MNOK 200. En slik betydelig svekkelse av verdien på obligasjonsporteføljen vil kunne føre til spørsmål ved troverdigheten av å føre obligasjonsporteføljen til amortisert kost. På denne bakgrunn, og fordi banken ønsker å være så åpen som mulig i forhold til verdien på bankens finansielle investeringer, har styret besluttet å gå tilbake til å føre obligasjonene til markedsverdi. Dette vil føre til betydelige nedskrivninger i bankens regnskap pr. 31.12.08. Det skal heller ikke legges skjul på at det har vært reist spørsmål ved om banken har hatt anledning til å forandre regnskapsprinsipp" (Sparebanken Øst 2009, s.2). Ser man bort i fra det sistnevnte forholdet, er det interessant å se denne vurderingen i forhold til de vurderingene som ble gjort av de andre bankene som valgte å foreta en reklassifisering. Selv om adgangen fulgte av IAS 39, var det ikke åpenbart at endringene av prinsipp medførte et finansregnskap som ga regnskapsbrukerne bedre informasjon om selskapets underliggende økonomiske forhold. I begrunnelsen som gis i notene av SR-bank og DnB Nor, går det blant annet frem at obligasjonene som ble reklassifisert var obligasjoner med svært høy kredittverdighet som hadde blitt utsatt for unormal kursutvikling som følge av redusert likviditet i markedet (SR-bank 2008, s.48; DnB Nor 2008, s.4). På bakgrunn av dette kan man nok derfor argumentere for at amortisert kost ga et mer riktig bilde av obligasjonenes kontantstrømmer, og dermed bidro til å gi pålitelig og mer relevant informasjon.

Det er i kartleggingen av bankenes årsrapporter ikke observert tilfeller hvor noen av bankene valgte et annet måleattributt enn tidligere på noen av sine nye plasseringer i finansielle eiendeler.

⁴⁰ Dersom en endring av regnskapsprinsipp ikke følger av en standard, må selskapet oppfylle dette kriteriet i IAS 8.14b.

10.3 Finansielle forpliktelser

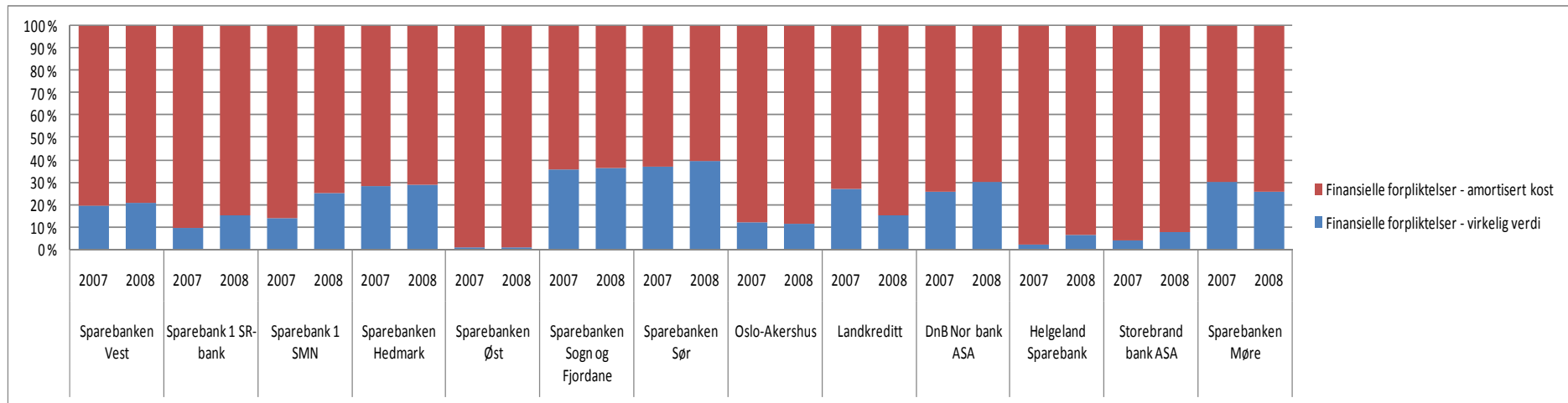
10.3.1 Generelle observasjoner

Figur 10-3⁴¹ gir en oversikt over hvor stor del av bankenes finansielle forpliktelser som ble målt til henholdsvis amortisert kost og virkelig verdi i 2007 og 2008. Det fremgår av figuren at majoriteten av bankenes finansielle forpliktelser måles til amortisert kost. Grunnen til dette skyldes at alle bankene måler majoriteten av sine innskudd til amortisert kost. Av figuren går det også frem at Sparebanken Hedmark, Sparebanken Sogn og Fjordane, Sparebanken Sør, DnB Nor Bank ASA og Sparebanken Møre er de bankene som i størst grad tar i bruk virkelig verdi på sine forpliktelser. Dette skyldes i stor grad at de tar i bruk virkelig verdi på sin obligasjons- og sertifikatgjeld. Det er imidlertid verdt å merke seg at det kun er Sparebanken Hedmark og Sparebanken Sør som måler all sin obligasjons- og sertifikatgjeld til virkelig verdi.

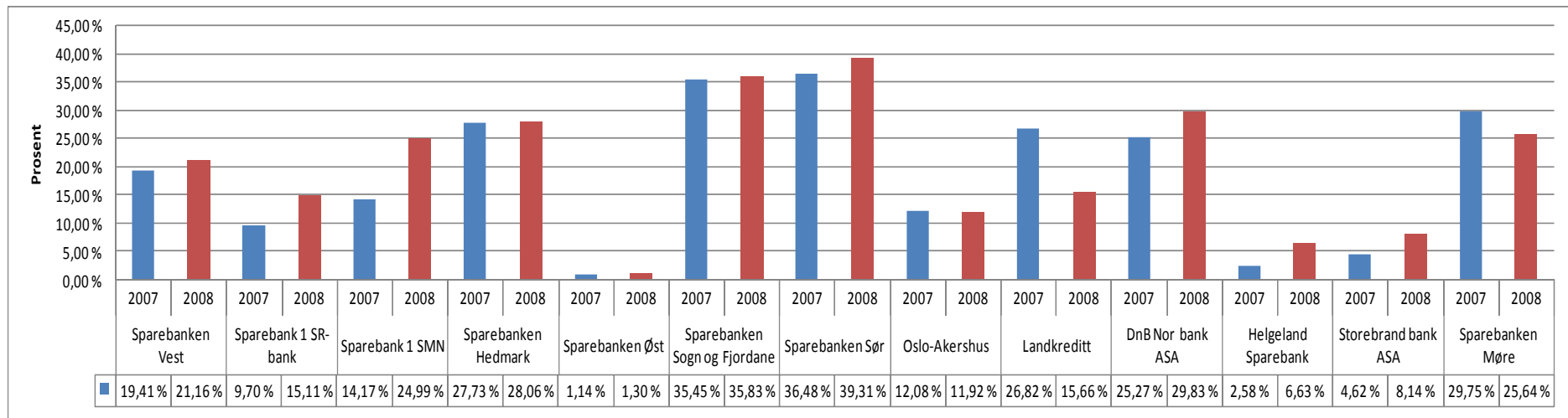
Figur 10-4 viser en oversikt over bankenes finansielle forpliktelser målt til virkelig verdi i forhold til total gjeld. Av figuren ser man at forholdstallet varierer fra rundt 2% (Sparebanken Øst) til nærmere 40% (Sparebanken Sør). Årsaken til den store variasjonen vil bli gjort rede for under.

⁴¹ Som en følge av at det hos mange av bankene var vanskelig å foreta en hensiktsmessig klassifisering av de finansielle forpliktelsene, er det kun splittet opp i finansielle forpliktelser målt til virkelig verdi og finansielle forpliktelser målt til amortisert kost.

Del III Kapittel 10

Figur 10-3 Bankenes finansielle forpliktelser målt til virkelig verdi og amortisert kost

Figur 10-4 Finansielle forpliktelser til virkelig verdi i forhold til total gjeld i 2007 og 2008

10.3.2 Gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer

10.3.2.1 Ensartethet

Når det gjelder bankenes behandling av finansiell gjeld, er det i kartleggingsdelen av oppgaven identifisert en uensartet regnskapspraksis mellom bankene innen posten *gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer*. Denne posten består av sertifikater og obligasjoner som bankene utsteder i forbindelse med sin fundingvirksomhet. Årsakene til den uensartede praksisen skyldes for det første som drøftet i kapittel 6 at bankene har valgmuligheter når det kommer til den sikrede delen av verdipapirgjelden. For det andre skyldes praksisen som drøftet i kapittel 5 at bankene også har valgmuligheter for den delen av verdipapirgjelden som ikke er sikret. Ulik bruk av disse valgmulighetene har bidratt til en uensartet praksis.

Etter å ha gjennomgått årsrapportene for 2007 og 2008 kan regnskapspraksis for de 15 bankene i utvalget beskrives ved fem hovedgrupper. Som en følge av at innholdet i gruppene kan oppfattes som uoversiktlig, er tabell 10-3 ment å skulle gi er klar oversikt over de ulike gruppene og deres valg. Under er det gitt en beskrivelse av de ulike gruppene og de korrigeringene som må gjøres for at bankene i de ulike gruppene skal bli sammenlignbare.

Gruppe	Sikret del av gjelden		Usikret del av gjelden		
	Virkelig verdi sikring	Virkelig verdi opsjonen – Styres og følges opp internt til virkelig verdi/Inkonsistens i målingen	Trading	Virkelig verdi opsjonen – Styres og følges opp internt til virkelig verdi/Inkonsistens i målingen	Amortisert kost
Gruppe 1		X		X	
Gruppe 2		X			X
Gruppe 3	X				X
Gruppe 4	X	X			X
Gruppe 5	X	X	X		X

Tabell 10-3 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til regnskapsføring av verdipapirgjeld

I gruppe 1 finner man de bankene som på den sikrede delen av verdipapirgjelden har valgt å benytte virkelig verdi-opsjonen, med den begrunnelse at man eliminerer eller reduserer en inkonsistens i måling eller innregning. Bankene i denne gruppen har også valgt å benytte seg av virkelig verdi-opsjonen på den ikke-sikrede delen av verdipapirgjelden. Begrunnelsen er da

enten at dette reduserer en inkonsistens i målingen eller at de finansielle forpliktelsene vurderes på grunnlag av virkelig verdi i samsvar med en dokumentert risikohåndterings- eller investeringsstrategi. I denne gruppen måler man derfor hele verdipapirgjelden til virkelig verdi. Skal man korrigere resultatet for denne gruppen, må man trekke ut endringen i kredittrisiko på den sikrede delen, og trekke ut hele verdiendringen på den ikke-sikrede delen. I denne gruppen finner man blant annet Sparebanken Sør.

I gruppe 2 finner man de bankene som har valgt å benytte seg av virkelig verdi-opsjonen på den sikrede delen av verdipapirgjelden, og som har valgt å benytte seg av amortisert kost som måleattributt på den resterende delen av gjelden. Ønsker man å korrigere resultatet, gjøres dette ved at man trekker ut endringen i kredittrisiko på den sikrede delen av gjelden. I denne gruppen finner man blant annet Sparebanken Vest.

I gruppe 3 finner man de bankene som har valgt å benytte seg av sikringsreglene i IAS 39 og som dermed legger til grunn virkelig verdi-sikring på sine fastrente innlån. På den resterende delen av verdipapirgjelden har de valgt å legge til grunn amortisert kost. Siden dette er referansegruppen, trenger man ikke foreta noen korrigeringer. Sparebanken Øst og Sparebank 1 Nord-Norge finner man i denne gruppen.

I gruppe 4 er sikringsvurderingen todelt. Bankene har valgt å benytte seg av både sikringsreglene i IAS 39 og av virkelig verdi-opsjonen. På den ikke-sikrede delen av gjelden har de valgt amortisert kost. Ønsker man å foreta korrigeringer, må man justere for den verdiendringen som skyldes endring i kredittrisiko på den delen av gjelden som regnskapsføres til virkelig verdi via virkelig verdi-opsjonen. I denne gruppen finner man for eksempel Sparebanken Møre. De valgte å endre sikringsprinsipp for sine fastrente innlån fra 31.12.2006. De benytter seg dermed av virkelig verdi-opsjonen på den delen av fastrente innlånene som ble inngått før 31.12.2006, og legger til grunn virkelig verdi-sikring for avtaler som er inngått etter 31.12.2006 (Sparebanken Møre 2007, s.35).

I gruppe 5 finner man banker som har benyttet seg av alle valgmulighetene. På den sikrede delen av verdipapirgjelden har man valgt å benytte seg av både sikringsreglene i IAS 39 og av virkelig verdi-opsjonen. På den usikrede delen finner man både amortisert kost og virkelig verdi som måleattributt. I denne gruppen finner man bare DnB Nor bank ASA. Dette reflekterer at deres virksomhet er kompleks. Banken har valgt å sikre sin verdipapirgjeld i norske kroner ved å benytte seg av virkelig verdi-opsjonen, og har valgt å sikre sine langsiktige innskudd i utenlandsk valuta ved å ta i bruk virkelig verdi-sikring (DNB Nor bank

ASA 2007, s.21). På den delen av gjelden som ikke er sikret har banken valgt å benytte seg av amortisert kost og virkelig verdi som måleattributt. At banken vurderer noe av den ikke-sikrede delen av gjelden til virkelig verdi, skyldes at den er tatt opp i forbindelse med tradingvirksomhet.

Tabell 10-4 viser i hvilken gruppe bankene i utvalget kan kategoriseres (Oslo-Akershus og SR-bank er ikke kategorisert da de ikke ga nok informasjon i årsrapportene).

Gruppe	Banker
1	Sparebanken Sør, Sparebanken Hedmark
2	Sparebank 1 Midt-Norge, Sparebanken Vest, Landkreditt bank, Sparebank 1 Vestfold, Sparebanken Sogn og Fjordane
3	Sparebanken Øst, Sparebank 1 Nord-Norge
4	Helgeland sparebank, Sparebanken Møre, Storebrand bank ASA
5	DnB Nor bank ASA

Tabell 10-4 Oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene i utvalget tilhører

10.3.2.2 Konsistens

I årsregnskapene for 2007 og 2008 ble det observert to tilfeller hvor det hadde blitt endret regnskapsprinsipp innenfor posten *gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer*. Det ene tilfellet gjaldt Sparebanken Møre. Som det gikk frem over, valgte de fra og med 31.12.2006 å ta i bruk virkelig verdi-sikring istedenfor virkelig verdi-opsjonssikring på sin verdipapirgjeld med fastrente. Banken begrunnet sin prinsippendring med at nevnte prinsipp ga en mer riktig regnskapspresentasjon som var i samsvar med bankens rentestyring og reelle økonomiske utvikling (Sparebanken Møre 2007, s.35). Det andre tilfellet var Sparebanken Sogn og Fjordane. I 2008 valgte de å ta i bruk amortisert kost på sine nye opptak av obligasjonslån. Banken ga imidlertid ingen begrunnelse for deres endring av prinsipp.

I de intervjuene som ble gjort i de bankene som hadde valgt å legge til grunn virkelig verdi både på den sikrede og ikke-sikrede delen av verdipapirgjelden sin, gikk det frem at de hadde valgt dette for å oppnå symmetri mellom eiendels- og gjeldssiden. Begge bankene presiserte

at de på forhånd ikke hadde forutsett effekten av den kraftige økningen i kredittspreader som man opplevde i 2007 og 2008. Ingen av bankene hadde imidlertid tatt stilling til om de ved opptak av ny gjeld ville endre prinsipp.

10.3.3 Ansvarlig lånekapital

Innenfor posten *ansvarlig lånekapital* hadde også bankene gjort ulike valg. Denne posten består både av tidsbegrenset og evigvarende ansvarlig lånekapital og fondsobligasjoner. Praksis knyttet til fondsobligasjoner vil bli kommentert under. Innenfor denne posten er det imidlertid ikke mulig i like stor grad som over å gi en begrunnelse for de valgene som bankene har foretatt.

10.3.3.1 Ansvarlig lån (tidsbegrenset og evigvarende)

10.3.3.1.1 Ensartethet

Gruppe	Flytende rente		Fast rente	
	Amortisert kost	Virkelig verdi	Amortisert kost	Virkelig verdi
Gruppe 1	X			
Gruppe 2		X		
Gruppe 3	X	X		
Gruppe 4	X			X
Gruppe 5	X	X	X	X
Gruppe 6	X		X	

Tabell 10-5 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til regnskapsføring av ansvarlig lånekapital

Bankene i gruppe 1 har kun ansvarlig lånekapital med flytende rente betingelser. Denne lånekapitalen måles til amortisert kost. I gruppe 2 har bankene i motsetning til bankene i gruppe 1, valgt å benytte virkelig verdi som måleattributt på lånekapitalen med flytende rente. I gruppe 3 finner man banker som har benyttet både amortisert kost og virkelig verdi som måleattributt på lånekapitalen med flytende rente.

Gruppe 4, 5 og 6 består av banker som har både ansvarlig lånekapital med flytende rente og fast rente. Som måleattributt har bankene i gruppe 4 valgt amortisert kost på gjelden med flytende rente, og virkelig verdi på gjelden med fast rente. Bankene i gruppe 5 har valgt å

benytte seg av amortisert kost og virkelig verdi både på gjelden med flytende og fast rente. Bankene i gruppe 6 har valgt amortisert kost for både gjeld med flytende rente og fast rente.

Figur 10-6 viser en oversikt over de ulike gruppene, og hvilke banker som befinner seg i de ulike gruppene.

Gruppe	Banker
Gruppe 1	Sparebanken Sør, Sparebanken Helgeland, Sparebanken Vest, Oslo-Akershus, Sparebank 1 Vestfold
Gruppe 2	Sparebanken Møre
Gruppe 3	SR-bank
Gruppe 4	Sparebank 1 Midt-Norge
Gruppe 5	DnB Nor
Gruppe 6	Sparebank 1 Nord-Norge og Storebrand Bank ASA

Tabell 10-6 Oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene i utvalget tilhører

10.3.3.2 Fondsobligasjoner

10.3.3.2.1 Ensartethet

Gruppe	Flytende rente		Fast rente	
	Amortisert kost	Virkelig verdi	Amortisert kost	Virkelig verdi
Gruppe 1		X		
Gruppe 2	X			
Gruppe 3			X	
Gruppe 4				X
Gruppe 5	X		X	

Tabell 10-7 Oversikt over bankenes regnskapspraksis knyttet til regnskapsføring av fondsobligasjoner

I gruppe 1 og 2 finner vi banker som har fondsobligasjoner med flytende rente. Forskjellen er imidlertid at man i gruppe 1 legger virkelig verdi til grunn, mens man i gruppe 2 har valgt amortisert kost. Disse gruppene har dermed valgt ulike prinsipper for samme type instrument.

Gruppe 3 og gruppe 4 kjennetegnes ved at de har fondsobligasjoner med fastrente. Gruppe 4 har imidlertid valgt å bruke amortisert kost som måleattributt, mens gruppe 5 har valgt å bruke virkelig verdi. Også disse gruppene har samme type instrument med ulikt regnskapsprinsipp.

I gruppe 5 har man valgt å bruke amortisert kost både på fondsobligasjonene med fastrente og flytende rente.

Under gis en oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene tilhører.

Gruppe	Banker
Gruppe 1	Sparebanken Møre og SR-bank
Gruppe 2	Sparebank 1 Nord-Norge, Sparebank 1 Vestfold, Oslo og Akershus
Gruppe 3	SMN
Gruppe 4	Sparebanken Vest
Gruppe 5	Storebrand og DnB Nor

Tabell 10-8 Oversikt over hvilken gruppe de ulike bankene tilhører

10.4 Valgmuligheter i klassifiseringen – gir det beslutningsnyttig informasjon for regnskapsbrukerne?

At de ovennevnte klassifiseringstilfellene svekker rammeverkets krav til sammenlignbarhet, kan man se av en artikkel skrevet i Dagens Næringsliv den 2.mars 2009 av sjefsanalytiker i Nordea Markets Guttorm Egge (artikkelen er lagt ved i appendix 3). Her går det frem at han mener sammenligningen av norske bankers regnskaper har blitt betydelig vanskeligere etter innføringen av IFRS. Han trekker også frem i artikkelen hvilke korreksjonsfaktorer man må ta hensyn til og hvordan korreksjonene skal foretas for årsregnskapene i 2008. To av disse faktorene er knyttet til klassifisering av finansielle instrumenter. Begge forholdene er kartlagt og drøftet over, og knytter seg til reklassifiseringsadgangen og bankenes bruk av virkelig verdi-oppsjonen på verdipapirgjelden. Denne artikkelen viser at han som regnskapsbruker mener at valgmulighetene i IAS 39 svekker kravet til sammenlignbarhet, og at regnskapet ikke direkte bidrar med beslutningsnyttig informasjon.

De internasjonale kredittratingbyråene er også sentrale regnskapsbrukere for mange av de norske bankene. På bakgrunn av dette er det derfor interessant å merke seg at også de korrigerer for den effekten man får ved å regnskapsføre finansielle forpliktelser til virkelig

verdi: "Although we expect to see a company's election to mark its own obligations to fair value within the context of an asset/liability matching, risk management, or hedging program, we do not view changes in equity and earnings resulting from changes in the institution's own credit standing as "real" for the purpose of our credit analysis, unless realized. Accordingly, when these gains (or losses, should conditions change) are material, we will reverse them in our analysis of earnings and capital" (Standard and Poor`s 2007).

10.5 Observasjoner fra intervjuene knyttet til kompleksiteten i IAS 39

Den generelle oppfatningen hos bankene som ble intervjuet var at sammenlignbarheten mellom norske banker hadde blitt svekket som en følge av innføringen av IFRS. En mente dette førte til at banker med en relativt lik grunnleggende drift ble gjort mer ulike enn de faktisk var. En annen presiserte imidlertid at de ulike prinsippvalgene som ble gjort av de enkelte bankene ble oppveid av mer informasjon i notene. Denne informasjonen gjorde i følge banken det mulig for regnskapsbrukerne å forstå effekten av bankenes ulike prinsippvalg. Banken bemerket imidlertid at dette stilte større krav til brukerne.

Intervjuobjektene var imidlertid ikke av samme oppfatning når det gjaldt spørsmålet om det måtte gjøres endringer i IAS 39. To av bankene mente standarden var for kompleks og ofte tilpasset store internasjonale selskaper. Bankene mente en mulig løsning kunne være fjerne holde til forfall kategorien og/eller tilgjengelig for salg kategorien. Den tredje banken mente derimot at valgmulighetene som var gjeldende i standarden ikke gjorde den unødvendig kompleks. Banken mente imidlertid at man burde forenkle noen av de kravene og betingelsene som var gjeldende for holde til forfall kategorien. Videre viste banken til at det på enkelte områder burde være mindre regler og mer bruk av prinsipper og skjønn. Banken mente at norske banker etter hvert ville få mer erfaring på IFRS, og at de dermed ville bli i bedre stand til å gjøre tilsvarende skjønnsmessige vurderinger som de gjorde under god regnskapsskikk tidligere.

Når det gjaldt IASB sin langsiktige løsning om måling av alle finansielle instrumenter til virkelig verdi, var imidlertid intervjuobjektene enige. Alle var av den oppfatning at virkelig verdi ikke var formålstjenlig som måleattributt for alle finansielle instrumenter. En bemerket at måling av virkelig verdi var krevende i de tilfeller hvor det ikke eksisterte aktive markeder, og at man som følge av den senere tidenes ustabile kapitalmarked hadde sett at virkelig verdi skapte volatilitet i den finansielle rapporteringen som forsterket nedgangskonjunkturer. Også

en av de andre presiserte at bruk av virkelig verdi gjør at man får et kortsiktig fokus i en bransje som er preget av langsiktighet. Den siste banken mente måling til virkelig verdi for alle instrumenter ville bli for kompleks og at det ikke ville fungere i praksis. Vedkommende bank henviste særlig til at påliteligheten ville bli svekket dersom man ble pålagt å måle alle instrumentene til virkelig verdi.

11 Bankers regnskapspraksis – måling av finansielle instrumenter

11.1 Kapittelintroduksjon

De empiriske resultatene i dette kapitlet danner sammen med resultatene fra kapittel 10 grunnlaget for å besvare oppgavens første problemstilling. I kapitlet legges det særlig vekt på de områdene som ble trukket frem i oppgavens teoridel, herunder bankenes praksis knyttet til verdsettelse av ikke-børsnoterte aksjer og utlån. Det gjøres også rede for hvilken innvirkning finanskrisen hadde på bankenes valg av verdsettelsesmetoder og forutsetninger ved fastsettelse av virkelig verdi på finansielle instrumenter. Det legges særlig vekt på de skjønsmessige vurderingene som ble gjort i markeder som var preget av lav likviditet.

Mange av bankene i oppgavens utvalg ga lite informasjon knyttet til fastsettelsen av virkelig verdi på finansielle instrumenter. Dette gjorde at det ble krevende å kartlegge bankenes praksis knyttet til måling. Oppgaven har imidlertid gjort interessante observasjoner knyttet til verdifastsettelsen av visse spesifikke instrumenter.

11.2 Verdsettelseshierarki

Som en innledning til dette kapitlet, er det hensiktsmessig å starte med en generell oversikt over hvilke av bankenes instrumenter som befant seg på de ulike nivåene i verdsettelseshierarkiet. Siden bankene verken i 2007 eller 2008 hadde krav om å oppgi informasjon knyttet til verdsettelse i form av et slikt hierarki, er oversikten under kun ment å skulle gi en grov oversikt. I de tilfellene hvor noen av bankene har oppgitt slik informasjon, presenteres denne for å gi en indikasjon på norsk praksis.

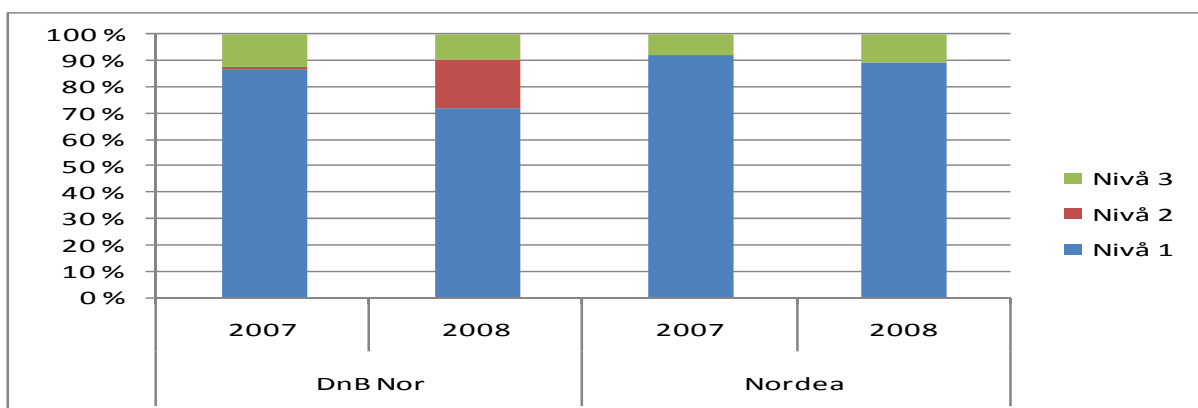
Siden det er instrumentene som befinner seg på nivå 2 og nivå 3 hvor bankene har valgmuligheter som kan være med å skape en regnskapspraksis som ikke er konsistent og ensartet, er hensikten med drøftelsen i denne delen å forsøke å gi et bilde av hvor stor del av bankenes instrumenter som befinner seg på de ulike nivåene.

Sett i forhold til rammeverkets kvalitetskrav om sammenlignbarhet, er nivå 1 i verdsettelseshierarkiet klart å foretrekke. Her hentes observerbare priser fra markedet, og dette bidrar til at verdiene som bankene rapporterer både blir konsistente over tid og likt rapportert mellom banker. For norske banker er det i stor grad derivater som handles på børs, en del utstedte verdipapirer og børsnoterte aksjer/grunnfondsbevis som befinner seg på dette

nivået. Av bankene i oppgavens utvalg var det kun DnB Nor og Storebrand⁴² som ga informasjon i form av et verdsettelseshierarki. For å gi et bedre sammenligningsgrunnlag er imidlertid også Nordea Bank Norge ASA sitt verdsettelseshierarki tatt med. Selv om disse bankene vanskelig kan sammenlignes med de andre bankene i utvalget, er det i forhold til oppgavens tema interessant å merke seg at en relativt stor andel av bankenes aksjer og obligasjoner befinner seg på nivå 1 i hierarkiet. At nivå 1 dominerer, er som nevnt med på å styrke kravet til sammenlignbarhet.

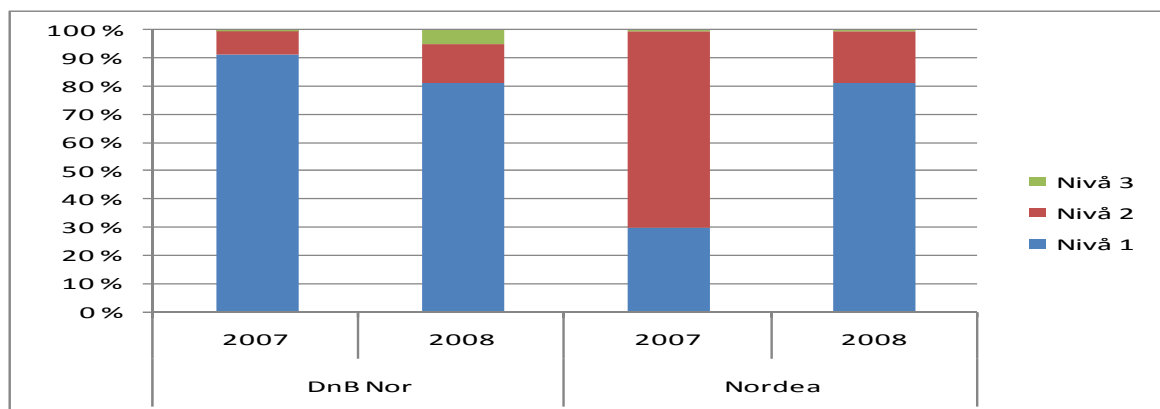
På nivå 2 finner man i stor grad derivater som handles i OTC – markedet (Over the counter), obligasjoner og sertifikater, og en del av de ikke-børsnoterte aksjene. Hos DnB Nor utgjør aksjer på nivå 2 en liten del av deres totale beholdning av aksjer. Nordea har ikke aksjer som de verdsetter på nivå 2. Mindre norske banker har nok en større del av sine aksjer på dette nivået, da de ofte har investeringer i mindre lokale selskaper. Når det gjelder verdsettelse av obligasjoner, utgjør nivå 2 estimerer en større andel både hos DnB Nor og Nordea.

På nivå 3 finner man i hovedsak sertifikater og obligasjoner, og en del av de ikke-børsnoterte aksjene. For de bankene som har komplekse sammensatte instrumenter finner man også de fleste som ikke har noterte kurser på dette nivået. I forhold til DnB Nor er det interessant å merke seg at nivå 3 verdsettelsene økte fra 2007 til 2008 for obligasjoner. Dette var et resultat av de illikvide markedene som utviklet seg som følge av finanskrisen, og dette har nok vært en generell tendens blant norske banker. Storebrand har verken aksjer eller obligasjoner verdsatt på basis av ikke-observerbare forutsetninger.

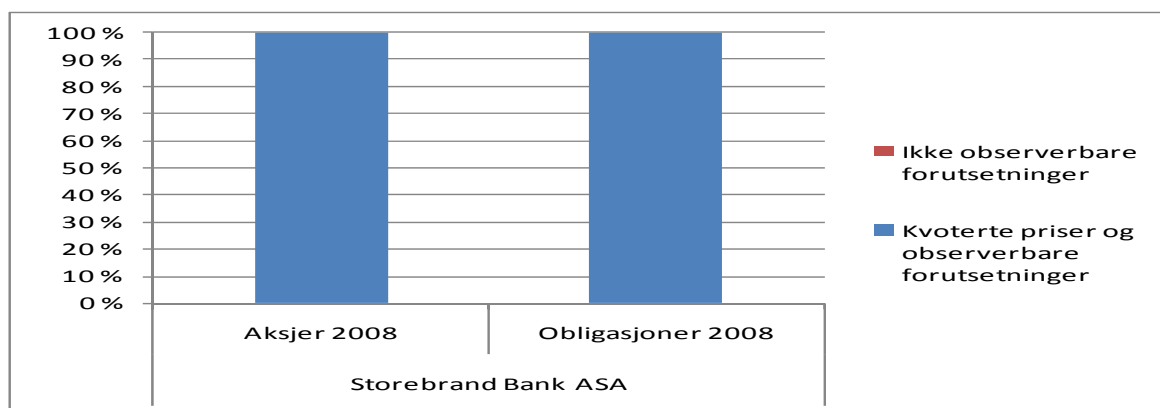

Figur 11-1 DnB Nor og Nordea sitt verdsettelseshierarki for aksjer

⁴² Storebrand splitter ikke mellom nivå 1 og nivå 2 estimerer.

Figur 11-2 DnB Nor og Nordea sitt verdsettelseshierarki for obligasjoner

Figur 11-3 Storebrand sitt verdsettelseshierarki for obligasjoner og aksjer i 2008

11.3 Ikke-børsnoterte aksjer

Som det gikk frem i teoridelen av oppgaven, har norske banker valgmuligheter når det gjelder hvilke verdsettelsesmetoder og forutsetninger de legger til grunn når de skal verdsette ikke-børsnoterte aksjer. Siden IFRS 7 ikke krever at bankene oppgir hvilke verdsettelsesmetoder og forutsetninger de har brukt knyttet til spesifikke aksjer, har det vært krevende å vurdere praksis i og mellom bankene på dette området.

11.3.1 Verdsettelsesmetoder tatt i bruk for å verdsette ikke-børsnoterte aksjer

Det fremgår av tabell 11-1 under at bankene i utvalget la mange forskjellige metoder til grunn ved verdsettelsen av ikke-børsnoterte aksjer i 2007 og 2008. Siden modellene ikke ble knyttet til spesifikke aksjer i årsrapportene, kan man imidlertid ikke uttale seg om det hadde utviklet seg en praksis som ikke var ensartet. Videre går det frem at de mest benyttede verdsettelsesteknikkene var diskonterte kontantstrømsmodeller og multiplikatorprising (P/E eller P/B modell). Det er også interessant å merke seg at mange av bankene la

anskaffelseskost til grunn for en del av sine aksjer. I mange av tilfellene gikk det gått frem at dette dreide seg om aksjer som utgjorde en uvesentlig del av aksjeporteføljen.

Metode	Antall banker	
	2007	2008
Diskontert kontantstrømsmodel	7	8
Multiplikatorprising	5	6
Nylige markedstransaksjoner	8	8
Anskaffelseskost	8	8
Verdivurdering fra selskapet (fondsinvesteringer)	2	3
Liknende instrument	1	2
Siste emisjonskurs, justert for endring i markedsforholdene siden emisjonen	3	3
Verdsettelse fra tidligere foretaksintegrasjon, justert for eventuell endring i markedsforholdene siden foretaksintegrasjonen	3	1
Eksternt kjent verdivurdering	3	3
Verdsettelse basert på bransjestandarder	1	2

Tabell11-1 Oversikt over hvilke verdsettelsesmetoder som ble tatt i bruk ved verdsettelse av ikke-børsnoterte aksjer

11.3.2 Utvalgte bankers verdsetting av spesifikke aksjer

For å få en noe mer spesifikk innsikt i praksis knyttet til verdsettelse av ikke-børsnoterte aksjer, kan man ved å benytte markedsverdiene og eierandelene som fremkommer i de ulike bankenes noteopplysninger, sammenligne hvilken totalverdi de ulike bankene la til grunn på de selskapene hvor de hadde felles eierinteresser. Under er slike beregninger gjort for to selskaper, Eksportfinans og Nordito.

Selv om hensikten med oppgaven ikke er å si noe om presisjonen i estimatene på virkelig verdi, gir imidlertid tabellene under et interessant bilde knyttet til regnskapspraksis på dette området. I tabellene er totalverdien på de to selskapene Eksportfinans og Nordito sammenlignet på tvers hos noen av de ulike bankene i oppgavens utvalg. Som man kan se avviker verdiene signifikant mellom mange av bankene. Disse avvikene gir en indikasjon på at bankene har lagt ulike metoder og/eller forutsetninger til grunn ved verdsettelsen av disse ikke-børsnoterte aksjene. Forklaringen kan mest sannsynlig knyttes tilbake til de forutsetningene som verdsettelsene bygger på.

Del III Kapittel 11

Selskap: Eksportfinans - 2007			
Bank	Eierandel	Markedsverdi på eierandel i følge regnskap	Indikert total markedsverdi på selskap i følge regnskap
Sparebank 1 Vestfold	0,0007	1990	2842857
Sparebanken Sogn og Fjordane	0,0132	35211	2667500
Sparebanken Øst	0,0484	128800	2661157
Sparebank 1 Midt-Norge	0,007	18627	2661000
DnB Nor Bank ASA	0,4	1062000	2655000
Sparebanken Sør	0,0133	32000	2406015
Sparebanken Møre	0,0133	32000	2406015
Sparebanken Hedmark	0,0133	27162	2042256
Sparebanken Vest	0,01	16232	1623200
Gjennomsnitt			2440556

Tabell 11-2 Indikert total markedsverdi på Eksportfinans i 2007 (1000 kroner)

Selskap: Eksportfinans - 2008			
Bank	Eierandel	Markedsverdi på eierandel i følge regnskap	Indikert total markedsverdi på selskap i følge regnskap
DnB Nor (2)	0,4	2112000	5280000
Sparebanken Møre	0,0133	46000	3458647
Sparebanken Sør	0,0133	41000	3082707
Sparebanken Øst	0,0484	139400	2880165
Sparebanken Hedmark (1)	0,0133	36740	2762406
Sparebanken Vest	0,01	28227	2822700
Sparebank 1 Vestfold	0,0007	1974	2820000
Sparebank1 Midt-Norge	0,007	19499	2785571
Sparebanken Sogn og Fjordane	0,0132	36519	2766591
Gjennomsnitt			3184310

Tabell 11-3 Indikert total markedsverdi på Eksportfinans i 2008 (1000kroner)

Tallene i kolonne 4 er beregnet som følger:

*Markedsverdi på eierandel i følge regnskap = Eierandel * Markedsverdi på selskap*

Markedsverdi på selskap = $\frac{\text{Markedsverdi på eierandel i følge regnskap}}{\text{Eierandel}}$

$$(1) \text{ Sparebanken Hedmark} = \frac{36740}{0,0133} = 2762406$$

(2) *Re gnskapsført som tilknyttet selskap, men virkelig verdi ble oppgitt i notene*

Når det gjelder de beregnede verdiene på Eksportfinans for 2007, avviker disse i noen tilfeller signifikant mellom bankene. Sparebank 1 Vestfold hadde for eksempel en beregnet totalverdi som var 75% høyere enn den som var beregnet av Sparebanken Vest, og 39% høyere enn den beregnet av Sparebanken Hedmark. Man finner imidlertid også et tilfelle hvor to banker kom frem til samme verdi (Sparebanken Sør og Sparebanken Møre).

For 2008 var den beregnede verdien til DnB Nor hele 91,1% høyere enn den beregnet av Sparebanken Hedmark, og 63,1% høyere enn gjennomsnittet i gruppen. Her skal det imidlertid bemerkes at eierandelen til DnB Nor er betraktelig høyere enn for de andre selskapene. I de fleste tilfeller vil det være slik at en mindre eierandel, som følge av en likviditetsrabatt og/eller en kontrollpremie, ofte ikke utgjør en pro rata-andel av verdien på 100% av aksjene i et selskap. En likviditetsrabatt betyr at verdien reduseres (økes) dersom muligheten til å omsette aksjen i kontanter er lav (høy), og en kontrollpremie betyr at verdien reduseres (økes) dersom eierens muligheter til å utøve innflytelse over beslutninger i selskapet er liten (høy) (Huneide et al. 2006). Siden også verdiene avviker mellom banker med relativt lik eierandel, forklarer neppe disse forholdene hele avviket mellom de beregnede verdiene. Det betyr at man ikke kan utelukke at både verdsettelsesmetodene og forutsetningene som ble tatt i bruk, avvek mellom de ulike bankene.

Selskap: Nordito - 2008			
Bank	Eierandel	Markedsverdi på eierandel i følge regnskap	Indikert total markedsverdi på selskap i følge regnskap
Sparebanken Vest	0,0359	67000	1866295
SR-bank	0,062	91747	1479790
Sparebanken Hedmark	0,031	45534	1468839
Sparebanken Øst	0,0265	30600	1154717
Sparebank1 Nord-Norge	0,06	64098	1068300
Sparebanken Sør	0,0305	30000	983607
Sparebanken Sogn og Fjordane	0,0104	9974	959038
Sparebanken Møre	0,0181	15000	828729
DnB Nor	0,4	309000	772500
Gjennomsnitt			1175757

Tabell 11-4 Indikert total markedsverdi på Nordito i 2008 (1000 kroner)

For Nordito er det særlig de beregnede verdiene til Sparebanken Vest, SR-bank og Sparebanken Hedmark som skiller seg ut for 2008. Den beregnede verdien til SR-bank er for eksempel 91,5% høyere enn den beregnet av DnB Nor, og 78,6% høyere enn den beregnet av Sparebanken Møre.

I forhold til drøftelsen over skal det imidlertid presiseres at Eksportfinans og Nordito er valgt ut fordi disse aksjene hadde størst beregnede avvik mellom bankene. Det fantes også eksempler på andre ikke-børsnoterte aksjer hvor avvikene ikke var så signifikante som de trukket frem over. I forhold til Eksportfinans og Nordito ser man også av tabellene over at de fleste verdiene ligger innenfor et intervall på 10-30% dersom man ser bort i fra de mest

ekstreme observasjonene. I forhold til presisjonen i estimatene kan man dermed ikke argumentere for at noen av verdiene nødvendigvis er mer korrekte enn andre.

11.4 Virkelig verdi på utlån

11.4.1 Norsk praksis knyttet til bruk av virkelig verdi på utlån

Som det gikk frem i kapittel 8, har banker store utfordringer når det kommer til verdsettelse av utlån til virkelig verdi. Kravene til å oppgi virkelig verdi på utlån i notene følger i dag av IFRS 7, men som nevnt tidligere er IASB sitt foreslåtte langsiktige mål at alle finansielle instrumenter skal verdsettes til virkelig verdi. På bakgrunn av observasjoner gjort av norsk praksis både i kartleggingen av årsrapportene og i de gjennomførte intervjuene, argumenteres det imidlertid i oppgaven for at virkelig verdi ikke er hensiktsmessig som måleattributt for norske bankers utlån.

På bakgrunn av at IASB sin foreslåtte langsiktige løsning er å måle alle finansielle instrumenter til virkelig verdi, er det interessant å merke seg dagens regnskapspraksis hos bankene i oppgavens utvalg. I 2007 var det 13 av 15 banker som målte sine fastrenteutlån til virkelig verdi (2 av bankene hadde valgt virkelig verdi-sikring). Disse utlånene utgjorde imidlertid en liten andel av bankenes totale utlån. I tillegg til dette klassifiserte DnB Nor en del av lånene sine i tradingkategorien (0,46%) og i kategorien til virkelig verdi over resultat gjennom virkelig verdi-opsjonen (17%). Foruten disse tilfellene ble den resterende andelen av utlånene regnskapsført til amortisert kost, og i noten hvor virkelig verdi sammenlignes med bokført verdi, oppga 8 av 15 banker at bokført verdi tilsvarte virkelig verdi (5 av bankene ga ingen informasjon). Som drøftet i teoridelen er en slik tilnærming i noen tilfeller misvisende.

I 2008 var antallet banker som målte fastrenteutlån til virkelig verdi den samme, og DnB Nor var fortsatt den eneste som kategoriserte en del av utlånene sine i tradingkategorien (0,1484%) og i virkelig verdi-opsjon kategorien (15,4%). I noten hvor bokført verdi sammenlignes med virkelig verdi, valgte imidlertid DnB Nor og Storebrand i 2008 som eneste banker, å gjøre en beregning på en del av porteføljenes virkelige verdi. Dette vil bli drøftet nærmere under. Interessant er det også å merke seg at alle intervjuobjektene mente at det å måle utlån til virkelig verdi var urealistisk for norske banker. En av intervjuobjektene presiserte at det særlig for lån til private ville være vanskelig å finne markedspriser og markedsbaserte faktorer som kunne brukes i verdifastsettelsen.

På bakgrunn av disse observasjonene er det også verdt å gjøre rede for en studie hos 7 internasjonale banker utført av Federal Reserve Board⁴³ i 2007. I studien kartla man i hvilken grad bankene tok i bruk virkelig verdi på sine næringslivslån, og hvilke verdsettelsesmetoder de eventuelt brukte ved fastsettelsen av virkelig verdi. I studien fant man at bankene i dette utvalget kun brukte virkelig verdi i årsregnskapet for de lånene som var klassifisert i de amerikanske kategoriene tilgjengelig for salg og trading (Federal Reserve Board 2007, s.9). Majoriteten av lånene ble i årsregnskapet klassifisert som holdt til forfall, og målt til amortisert kost. Det var imidlertid fem av bankene som brukte virkelig verdi aktivt i sin interne risikostyring. Andelen av lånene som ble målt til virkelig verdi for slike formål, varierte fra ca. 50 til 90%. I de tilfellene hvor man brukte virkelig verdi i den interne styringen, brukte man også denne informasjonen til å rapportere virkelig verdi av lånene i notene⁴⁴ (Federal Reserve Board 2007, s.9-10). Disse observasjonene viser at måling av virkelig verdi på utlån er lite utbredt i den finansielle rapporteringen også hos internasjonale banker.

11.4.2 Modeller for fastsettelse av virkelig verdi

Som det gikk frem av resultatene over, målte majoriteten av bankene i utvalget sine fastrenteutlån til virkelig verdi både i 2007 og 2008. Når det gjaldt metodene og forutsetningene som ble brukt i fastsettelsen av virkelig verdi, ble disse både anvendt konsistent over tid for de enkelte bankene, og det var også en ensartet praksis mellom bankene. Selv om beskrivelsen av metodene og forutsetningene som lå til grunn i noen tilfeller var uklar, ble det bekreftet i et av intervjuene med en av de bankene med uklar beskrivelse, at de la samme metoder og forutsetninger til grunn som andre banker. Av bankenes noteopplysninger gikk det frem at de tok i bruk en diskontert kontantstrømsmetode, hvor de kontraktsfestede kontantstrømmene i lånene ble neddiskontert med en markedsrente som tok hensyn til kredittrisiko. Justering for kredittrisiko ble dermed gjort i diskonteringsrenten.

De resterende delene av bankenes utlånsporteføljer ble imidlertid målt til amortisert kost, og oppgitt å være en tilnærming til virkelig verdi. I 2008 valgte imidlertid DnB Nor og Storebrand som eneste banker å gjøre en beregning av virkelig verdi på deler av utlånsporteføljene sine i noten over virkelig verdi på finansielle instrumenter. I beskrivelsen av metodene og forutsetningene som ble brukt, gikk det frem at DnB Nor hadde delt opp

⁴³ Rapporten er skrevet av John Tschirhart, James O'Brien, Michael Moise og Emily Yang

⁴⁴ SFAS 107 krever at man i notene gir opplysninger om virkelig verdi på lån.

porteføljen i ulike kategorier, og tatt i bruk ulike tilnæringer på de ulike kategoriene. De presiserte også at verdsettelsen av utlån i et turbulent marked hadde gitt store utfordringer (DnB Nor 2008, s.47). På de fleste kategoriene hadde DnB Nor verdsatt lånene ut i fra hva marginkravene ville vært dersom tilsvarende lån hadde vært gitt ved utgangen av 2008. De hadde også lagt til grunn beste anslag på lånenes durasjon. På deres utlån i Baltikum og Polen hadde de i tillegg til forholdene gjort rede for over, valgt å justere for landrisiko⁴⁵. Dette var gjort ved å legge til en margin, estimert ved marginpåslaget på fem års credit default swaps (CDS) på statsobligasjonene i de enkelte landene (DnB Nor 2008, s.47-48). For utlån til private i det norske markedet oppga DnB Nor bokført verdi som en tilnærming til virkelig verdi. For lån som var nedskrevet ble nedskrevet verdi, som en følge av usikkerheten i beregningen av virkelig verdi, ansett å være en rimelig tilnærming til virkelig verdi. DnB Nor identifiserte totale mindreverdier i porteføljen med 10 milliarder kroner (uten effekten av landrisiko).

Storebrand oppga i sine noter at deres utlånsportefølje inneholdt mindreverdier på 294 millioner. Grunnen til avviket skyldtes at banken hadde en margin på næringsutlån som var lavere enn hva banken ville ha krevd for nye lån med tilsvarende kvalitet og sikkerhet på balansedagen (Storebrand 2008, s.32).

På bakgrunn av den praksisen som er observert over, samt det faktum at det i dag finnes lite litteratur på hvordan banker faktisk måler/vil måle utlån til virkelig verdi, er det verdt å merke seg observasjoner gjort i studien til Federal Reserve Board. Med utgangspunkt i den praksisen som ble observert her, kan man spørre om det i hele tatt er realistisk for små og mellomstore banker i Norge å måle sine utlån basert på faktorer utledet fra markedet. I studien fant man at bankene ved fastsettelsen av virkelig verdi la til grunn markedsfaktorer fra et verdsettelseshierarki. Markedsfaktorene ble sett på som mer pålitelige jo høyere i hierarkiet man befant seg. Hierarkiet går frem av figuren under. I de tilfellene hvor det fantes et annenhåndsmarked for bankenes lån, målte de lånene direkte med utgangspunkt i markedsprisene i dette marked. Dette gjaldt for eksempel for syndikatlån. Disse annenhåndsprisene utgjorde imidlertid en liten del av bankenes totale virkelige verdier (Federal Reserve Board 2007). I de tilfellene hvor det ikke eksisterte et annenhåndsmarked la

⁴⁵ Landrisiko kan for eksempel være risikoen for et politisk regimeskifte (Gjesdal og Johnsen 1999, s.31).

bankene til grunn en verdsettelsesmodell. Verdsettelsesmodellen kan beskrives ved følgende svært forenklede formel ⁴⁶(Federal Reserve Board 2007, s.16):

$$\text{Virkelig verdi} = \sum_{t=1}^T E[\text{lånets betalinger}_t \mid \text{ikke mislighold}_t] * \text{Sanns.}[\text{ikke mislighold}_t] * \text{diskont.faktor}_t \\ + \sum_{t=1}^T E[\text{Gjenvinning av lån}_t - \text{nedjustering av kommitert ramme}_t \mid \text{mislighold}_t] * \text{Sanns.}[\text{mislighold}_t] * \text{diskont.faktor}_t$$

Notasjon :

$E[\dots]$ – forventet verdi

$\text{Sanns.}[\dots]$ – sannsynlighet

diskont.faktor – nåverdien av en krone betalt med sikkerhet på tidspunkt t

(diskonterer med risikofri rente fordi kredittrisikopremien er hensyntatt i sannsynlighetsberegningene)

I formelen gjenstår det T perioder av låneavtalen. ”I den øverste linjen summerer man de diskonterte forventede betalingene fra lånet (positive og negative) som gjøres i hver periode t , gitt at låntaker overlever gjennom t , multiplisert med sannsynligheten for å overleve gjennom t . I nederste linje summerer man de diskonterte forventede betalingene i hver periode t , gitt at mislighold har oppstått på tidspunkt t , multiplisert med sannsynligheten for mislighold på tidspunkt t ” (Federal Reserve Board 2007, s. 17 (fritt oversatt)). Betalingene gitt mislighold er gitt ved det man får tilbake på den utestående delen av lånet, minus betalinger gjort på kommitert ramme. Når det gjaldt misligholdssannsynlighetene og sannsynlighetene for at låntaker ikke misligholdt, estimerte bankene disse ut i fra markedsfaktorene på nivå 2, 3 og 4 i figuren under. Avhengig av hvilken informasjon som var tilgjengelig tok de i bruk credit default swap (CDS) kurven til den enkelte låntaker, obligasjons kreditt kurven til den enkelte låntaker eller en generisk kreditt kurve estimert ut i fra representative låntakere i hver generisk gruppe.

I studien fant man også at noen av bankene som estimerte virkelig verdi på lån for å oppgi de i notene i henhold til SFAS 107, tok i bruk en tilsvarende diskontert kontantstrømsmodell som den drøftet i teoridelen av oppgaven. Denne modellen skiller seg fra modellen over, ved at sannsynlighetene for mislighold/ikke mislighold generelt ikke er formelt estimert. Bankene som tok i bruk denne modellen oppga at modellen måtte forbedres vesentlig før den eventuelt kunne brukes for rapportering i årsregnskapet (Federal Reserve Board 2007, s.10).

⁴⁶ For en nærmere gjennomgang av modellen henvises det til Federal Reserve sin rapport.

Markedsbaserte priskilder	Relasjon til låntaker	Bruk	Utbredelse i verdsettelsen av lån (andelen av lån som ble verdsatt til virkelig verdi)
Priser for lån i annenhåndsmarkedet	<ol style="list-style-type: none"> Låntakers lån Låntaker i samme eller relatert juridisk enhet 	Brukt direkte til å fastsette virkelig verdi	Minst
Låntakers credit default kurve	<ol style="list-style-type: none"> Samme låntaker Låntaker i samme eller relatert juridisk enhet 	Brukt til å estimere misligholdssannsynligheten og sannsynligheten for at låntaker ikke misligholder	Størst
Låntakers obligasjons kreditt kurve	<ol style="list-style-type: none"> Uavhengig, men høyt korrelert enhet 		Begrenset
Generisk kredittkurve; Selskapets egenkapital verdi			Generisk kurve: avhengig av bank Egenkapital verdi: begrenset bruk

(Federal Reserve Board 2007, s.15 (fritt oversatt))

Tabell 11-5 Verdsettelseshierarki for utlån

Bankene i Federal Reserve sin studie hadde en tilnærming som bygget mer på markedsfaktorer enn den som ble funnet i norsk praksis og den gjort rede for i oppgavens teoridel. Ser man dette opp i mot sammensetningen av norske bankers låneportefølje i dag, er det kun et fåtall av bankene som kan ta i bruk et liknende verdsettelseshierarki som det drøftet ovenfor. Grunnen er for det første at det er få banker som aktivt tilrettelegger og selger syndikerte lån videre. Videre er det få av selskapene i bankenes porteføljer som utsteder obligasjoner, og som dermed har noen kredittrating. Det er derfor også vanskelig å få sikret seg ved bruk av credit default swaps mot mange norske selskaper. Siden også store deler av norske bankers porteføljer består av utlån til private, vil ikke modellen ovenfor kunne brukes, da markedsfaktorene ikke er tilgjengelige på slike lån. På bakgrunn av disse punktene vil derfor norske banker i stor grad måtte bygge sine verdsettelsesmodeller på interne styringssystemer og forutsetninger dersom IASB i fremtiden ser for seg at alle finansielle instrumenter skal verdsettes til virkelig verdi. Forslaget fra IASB har i stor grad høstet kritikk fra internasjonale banker og myndigheter da disse er bekymret for påliteligheten i estimatene

for lån som ikke omsettes i aktive markeder. Skulle imidlertid dette forslaget bli virkelighet, vil det også kunne få konsekvenser for kravet til sammenlignbarhet. Grunnen er at det vil kunne utvikle seg en praksis hvor bankene bruker ulike modeller og forutsetninger for å fastsette virkelig verdi. Dette vil gjøre det vanskelig for regnskapsbrukerne å gjøre seg opp en oppfatning av de tallene som bankene rapporterer. Med tanke på at utlån utgjør en svært stor andel av bankenes balanse kan dette få store konsekvenser for den finansielle rapporteringen.

11.4.3 Utviklingen fremover

I tiden etter at IASB ga ut sitt diskusjonsnotat *Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments* i mars 2008, har forholdene i verdens finansmarkeder gjort måling av finansielle instrumenter til virkelig verdi, nedskrivning av finansielle instrumenter og rapportering av tap på utlån til temaer som har blitt diskutert av en rekke parter internasjonalt. For eksempel har både IASB, FASB og det opprettede Financial Crisis Advisory Group (FCAG) den senere tiden diskutert ulike tapsmodeller for utlån og tiltak for å redusere kompleksiteten i rapporteringen av finansielle instrumenter (IASB og FASB 2009a; FCAG 2009a; FCAG 2009b). Det går frem av notatene fra de ulike møtene at organene har vurdert og analysert fire ulike modeller knyttet til nedskrivning av utlån. Den ene er den nåværende "incurred loss model"⁴⁷ som er beskrevet i oppgavens teoridel. Foruten denne har man diskutert en "fair value model", en "expected loss model" og en modell med "dynamic provisioning" (IASB og FASB 2009b; FCAG 2009a; FCAG 2009b). Den siste modellen kjennetegnes ved at man i gode tider avsetter en "reserve" som skal dekke for tap som ikke er forventede i dårlige tider. På denne måten får man dempet effektene i tider hvor bankene opplever store tap (IASB og FASB 2009b). Det som imidlertid gjør problemstillingene knyttet til vurdering av utlån krevende, er at standardsetterne og bankreguleringsmyndighetene har motstridende interesser. Standardsetternes mål er å gi regnskapsbrukerne beslutningsnyttig informasjon, noe som innebærer at de mener man bør rapportere den virkelige atferden til en eiendel, selv om dette fører til en rapportering som er volatil og prosyklisk (IASB og FASB 2009b). Reguleringsmyndighetens mål derimot er å sikre finansiell stabilitet og sørge for at bankene har tilstrekkelig kapitaldekning. Hva som blir resultatet av de ovennevnte tiltakene er imidlertid uklart. Det eneste som er sikkert er at man på dette området vil se en rask og spennende utvikling. På bakgrunn av observasjonene i oppgaven er det imidlertid oppgavens syn at en "fair value model" ikke er hensiktsmessig for norske banker.

⁴⁷ For en nærmere drøftelse av svakhetene til den nåværende "incurred loss model", henvises det til Madsen (2009)

11.5 Finanskrisen – verdsettelse og skjønnsmessige vurderinger

I kapittel 7 gikk det frem at banker som følge av det ustabile kapitalmarked i mange tilfeller ville måtte foreta betydelige skjønnsmessige vurderinger før de kunne utføre selve tallfestingen av virkelig verdi på deres finansielle instrumenter for 2008. Det ble også drøftet om de skjønnsmessige vurderingene som måtte gjøres i selve verdifastsettelsen ville føre til at bankene la ulike verdsettelsesmetoder og forutsetninger til grunn.

Som det vil gå frem i kapittel 12 var det bare 8 av bankene i oppgavens utvalg som ga informasjon om hvilken innvirkning finanskrisen hadde hatt på deres vurderinger knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter. Kartleggingen på dette området ble derfor krevende. Som en følge av dette ble det i liten grad avdekket verken en uensartet eller ikke konsistent regnskapspraksis.

11.5.1 Observasjoner fra intervjuene

I intervjuene som ble foretatt ble intervjuobjektene spurt om hvilken påvirkning urolighetene i finansmarkedene hadde hatt på deres valg av verdsettelsesmetoder og underliggende forutsetninger ved verdsettelse av finansielle instrumenter. Videre ble de spurt om hvilke instrumenter som hadde vært de mest krevende å verdsette, samt om de mente det burde vært gitt mer veiledning knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter i markeder som ikke er aktive.

Alle bankene oppga at det var instrumentene med lav likviditet som hadde vært de mest utfordrende å verdsette som følge av urolighetene i markedene. Obligasjonsporteføljen ble av alle trukket frem som mest krevende. En av bankene pekte særlig på deres verdsettelse av strukturerte produkter som utfordrende. Grunnen var at noen av disse instrumentene som en følge av markedssituasjonen ikke hadde hatt priser notert i et aktiv marked, og at de dermed hadde blitt verdsatt med bruk av alternative metoder. To av intervjuobjektene presiserte at de ikke hadde endret de metoder eller prinsipper som lå til grunn for verdsettelsen. De understreket imidlertid at de underliggende forutsetningene - som en følge av at det ikke hadde blitt gitt entydig informasjon fra meglere og markedet - ikke hadde vært like gode som tidligere.

Når det gjaldt veiledning knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter i illikvide markeder, mente to av intervjuobjektene at det burde vært mer veiledning og konkrete kriterier som man kunne vurdere i standardene for å ta stilling til om et marked var inaktivt og en transaksjon forsert. Den siste banken mente på den andre siden at det hadde blitt gitt

tilstrekkelig veiledningen på verdsettelse av instrumenter i illikvide markeder, og at dette hadde gjort at banken hadde hatt tilstrekkelig informasjon til å gjøre nødvendige vurderinger. Intervjuobjektet i denne banken presiserte også at det i standardene burde åpnes for mer skjønnsmessige vurderinger, og at det på enkelte områder i dag er for mange regler.

11.5.2 Skjønnsmessige vurderinger knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter i markeder som ikke er aktive

I denne delen trekkes det frem noen konkrete tilfeller hvor enkelte av bankene i oppgavens utvalg hadde beskrevet de skjønnsmessige vurderingene de foretok i forbindelse med fastsettelsen av virkelig verdi i 2008. Observasjonene indikerer at noen av bankene i visse tilfeller la ulike forutsetninger til grunn, dog ikke på de samme instrumentene. Det ble ikke observert ulike vurderinger knyttet til om et marked var inaktivt og en transaksjon forsert.

I et av intervjuene gikk det frem at vedkommende bank hadde hatt utfordringer i verdsettelsen av enkelte rentebærende papirer. Grunnen var at det ikke hadde blitt gitt entydige kurser fra de anerkjente meglerne i markedet. I disse tilfellene hadde banken valgt å legge til grunn et estimat som lå i mellom megleranslagene. I intervjuet gikk det også frem at man hadde vært i diskusjoner med eksternt revisor på noen av de beregnede verdiene. Dette skyldes at bankens verdianslag hadde avveket fra eksternt fastsatte ligningsverdier. Bankene hadde imidlertid ikke foretatt noen nedjustering av prisene, da man hadde kommet frem til at også disse eksternt fastsatte verdiene var satt på bakgrunn av skjønnsmessige vurderinger. Sammenligner man disse betraktningene med de gjort i verdsettelsesnoten til Sparebank 1 Vestfold (2008, s.79), får man en indikasjon på at disse bankene la ulike vurderinger til grunn i sin fastsettelse av virkelig verdi på enkelte av papirene i deres obligasjonsportefølje: ”For instrumenter hvor det ikke eksisterer et marked, benytter banken estimer fra uavhengige kilder. Ved store avvik i de indikative kurser for samme papir, gitt av ulike kilder, har banken valgt å benytte de mest konservative estimer”. Som vi ser valgte Sparebank 1 Vestfold å legge de mest konservative estimatene til grunn i de tilfelle hvor det ikke ble gitt entydige kurser fra uavhengige parter. Selv om det ikke var snakk om samme instrument, indikerer det at de underbygget sine kurser med andre forutsetninger enn det banken ovenfor gjorde.

12 Bankers regnskapspraksis – noteopplysninger knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter

12.1 Kapittelintroduksjon

I dette kapitlet oppsummeres de empiriske resultatene knyttet til informasjonen som bankene i oppgavens utvalg ga knyttet til kategorisering og måling av finansielle instrumenter i sine noter for 2007 og 2008. Resultatene som fremkommer og drøftelsene som gjøres, danner grunnlag for å besvare oppgavens andre problemstilling.

Hittil i oppgaven er det i liten grad blitt referert til tidligere studier på de områdene som har blitt kartlagt. Når det gjelder noteopplysninger, foreligger det imidlertid en rekke studier fra de store internasjonale revisjonsselskapene som er rettet mot banksektoren. I disse studiene har man gjennomgått årsrapportene til store europeiske banker og sett på forhold som blant annet hvilken innvirkning implementeringen av IFRS hadde på bankenes årsrapporter for 2005 (PWC 2006), hvordan finanskrisen påvirket bankenes rapportering for 2007 (PWC 2008⁴⁸) og hvordan bankene taklet implementeringen av IFRS 7 i 2007 (Ernst & Young 2008). Siden disse studiene har dannet et grunnlag for denne oppgaven, vil resultater fra disse studiene trekkes inn i dette kapitlet der hvor det er relevant. Dette gjelder særlig i forhold til opplysninger om virkelig verdi. Selv om bankene i disse undersøkelsene er blant de største bankene i Europa og dermed vanskelig kan sammenlignes med bankene i oppgavens utvalg, er det imidlertid interessant å trekke paralleller fra disse studiene, da alle rapporterer etter samme regnskapsstandarder.

12.2 Generelle betraktninger fra intervjuene

I alle intervjuene som har blitt foretatt har det blitt bemerket at opplysningene som gis i notene er av stor betydning ved den finansielle rapporteringen under IFRS. Grunnen er at IFRS åpner opp for flere valgmuligheter og for at man dermed skal være i stand til å gjøre en hensiktsmessig vurdering av resultat og balanse, er det viktig å støtte disse vurderingene med opplysninger i fra notene. I ett av intervjuene kom det også frem at man mente ulike valgmuligheter under IFRS ble oppveid av mer informasjon i notene, og at dette bidro til å styrke sammenlignbarheten mellom bankene. Alle intervjuobjektene påpekte også at innføringen av IFRS stiller større krav til regnskapsbrukerne og deres kompetanse.

⁴⁸ PWC sin undersøkelse fra august 2008 omfatter også US GAAP rapporterende banker (4 stykker). Det vil i denne oppgaven kun fokuseres på de observasjonene som er gjort i forhold til kravene under IFRS.

Knyttet til utfordringer med implementeringen av IFRS 7 nevnte man i ett av intervjuene at dette i første rekke var knyttet til det systemmessige, dvs. prosessen med å fremskaffe informasjon. Utfordringene i dette arbeidet hadde gjort at den nevnte banken hadde måtte kjøpe et nytt finanssystem som de også kontinuerlig måtte forbedre. I forhold til den informasjonen som ble gitt, var det imidlertid ikke knyttet til informasjon om kategorisering og måling som var det mest krevende. I to av intervjuene gikk det frem at det var mest krevende å gi informasjon for å tilfredsstille informasjonskravene i IFRS 7 knyttet til kredittrisiko, likviditetsrisiko og markedsrisiko.

12.3 Kategorisering

Som det går frem av drøftelsen av artikkelen i Dagens Næringsliv i kapittel 10, har det den siste tiden blitt satt økt fokus på norske bankers valg i forbindelse med kategorisering av finansielle instrumenter. Dette betyr at bankene i større grad bør begrunne de valg som er gjort i forbindelse med klassifiseringen, og da særlig i tilknytning til bruken av virkelig verdiopsjonen.

12.3.1 Balanseopplysninger

12.3.1.1 Kategorisering

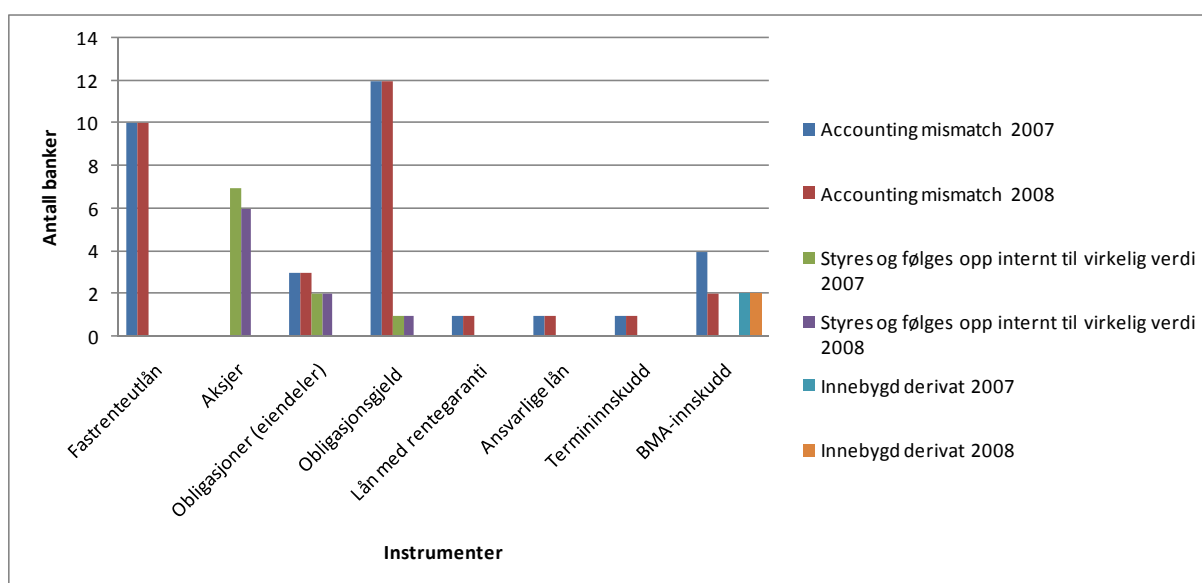
Fra 2007 til 2008 skjedde det en forbedring blant mange av bankene knyttet til den informasjonen som de ga om kategorisering av finansielle instrumenter. I 2007 var det ut i fra oppgavens syn kun 7 av 15 banker som hadde en klar og presis beskrivelse av hvordan de ulike instrumentene var kategorisert. Samme tall for 2008 var 11 av 15 banker. To av bankene i oppgavens utvalg ga imidlertid verken i 2007 eller i 2008 nok informasjon til å foreta en hensiktsmessig kartlegging. Hovedgrunnen til at det i enkelte tilfeller var vanskelig å forstå hvilken kategori som var valgt, skyldtes at bankene ikke klart nok splittet opp kategorien til virkelig verdi over resultatet. Dette gjaldt særlig oppdelingen av obligasjoner og aksjer, og deres beløpmessige størrelser innenfor henholdsvis trading og virkelig verdi-opsjon kategoriene. Dette forbedret seg imidlertid for 2008. Dette gjorde det mulig å foreta en kartlegging av nesten alle bankene både for 2007 og 2008.

12.3.1.2 Begrunnelse for bruk av virkelig verdi-opsjonen

I kapittel 10 gikk det frem at virkelig verdi-opsjonen hadde vært med å skape en uensartet regnskapspraksis blant bankene i utvalget innenfor posten ”gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer”. På bakgrunn av dette er det derfor viktig at bankene gir en klar beskrivelse av hvilke valg de har foretatt, og hvilke av kriteriene for bruk av opsjonen som ligger til grunn

for deres valg. Slik informasjon vil gjøre det mulig for regnskapsbrukerne å identifisere eventuelle ulike prinsippvalg og vurderinger gjort hos de ulike bankene.

I de tilfellene hvor bankene i utvalget hadde tatt i bruk virkelig verdi-opsjonen, varierte informasjonen som ble gitt om begrunnelsen som lå til grunn for bankenes valg. Dette gjaldt særlig knyttet til instrumenter som aksjer og obligasjoner. I 2007 var det bare 7 av bankene som oppga begrunnelse for alle instrumentene, 4 som oppga begrunnelse for en del av instrumentene og 4 som ikke ga noe informasjon. Tilsvarende tall for 2008 var henholdsvis 6, 2 og 7. Av figuren under går det frem at inkonsistens i innregning og måling var det mest benyttede vilkåret ved bruk av virkelig verdi-opsjonen.

Figur 12-1 Bruk av virkelig verdi-opsjonen - instrument og vilkår lagt til grunn

Til sammenligning fant PWC i sin gjennomgang av årsrapportene for 2007 at alle bankene i deres utvalg ga informasjon om hvilke instrumenter de hadde benyttet virkelig verdi-opsjonen på. Begrunnelsen for å ta i bruk virkelig verdi-opsjonen ble imidlertid ofte ikke knyttet til spesifikke instrumenter, men ble beskrevet generelt i prinsippnoten (PWC 2008, s.26).

12.3.1.3 Opplysninger knyttet til reklassifiseringen som ble foretatt i 2008

Som omtalt i kapittel 10 valgte 4 av bankene i oppgavens utvalg å benytte seg av reklassifiseringsadgangen i 2008. Disse bankene oppfylte også opplysningskravene som IASB vedtok i IFRS 7 i forbindelse med endringene i IAS 39. Informasjonen som bankene oppga, gjorde som det vil fremgå under at det var mulig for regnskapsbrukerne å vurdere hvilken innvirkning reklassifiseringen hadde hatt. På den måten ble dermed kravet til sammenlignbarhet mellom bankene svekket i mindre grad enn om opplysningene ikke hadde blitt gitt.

12.3.2 Resultatopplysninger

Når det gjaldt opplysninger om hvilken innvirkning de finansielle instrumentene hadde hatt på resultat og egenkapital, var det både i 2007 og 2008 kun 2 av 15 banker som ikke oppfylte IFRS 7 sine opplysningskrav. Grunnen til at de to bankene ikke oppfylte standardens krav skyldtes at de ga opplysninger på klassenivå i stedet for i forhold til kategoriene i IAS 39. Dette hadde ingen beløpsmessig konsekvens, men det bidro til at det ble vanskeligere å vurdere hvilken inntjening instrumentene i de ulike kategoriene hadde hatt.

Som det vil gå frem av resultatene under, skilte imidlertid ikke alle bankene som tok i bruk virkelig verdi-opsjonen på sine finansielle forpliktelser ut hvor mye av verdiendringen som skyldtes kredittrisiko. Dette fikk i større grad konsekvens for vurderingen av tallene i resultatregnskapet.

12.4 Virkelig verdi

12.4.1 Metoder og forutsetninger

I forhold til de opplysningene som ble gitt knyttet til de metodene og forutsetningene som lå til grunn for bankenes verdsettelse av finansielle instrumenter, kunne man observere en forbedring blant bankene i oppgavens utvalg fra 2007 til 2008. I 2007 var det ut i fra oppgavens vurdering hele 6 av 15 banker som ikke ga opplysninger om verdsettelse på klassenivå, men kun ga en kort og generell beskrivelse i prinsippnoten. I 2008 var tilsvarende tall 4 av 15 banker. Grunnen til at informasjonen kunne sies å være forbedret, skyldtes at mange av bankene i større grad ga mer spesifikk informasjon på klassenivå, og ikke på et aggregert nivå. Et eksempel på dette går frem av figurene under. Sammenligner man de opplysningene som Sparebanken Hedmark ga i 2007 kontra de som ble gitt i 2008, er det ingen tvil om at regnskapsbrukerne i 2008 fikk mer og bedre informasjon knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter enn tilfelle var for 2007.

Som drøftet i kapittel 9 har IASB vedtatt endringer i IFRS 7 knyttet til opplysninger om verdsettelse av finansielle instrumenter. I alle intervjuene som ble foretatt gikk det frem at intervjuobjektene mente spesielt innføringen av et verdsettelseshierarki vil øke kvaliteten på bankenes informasjon. Intervjuobjektene mente også at dette ville bidra til økt sammenlignbarhet mellom bankene.

Virkelig verdi på finansielle instrumenter

For finansielle instrumenter som omsettes i et regulert marked benyttes markedsverdi på balansedagen. Virkelig verdi på finansielle instrumenter som ikke handles i et aktivt marked fastsettes basert på verdianslag fra meglere, anerkjente teoretiske beregningsteknikker og observerte rente- og kursforhold på balansedagen. Banken vurderer og velger metoder og forutsetninger som i størst mulig grad reflekterer tilgjengelig informasjon og markedsforholdene på balansedagen.

(Sparebanken Hedmark 2007, s. 35)

Figur 12-2 Sparebanken Hedmark - opplysninger om verdsettelse for 2007

Finansielle instrumenter vurdert til virkelig verdi

For finansielle instrumenter som omsettes i et regulert marked benyttes markedsverdi på balansedagen. Virkelig verdi på finansielle instrumenter som ikke handles i et aktivt marked fastsettes basert på verdianslag fra Reuters prissettingstjeneste, meglarhus eller andre eksterne kilder samt anerkjente teoretiske beregningsteknikker basert på observerte rente- og kursforhold på balansedagen. Banken vurderer og velger metoder og forutsetninger som i størst mulig grad reflekterer tilgjengelig informasjon og markedsforholdene på balansedagen. Under følger en mer spesifikk angivelse av verdsettelsesmetoder for de enkelte finansielle instrumenter som måles til virkelig verdi.

Aksjer, andeler og grunnfondsbøis

Børsnoterte aksjer, fondsandeler og grunnfondsbøis måles til avsluttende bidkurs på balansedagen. For ikke-børsnoterte selskaper benyttes et verdsettelseshierarki som følger:

- 1) sist kjente omsetning
- 2) ekstern kjent verdilvurdering
- 3) verdilvurdering mottatt fra selskapet
- 4) egen verdilvurdering
- 5) kostpris

Obligasjoner og sertifikater (utlån)

For obligasjoner og sertifikater som jevnlig verdilvurderes av Reuters prissettingstjeneste, benyttes deres indikerte bidkurs på balansedagen. Andre rentebærende verdipapirer verdsettes mot rentekurven (ask) justert for indikativt omsetningsspredde fra anerkjente meglarhus.

Verdipapirgjeld

Utbødte sertifikater og obligasjoner verdsettes mot rentekurven (bid) justert for indikert omsetningsspredde for Sparebanken Hedmarks verdipapirgjeld.

Derivater

Banken har pt. ingen derivater omsatt i et regulert marked. For ikke-standardiserte derivatkontrakter (OTC) utledes en teoretisk pris basert på en markedsmessig tilnærming hensyntatt avtalte kontantstrømmer og observerbar markedsinformasjon på balansedagen.

Andre finansielle instrumenter målt til virkelig verdi

(BMA-innskudd, fastrenteinnskudd, fastrentelån, lån med rentegaranti)

Virkelig verdi beregnes som verdien av avtalte kontantstrømmer diskontert med markedsrente justert for en skjennmessig vurdert omsetningsspredde på balansetidspunktet. BMA-innskudd og lån med rentegaranti inneholder i tillegg derivat-elementer. Produktene vurderes samlet til virkelig verdi.

(Sparebanken Hedmark 2008, s.27)

Figur 12-3 Sparebanken Hedmark - opplysninger om verdsettelse for 2008

PWC observerte i sin studie at majoriteten av bankene i deres utvalg ga mer informasjon i forhold til tidligere år. Videre drøftet bankene i større grad enn tidligere teknikkene og forutsetningene som lå til grunn for de ulike typene av instrumenter, og de ga også mer detaljerte opplysninger knyttet til instrumenter som hadde blitt verdsatt ved bruk av faktorer som ikke var observerbare i markedet (PWC 2008, s.15). De bemerker imidlertid at bankene kunne gjort en grundigere drøftelse av de underliggende forutsetningene for viktige

instrumenter, og gjort rede for hvordan disse kunne endret seg under ulike markedsforhold (PWC 2008, s.8). Ernst & Young oppgir i sin rapport at alle bankene i deres utvalg oppga informasjon om de verdsettelsesteknikkene som ble brukt, men at lengden på beskrivelsene varierte. De oppfordrer bankene til å gi mer informasjon om verdsettelse av deres mest komplekse instrumenter (Ernst & Young 2008b, s.4).

12.4.2 Finansielle forpliktelser og kredittrisiko

Som drøftet under teoridelen om måling, er vurdering av forpliktelser til virkelig verdi et omstridt tema. I kapittel 10 gikk det også frem at det innenfor posten ”gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer” har utviklet seg en uensartet praksis mellom bankene i utvalget. På bakgrunn av dette er det derfor viktig at bankene skiller ut hvilken del av verdiendringen på deres finansielle forpliktelser valgt til virkelig verdi (FVO), som skyldes endring i kredittrisiko. Da slik informasjon som drøftet i kapittel 6 er nødvendig for å forstå effekten av bankenes ulike prinsippvalg, må slik informasjon kunne sies å være informasjon som er nyttig for regnskapsbrukerne.

I årsrapportene for 2007 og 2008 var det kun 5 av de 13 bankene som hadde tatt i bruk virkelig verdi-opsjonen på sine finansielle forpliktelser som skilte ut hvor mye av verdiendringen som skyldtes kredittrisiko. Ingen av bankene som ga slik informasjon gjorde imidlertid rede for hvilken metode de hadde tatt i bruk. Av de bankene som oppfylte standardens krav var det imidlertid kun 3 som ga nok informasjon til å kunne korrigere for de beløpsmessige konsekvensene av bankenes ulike prinsippvalg. På bakgrunn av det i den senere tiden har vært en generell økning i kredittrisikoen i markedet, og at 4 av de 13 bankene har fått sin norske kredittrating nedjustert, er det verdt å merke seg at det ikke er flere som gir opplysninger om virkningen av kredittrisiko. I et av intervjuene kom det fram at vedkommende bank hadde hatt utfordringer når det kom til å skille ut hvor stor del av verdiendringen som skyldtes kredittrisiko og at dette i noen tilfeller nok kunne forklare hvorfor det var få banker som oppga denne informasjonen.

At noen av bankene ikke gir opplysninger om hvor mye av verdiendringen som skyldes kredittrisiko, gjør at regnskapsbrukerne ikke kan vurdere de beløpsmessige konsekvensene av de ulike bankenes prinsippvalg innenfor posten ”gjeld stiftet ved utstedelse av verdipapirer”. Som en illustrasjon på en bank som gir tilstrekkelig informasjon, kan man ta for seg noten for finansielle instrumenter til Sparebanken Møre. Som det gikk frem i kapittel 10 har de på den sikrede delen valgt å ta i bruk både virkelig verdi-opsjonsikring og virkelig verdi-sikring. På

den ikke-sikrede delen har de valgt å ta i bruk amortisert kost. For å gjøre Sparebanken Møre sammenlignbar med en bank som bruker virkelig verdi sikring på den sikrede delen og amortisert kost på ikke-sikrede delen (referansebank), må man korrigere for endringen i kredittspredan på den sikrede delen. For Sparebanken Møre betyr dette en nedjustering av resultatet med 49 millioner.

Konsern				Morbank		
2006	2007	2008		2008	2007	2006
-37	-22	91	Fastrenteutlån ¹⁾	91	-22	-37
41	15	-75	Derivat knyttet til fastrenteutlån ¹⁾	-75	15	40
120	49	-570	Utstedte obligasjoner og sertifikater ^{1) 2)}	-570	49	120
-120	-47	495	Derivat knyttet til utstedte obligasjoner og sertifikater ^{1) 2)}	495	-47	-120
0	0	49	Endring i kredittspred FVO verdipapirgjeld ¹⁾	49	0	0
6	14	-46	Derivathandel ¹⁾	-46	14	6
26	31	54	Valutahandel (for kunder)	54	31	26
1	7	28	Andre inntekter	16	7	1
37	47	26	Netto verdiendring og gevinst/tap av verdipapirer og valuta	14	47	36

1) Virkelig verdiendring over resultatet
2) Verdisikring med verdiendring over resultatet

(Sparebanken Møre 2008, s.74)

Figur 12-4 Note 6 - Netto verdiendring og gevinst/tap på verdipapirer - Sparebanken Møre

Sammenlignet med de relaterte studiene fant PWC (2008, s.16) på dette området at 9 av 22 banker ga opplysninger om hvilken del av verdiendringene på selskapets forpliktelser valgt til virkelig verdi som skyldtes endring i kredittrisiko. Ingen av disse bankene ga imidlertid en beskrivelse av hvilken metode de hadde tatt i bruk for å skille ut kredittrisikoen. I Ernst & Young sin studie var tilsvarende tall 16 av 24 (Ernst & Young 2008b, s.9). Her observerte man imidlertid at de fleste bankene ga opplysninger om hvilken metode de hadde tatt i bruk.

12.4.3 Pålitelighetsunntak for aksjer

I de tilfellene hvor noen av bankene i utvalget (8 stykker) hadde benyttet seg av pålitelighetsunntaket knyttet til aksjer i IAS 39.46c), var det ingen av bankene som oppfylte opplysningskravene i IFRS 7.30. Grunnen til at disse opplysningene manglet var nok i de fleste tilfeller begrunnet ut i fra en vesentlighetsvurdering. Dette ble bekreftet i et av intervjuene.

12.4.4 Sensitivitetsanalyse for nivå 3 estimater

På dette området har det vært krevende ut i fra de opplysningskravene som var gjeldende i IFRS 7 for 2007 og 2008 å gjøre en vurdering av kvaliteten på bankenes rapportering. Siden

norske banker i 2007 og 2008 ikke hadde krav om å gi opplysninger om på hvilket nivå i verdsettelsehierarkiet de ulike instrumentene deres befant seg, var det vanskelig å skille mellom de instrumentene som var på henholdsvis nivå 2 og nivå 3 i hierarkiet. Dermed ble det vanskelig å ta stilling til om de enkelte bankene hadde nivå 3 estimater som det skulle vært gjort en sensitivitetsanalyse for. På dette området vil derfor de nye regelendringene i IFRS 7 gi forbedret informasjon. Det er imidlertid interessant å merke seg at det verken i 2007 eller 2008 var noen av bankene i utvalget som foruten å presisere at det var generell usikkerhet i virkelig verdi estimatene, oppga slik det kreves i IFRS 7 en sensitivitetsanalyse for instrumenter hvor verdsettelsen bygger på faktorer som ikke er observerbare (nivå 3). I 2008 valgte imidlertid to av bankene i utvalget å foreta sensitivitetsanalyser på spesifikke instrumenter. DnB Nor gjorde dette ved å vise hvilken effekt det ville ha på en del av utlånsporteføljen dersom man tok hensyn til såkalt landrisiko (DnB Nor 2008, s.48). Sparebanken Sør valgte å oppgi visse sensitivitetstall for henholdsvis obligasjonsporteføljen og aksjeporteføljen (Sparebanken Sør 2008, s.42). Ingen av disse analysene var imidlertid knyttet direkte til instrumenter basert på nivå 3 estimater.

At det ikke har utviklet seg noen praksis blant norske banker på dette området skyldes nok i hovedsak to forhold. For det første kan det skyldes at en endring av en eller flere forutsetninger til alternative forutsetninger innenfor et rimelig mulighetsområde ikke endret virkelig verdi på nivå 3 instrumentene hos bankene ”signifikant”. For det andre kan det skyldes at bankene hadde få instrumenter på nivå 3, og at opplysningene dermed var utelatt på bakgrunn av en vesentlighetsvurdering. I et av intervjuene kom det frem at man mente sensitivitetsanalysene som ble gjort i forbindelse med å kvantifisere markedsrisiko (renterisiko, valutarisiko og annen prisisiko), ga tilstrekkelig informasjon om sensitiviteten til en rekke av deres instrumenter. Disse analysene er imidlertid i stor grad knyttet til renteinstrumenter og utført på et aggregert nivå. På dette området vil man nok derfor se en utvikling i tiden som kommer.

PWC observerte i sin studie at det var 14 av 22 banker som gjennomførte en sensitivitetsanalyse knyttet til nivå 3 estimatene. Blant de bankene som ga opplysninger om en slik analyse, varierte imidlertid formatet og nivået på opplysningene, noe som gjorde en sammenligning mellom bankene vanskelig. Dette viste seg blant annet ved at det var få banker som ga informasjon om hvilke metoder de brukte for å måle sensitiviteten. Videre ble resultatene fra analysen ofte ikke gitt på klassenivå, men på et aggregert nivå i forhold til alle instrumentene som brukte faktorer som ikke var observerbare (PWC 2008, s.22). I Ernst &

Young sin studie var det 10 av 24 banker som ikke oppfylte standardens krav. De bemerker at standardens ordlyd om ”alternative forutsetninger innenfor et rimelig mulighetsområde” er åpen for tolkning, noe som kan ha gjort at bankene har lagt ulike vurderinger til grunn. Dette gjorde ut i fra deres vurdering at sammenlignbarheten mellom bankene ble svekket (Ernst & Young 2008b, s.8).

12.4.5 Sammenligning av bokført verdi med virkelig verdi

I 2007 var det 10 av bankene i oppgavens utvalg som ga opplysninger som gjorde det mulig å sammenligne virkelig verdi med bokført verdi. Tilsvarende tall for 2008 var 12 av 15 banker. I 2008 valgte også 2 av bankene å foreta en drøfting av noen av de postene hvor bokført verdi avvek fra virkelig verdi. Storebrand oppga for eksempel at grunnen til at virkelig verdi på utlån avvek fra bokført verdi, skyldtes at banken hadde en margin på næringslivsutlån som var lavere enn hva banken ville krevd for nye lån med tilsvarende kvalitet og sikkerhet på balansedagen. Banken estimerte forskjellen til en mindre verdi på 294 millioner (Storebrand 2008, s.32). Det var imidlertid stor variasjon i opplysningene om de metodene som var tatt i bruk for å fastsette virkelig verdi på de postene som ikke var vurdert til virkelig verdi i balansen. Mange av bankene oppga at bokført verdi var en tilnærming til virkelig verdi. På dette området kunne man imidlertid observere en forbedring fra 2007 til 2008. Særlig de store bankene i utvalget foretok en grundigere drøftelse av de metodene og forutsetningene som lå til grunn.

Av bankene i PWC sitt utvalg var det 20 av 22 banker som ga informasjon som gjorde det mulig å sammenligne bokført verdi med virkelig verdi. I de tilfellene hvor det ikke ble gitt kvantitativ informasjon, oppga bankene at bokført verdi var en tilnærming til virkelig verdi. Opplysninger om hvordan bankene hadde fastsatt virkelig verdi varierte mellom bankene, noe som gjorde det vanskelig å sammenligne informasjonen. Det understrekkes i rapporten at det var få banker som ga kommentarer på bakgrunnen for forskjellen mellom virkelig verdi og bokført verdi (PWC 2008, s.27).

12.4.6 Finanskrisen – hvilken påvirkning hadde lav likviditet og økt kredittrisiko på informasjonen som ble gitt knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter

Alle bankene i oppgavens utvalg foretok i styreberetningen for 2008 en vurdering av hvilken innvirkning finanskrisen hadde hatt på den generelle bankdriften. Noe overraskende var det imidlertid at bare 8 av bankene ga informasjon om hvilken innvirkning finanskrisen hadde hatt på deres vurderinger knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter. Informasjonen

som ble gitt varierte også betraktelig mellom de ulike bankene. 2 av bankene foretok kun en vurdering av hvilken betydning den økte kredittrisikoen hadde hatt på verdsettelsen av deres rentebærende instrumenter. Resten av bankene vurderte både betydningen av økt kredittrisiko og redusert likviditet. De bankene som ga mest informasjon var som ventet de som i størst grad hadde eksponering mot de mest utsatte markedene. Sparebank 1 Nord-Norge brukte for eksempel 5 sider til å beskrive deres eksponering mot og verdsettelse av Collateralised Debt Obligations (Sparebank 1 Nord-Norge 2008, s.65-69). Det er også interessant å merke seg at det kun var 2 banker som presiserte hva de betraktet som aktive markeder. At informasjonen som ble gitt varierte mellom bankene, gjorde det krevende å vurdere de skjønsmessige vurderingene som ble foretatt hos de ulike bankene. For en nærmere drøftelse av konkrete tilfeller henvises det til kapittel 11.

I intervjuene som ble foretatt ble det drøftet hvilken påvirkning finanskrisen hadde hatt på informasjonen som bankene hadde valgt å gi til markedet. En av bankene presiserte at de som en følge av finanskrisen hadde valgt å gi informasjon om sensitiviteten til obligasjons- og aksjeporteføljen under visse forutsetninger, samt at de også hadde valgt å gi mer informasjon knyttet til verdsettelse av obligasjonsporteføljen. En annen bemerket at finanskrisen hadde hatt størst innflytelse på deres kvartalsrapportering, og at man i forhold til andre banker hadde gitt mer informasjon knyttet til verdsettelse av finansielle instrumenter. I årsrapporten hadde man valgt å gi mer utfyllende informasjon knyttet til renteinstrumenter hvor verdsettelsen hadde vært utfordrende. Den siste banken presiserte at innføringen av IFRS 7 og forholdene under finanskrisen hadde ført til at de generelt hadde gitt mer informasjon knyttet til verdsettelse.

PWC påpeker i sin studie at bankene i deres utvalg ga liten informasjon knyttet til vurderinger de hadde måtte gjort som følge av redusert likviditet og økt kredittrisiko. Dette gjaldt særlig i forhold til om disse omstendighetene hadde ført til at bankene måtte endre verdsettelsesteknikker og forutsetninger, og hvordan dette eventuelt hadde blitt håndtert (PWC 2008, s.16). I forhold til kredittrisiko ga majoriteten av bankene i utvalget informasjon om hvordan kredittrisiko ble tatt hensyn til i verdsettelsesprosessen, men informasjonen ble gitt på bakgrunn av en generell gjengivelse av den relevante standarden og ble ikke relatert til hvordan markedsforholdene hadde påvirket valg av verdsettelsesteknikker og forutsetninger. Når det gjaldt diskusjon rundt redusert likviditet, ble sammenlignbarheten mellom bankene redusert som en følge av at det var få banker som beskrev hvordan de tolket definisjonen på et inaktivt marked. Noen av bankene ga for visse instrumenter kvalitativ informasjon om

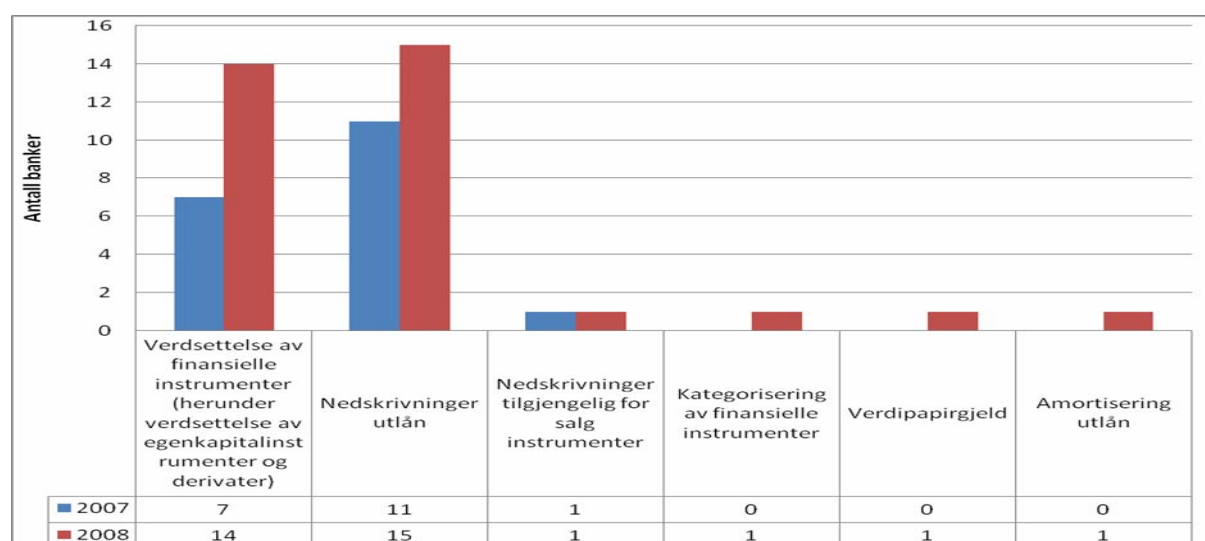
hvilken innvirkning den reduserte likviditeten hadde hatt på verdsettelsesprosessen (PWC 2008, s.18). Ernst & Young fremhever i sin rapport at opplysningene som ble gitt knyttet til finanskrisen varierte signifikant mellom bankene, noe de mente skyldtes bankenes varierende eksponering mot instrumenter påvirket av finanskrisen (Ernst & Young 2008b, s.3). Det ble videre observert at andelen instrumenter som ble klassifisert som nivå 3 instrumenter hadde økt som følge av redusert likviditet. De bemerker imidlertid at dette kan skyldes at bankene tolket IAS 39 sin beskrivelse av ”observerbare markedsdata” forskjellig, noe som kan ha bidratt til å redusere sammenlignbarheten mellom bankene (Ernst & Young 2008b, s.6).

12.5 Andre opplysninger

12.5.1 Kritiske regnskapsestimer og vurderinger

Som det ble gjort rede for i teoridelen skal selskaper i henhold til IAS 1.113 opplyse om de vurderinger ”ledelsen har foretatt som et ledd i anvendelsen av foretakets regnskapsprinsipper, som har mest betydelig innvirkning på beløpene i finansregnskapet”. Knyttet til finansielle instrumenter nevnte 14 av 15 banker i oppgavens utvalg verdsettelse av finansielle instrumenter som et kritisk regnskapsestimat i 2008. I 2007 var tilsvarende tall kun 7 av 15 banker. Kategorisering av finansielle instrumenter var av kun 1 bank nevnt som en viktig vurdering i 2008. Ingen nevnte dette som en viktig vurdering i 2007.

På bakgrunn av at Mamelund (2008c) oppgir et pålitelighetsintervall knyttet til nedskrivning av utlån på 20-30%, er det også verdt å merke seg at ikke alle bankene oppga nedskrivning av utlån som et kritisk regnskapsestimat i 2007. Det var imidlertid tilfelle for 2008.

Figur 12-5 Kritiske estimater og vurderinger for 2007 og 2008

Del IV Konklusjon

Kapittel 13 Konklusjon

13 Konklusjon

13.1 Kapittelintroduksjon

I kapittel 1 ble det fremsatt 2 problemstillinger som skulle behandles i oppgaven. I dette kapitlet oppsummeres hovedfunnene i de foregående kapitlene knyttet til hver av problemstillingene. Problemstilling 1 er besvart ved å separat gjøre rede for om bankenes regnskapspraksis var konsistent og ensartet når det gjaldt henholdsvis kategorisering og måling. Konklusjonene under problemstilling 2 er som over delt opp ved at det først besvares om bankene oppfylte noteopplysningskravene i IFRS 7. Deretter besvares spørsmålet om opplysningene i notene synliggjorde årsakene til og konsekvensene av bankenes eventuelle ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder.

13.2 Kategorisering – problemstilling 1

13.2.1 Var bankenes regnskapspraksis knyttet til kategorisering ensartet?

Som det gikk frem i kapittel 10, ble det ved gjennomgangen av de 15 bankenes årsrapporter og gjennom intervjuer med 3 av bankene observert at det hadde utviklet seg en uensartet regnskapspraksis mellom bankene knyttet til deres kategorisering av obligasjoner og sertifikater på eiendelssiden, og verdipapirinnlån og ansvarlig lånekapital på gjeldssiden.

I de gjennomførte intervjuene gikk det frem at to av bankene mente det hadde utviklet seg en praksis innenfor de ovennevnte områdene som hadde svekket sammenlignbarheten mellom bankene. Den tredje banken mente imidlertid økt informasjon i notene på mange områder gjorde regnskapsbrukerne oppmerksom på de ulike prinsippvalgene bankene hadde gjort og konsekvensene av dem.

13.2.1.1 Sertifikater og obligasjoner

Regnskapspraksisen som hadde utviklet seg knyttet til bankenes obligasjoner og sertifikater på eiendelssiden, kom som drøftet i kapittel 5 av at IASB under finanskrisen åpnet for at norske banker kunne foreta en reklassifisering av ikke-derivative finansielle eiendeler holdt for omsetning og finansielle eiendeler klassifisert som tilgjengelig for salg. Som følge av denne adgangen valgte 4 av bankene i oppgavens utvalg å foreta en slik reklassifisering av en del av deres obligasjonsportefølje. Dermed er det i dag noen banker som både vurderer sin obligasjonsportefølje til amortisert kost og virkelig verdi, mens andre vurderer den kun til virkelig verdi. Dette førte til at de bankene som hadde virkelig verdi som måleattributt rapporterte urealiserte tap på sine obligasjonsporteføljer. Bankene som valgte å reklassifisere

en del av obligasjonsporteføljen, unngikk for det første et urealisert tap, samt at de reverserte tidligere verdifall på obligasjonsporteføljen.

13.2.1.2 Verdipapirinnlån

Grunnen til at det hadde utviklet seg en uensartet praksis i tilknytning til bankenes verdipapirinnlån skyldtes at bankene hadde benyttet de valgmulighetene som ble omtalt i kapittel 5 og kapittel 6 ulikt. Dette gjaldt både på den delen av gjelden som var sikret og på den delen av gjelden som var usikret. Konsekvensen av dette ble i 2007 og 2008 at de bankene som hadde valgt å bruke virkelig verdi-opsjonen enten på den sikrede delen eller den usikrede delen, eller begge, rapporterte en verdiendring på forpliktelsene som var positivt påvirket av økningen i kredittspreadene. På den usikrede delen ble i tillegg bankene som hadde valgt virkelig verdi – i motsetning til de som hadde valgt amortisert kost - påvirket av endringene i selve rentenivået.

13.2.1.3 Ansvarlig lånekapital

Knyttet til den regnskapspraksisen som hadde utviklet seg på bankenes ansvarlige lånekapital, kan det ikke som for obligasjonene og verdipapirinnlånene over gis noen klar begrunnelse for den praksis som har utviklet seg. Det eneste man kan merke seg er at de bankene som valgte å legge til grunn virkelig verdi som måleattributt rapporterer mer volatile resultater i 2007 og 2008 knyttet til sine ansvarlige lån enn det banker som la amortisert kost til grunn.

13.2.2 Var bankenes prinsippanvendelse knyttet til kategorisering av finansielle instrumenter konsistent over tid?

I kartleggingen av bankenes årsrapporter ble det observert to banker som ikke hadde en konsistent prinsippanvendelse.

13.2.2.1 Verdipapirinnlån

I kapittel 10 ble det trukket frem to tilfeller hvor bankene ikke hadde hatt en konsistent prinsippanvendelse knyttet til sine verdipapirinnlån. Den ene banken var Sparebanken Møre. De valgte fra og med 31.12.2006 å ta i bruk virkelig verdi sikring istedenfor sikring ved bruk av virkelig verdi-opsjonen på sin verdipapirgjeld med fastrente. I det andre tilfelle valgte Sparebanken Sogn og Fjordane i 2008 å ta i bruk amortisert kost på sine nye opptak av verdipapirlån. At disse bankene skiftet regnskapsprinsipp gjorde at det i dag kun er Sparebanken Hedmark og Sparebanken Sør som fører hele sin verdipapirgjeld til virkelig verdi.

13.3 Måling – problemstilling 1

Ovenfor gikk det frem at den uensartede praksisen som hadde utviklet seg knyttet til bankenes kategorisering også fikk konsekvenser for målingen av disse finansielle instrumentene. Siden konsekvensene ble kommentert for hvert enkelt tilfelle, vil det i dette punktet trekkes frem observasjoner som ble gjort knyttet til bankenes valg av metoder og forutsetninger i fastsettelsen av virkelig verdi.

13.3.1 Var det en ensartet regnskapspraksis knyttet til bruken av metoder og forutsetninger?

13.3.1.1 Ikke-børsnoterte aksjer

I kapittel 11 gikk det frem at bankene brukte ulike metoder og prinsipper i sin fastsettelse av virkelig verdi på ikke-børsnoterte aksjer. Siden det ikke var mulig å sammenligne hvilke metoder og forutsetninger som de ulike aksjene var verdsatt med bakgrunn i, kan man ikke si noe om det var en uensartet praksis mellom bankene. I kapitlet ble det imidlertid gjort en sammenligning av den implisitte totalverdien til Eksportfinans og Nordito, to selskaper hvor enkelte av bankene hadde felles eierinteresser. På bakgrunn av at enkelte av disse verdiene avvokt signifikant, ga dette en indikasjon på at bankene la ulike metoder og/eller forutsetninger til grunn ved verdifastsettelsen. Årsaken til avvikene kan mest sannsynlig knyttes tilbake til de forutsetningene som bankene bygget verdsettelsen på.

13.3.1.2 Rentebærende instrumenter og utlån

På basis av de opplysningene som ble gitt i bankenes noter knyttet til deres måling av obligasjoner og fastrenteutlån, ble det observert en ensartet praksis.

I 2007 var det 13 av 15 banker som målte sine fastrenteutlån til virkelig verdi. Disse utlånene utgjorde imidlertid en liten andel av bankenes totale utlån. I tillegg til dette klassifiserte DnB Nor en del av lånene sine i tradingkategorien og i kategorien til virkelig verdi over resultat gjennom virkelig verdi-opsjonen. Foruten disse tilfellene ble den resterende andelen av bankenes utlån regnskapsført til amortisert kost. Regnskapsføring av utlån til virkelig verdi var derfor lite utbredt blant norske banker. I teoridelens kapittel 8 ble det gjort rede for i hvilke tilfeller virkelig verdi avviker fra amortisert kost på utlån. Ved gjennomgangen av bankenes årsrapporter for 2008 gikk det frem at 10 av 15 banker (3 ga ingen opplysninger) valgte å oppgi amortisert kost som en tilnærming til virkelig verdi i noten som sammenligner bokført verdi med virkelig verdi. Basert på drøftelsen i kapittel 8 må dette sies å være misvisende. På bakgrunn av resultater i fra en studie gjort av Federal Reserve Board (2007)

hos 5 internasjonale banker knyttet til deres bruk av virkelig verdi som måleattributt på utlån, argumenterer oppgaven for at virkelig verdi ikke er et hensiktsmessig måleattributt for norske bankers utlån. Dette skyldes at det norske lånemarkedet ikke i tilstrekkelig grad er utviklet og at det dermed ikke foreligger markedsbaserte faktorer som man kan basere verdsettelsen på. Dersom IASB i fremtiden ser for seg at alle finansielle instrumenter skal verdsettes til virkelig verdi, vil derfor store deler av bankenes utlån bli estimater som må bygge på interne faktorer (nivå 3 estimater).

13.3.1.3 Fastsettelse av virkelig verdi i illikvide markeder

Ved gjennomgangen av årsrapporten til Sparebank 1 Vestfold fra 2008 og gjennom et intervju med en av bankene ble det observert at disse hadde gjort ulike vurderinger når det kom til verdifastsettelsen på noen av deres obligasjoner, dog ikke de samme instrumentene.

Bakgrunnen for vurderingene skyldtes at bankene ikke hadde fått entydige kurser fra uavhengige meglere på deres obligasjoner. I disse tilfellene hadde Sparebank 1 Vestfold valgt å legge de mest konservative estimatene til grunn, mens hos den banken som ble intervjuet hadde man valgt et estimat som lå i mellom de uavhengige kursene. Selv om verdifastsettelsen ikke knyttet seg til samme obligasjoner, ga det en indikasjon på at bankene la ulike forutsetninger til grunn ved fastsettelsen av virkelig verdi i de markedene som var preget av lav likviditet.

Det ble verken i kartleggingen av årsrapportene eller gjennom intervjuene observert tilfeller hvor bankene hadde gjort ulike vurderinger knyttet til om et marked var inaktivt og en transaksjon forsert.

13.3.2 Benyttet bankene sine metoder og forutsetninger konsistent over tid?

I to av intervjuene som ble foretatt ble det presisert at disse bankene ikke hadde endret de metodene eller prinsippene som lå til grunn ved fastsettelsen av virkelig verdi. Som en følge av at det ikke hadde blitt gitt entydig informasjon fra uavhengige meglere og fra markedet, understrekket imidlertid bankene at de underliggende forutsetningene ikke hadde vært like gode som tidligere. Det ble heller ikke observert inkonsistent bruk av metoder og forutsetninger ved kartleggingen av bankenes årsrapporter.

13.4 Noteopplysninger – problemstilling 2

13.4.1 Oppfylte bankene noteopplysningskravene i IFRS 7?

I de intervjuene som ble foretatt gikk det frem at bankene ikke hadde hatt noen problemer når det kom til å etterleve noteopplysningskravene i IFRS 7 på områdene for kategorisering og

måling av finansielle instrumenter. I alle intervjuene ble det også bemerket at opplysningene som ble gitt i notene hadde blitt en viktigere del av den finansielle rapporteringen under IFRS.

13.4.1.1 Kategorisering

I kapittel 12 gikk det frem at det fra 2007 til 2008 hadde vært en forbedring i de opplysningene som bankene ga i forbindelse med kategorisering av finansielle instrumenter. Mange av bankene burde imidlertid i større grad begrunnet hvilke av vilkårene som lå til grunn ved bruk av virkelig verdi-opsjonen. Alle de 4 bankene i oppgavens utvalg som valgte å benytte seg av reklassifiseringsadgangen i 2008, oppfylte de noteopplysningskravene som IASB vedtok i IFRS 7 i forbindelse med endringene i IAS 39.

13.4.1.2 Virkelig verdi

I 2007 var det få som ga en grundig beskrivelse av de forutsetningene og metodene som lå til grunn for verdsettelsen av deres finansielle instrumenter. Dette bedret seg imidlertid i 2008. Majoriteten av bankene ga også informasjon som gjorde det mulig å sammenligne bokført verdi med virkelig verdi. Mange av de bankene som ga slik informasjon burde imidlertid i større grad beskrevet de metodene og forutsetningene som lå til grunn ved fastsettelsen av virkelig verdi på de instrumentene som ikke ble målt til virkelig verdi i balansen. Fra og med 2009 vil nok de vedtatte endringene i IFRS 7 gjøre at bankene gir mer informasjon knyttet til verdifastsettelsen på finansielle instrumenter. Særlig det vedtatte verdsettelseshierarkiet vil gjøre det lettere å sammenligne usikkerheten i de ulike bankenes estimater.

I både 2007 og 2008 var det svært få banker som ga noteinformasjon om sensitiviteten til nivå 3 estimatene deres og de aksjene som var vurdert til kost gjennom pålitelighetsunntaket i IAS 39. Bakgrunnen for at nesten ingen av bankene oppfylte standardens krav på dette området, kunne i de fleste tilfeller forklares ut i fra en vesentlighetsvurdering.

På ett område har imidlertid majoriteten av bankene som har tatt i bruk virkelig verdi-opsjonen på sine finansielle forpliktelser et forbedringspotensiale. Hele 8 av de 13 bankene som hadde tatt i bruk virkelig verdi-opsjonen på forpliktelsene, manglet informasjon om hvor stor del av den rapporterte verdiendringen på forpliktelsene som skyldtes kredittrisiko. Ingen av de bankene som ga slik informasjon forklarte imidlertid hvilken metode de hadde tatt i bruk for å skille ut rente- og kredittrisikoendringen. Hadde de bankene som manglet denne informasjonen oppgitt denne, ville det som det fremgår under blitt lettere for regnskapsbrukerne å forstå de beløpsmessige konsekvensene av de ulike bankenes prinsippvalg.

13.4.1.3 Innvirkningen av finanskrisen

I styreberetningen for 2008 foretok alle bankene i oppgavens utvalg en vurdering av hvilken innvirkning finanskrisen hadde hatt på den generelle bankdriften. Når det gjaldt informasjon om hvilken innvirkning finanskrisen hadde hatt på verdsettelsen av deres finansielle instrumenter, var det imidlertid bare 8 av bankene som ga informasjon om dette i notene. Informasjonen varierte også mellom bankene. Enkelte ga kun informasjon om hvilken innvirkning den økte kredittrisikoen i markedet hadde hatt, mens andre vurderte i tillegg innvirkningen av den reduserte likviditeten. Særlig de bankene som hadde eksponering mot de mest utsatte markedene ga grundig informasjon.

13.4.2 Synliggjorde opplysningene som ble gitt i notene årsakene til og konsekvensene av bankenes ulike valg av regnskapsprinsipper og metoder?

I punktene ovenfor har det gått frem at oppgaven på noen områder har identifisert en praksis som ikke var konsistent og ensartet. Under vil det gjøres rede for om den informasjonen som bankene ga i notene i tilstrekkelig grad synliggjorde at de la ulike regnskapsprinsipper til grunn, og hva de beløpsmessige konsekvensene var av de ulike prinsippvalgene.

13.4.2.1 Kategorisering og måling av obligasjoner og sertifikater

Som nevnt over hadde det utviklet seg en uensartet regnskapspraksis med hensyn til bankenes kategorisering av obligasjoner og sertifikater på eiendelssiden. Som det gikk frem i kapittel 12 ga imidlertid alle bankene som hadde tatt i bruk reklassifiseringsadgangen nok informasjon til at man fikk en forståelse av de beløpsmessige konsekvensene av deres prinsippvalg.

Opplysningene som ble gitt i notene var dermed med på å synliggjøre de kvantitative og kvalitative forskjellene som var gjeldende mellom bankene.

13.4.2.2 Kategorisering og måling av verdipapirinnlån/Ansvarlig lånekapital

I årsrapportene for 2007 og 2008 var det kun 5 av de 13 bankene som hadde tatt i bruk virkelig verdi-oppsjonen på sine finansielle forpliktelser som skilte ut hvor mye av verdiendringen som skyldtes kredittrisiko. På bakgrunn av at det i 2007 og 2008 var en generell økning i kredittrisikoen i markedet, medførte dette at det ikke var mulig å se hvilken konsekvens mange av bankenes prinsippvalg hadde. Av de 5 som oppfylte standardens krav var det imidlertid kun 3 som ga nok informasjon til å foreta en beløpsmessig korrigerings av bankenes ulike valg av regnskapsprinsipper. Noteopplysningene synliggjorde derfor ikke i tilstrekkelig grad konsekvensen av bankenes ulike valg av regnskapsprinsipper. 2 av bankene

(SR-Bank og Oslo og Akershus) ga heller ikke nok informasjon til å vurdere hvilke prinsipper som var valgt på alle verdipapirinnlånene.

13.4.2.3 Endring av prinsipper på verdipapirinnlån

Av de to bankene som valgte å endre regnskapsprinsipper på sin verdipapirgjeld, var det kun Sparebanken Møre som ga tilstrekkelig informasjon både når det gjaldt begrunnelsen for å ha endret prinsipper, og hvilke instrumenter det gjaldt. Sparebanken Sogn og Fjordane derimot oppga i 2008 verken kvalitativ informasjon som gjorde oppmerksom på endringen eller noen begrunnelse for den. Deres endring av prinsipper gikk frem av kvantitative størrelser i notene. Som vist i kapittel 13 var Sparebanken Møre en av de bankene som ga nok informasjon til å foreta en korrigering av deres resultatstørrelse. Dermed var den informasjonen som banken ga både om selve begrunnelsen for selve endringen og den kvantitative effekten, med på å synliggjøre for regnskapsbrukeren hvilken konsekvens deres endring av prinsipper hadde. Sparebanken Sogn og Fjordane derimot ga ut i fra oppgavens vurdering ikke nok informasjon til at regnskapsbrukerne ble klar over de endringene banken hadde foretatt. Siden banken gikk over til bruk av amortisert kost, hadde ikke dette noen kvantitativ effekt ovenfor referansebankene (de bankene man korrigerer resultatet mot).

13.4.2.4 Ikke-børsnoterte aksjer/fastsetting av virkelig verdi i illikvide markeder

Som omtalt ovenfor var det få banker som ga informasjon om den innvirkningen finanskrisen hadde hatt på deres verdifastsettelse. Dette gjorde at det ble krevende å vurdere den regnskapspraksisen som var gjeldende. Hadde bankene gitt mer informasjon om de vurderingene som ble gjort, kan man ikke utelukke at det ville blitt observert en mer uensartet praksis på dette området.

De opplysningene som ble gitt i notene knyttet til ikke-børsnoterte aksjer, gjorde det mulig å sammenligne hvilken implisitt total markedsverdi de ulike bankene la til grunn for de aksjene hvor de hadde felles eierinteresser. Dette synliggjorde de beløpsmessige konsekvensene av bankenes ulike vurderinger. Siden det ikke kreves at bankene gir informasjon om hvilke metoder og forutsetninger de ulike aksjene er verdsatt på bakgrunn av, var det imidlertid ikke mulig å vurdere årsaken til avvikene.

Appendix

Appendix 1 Beregninger til sikringseksempel i kapittel 6

Appendix 2 Utleddning av modell for beregnede premier for
forventet tap i kapittel 7

Appendix 3 Artikkel i dagens næringsliv 2.mars 2009

Appendix 4 Spørsmål til intervjudel

Appendix 1 – Beregninger til sikringseksempel i kapittel 6

01.01.2008

01.01.2008				
	Spotkurs (nullkupong rente)	Pris nullkupong	Forward rente	Swap rente
1	0,03	0,97087	0,03	0,03
2	0,05	0,9070	0,0704	0,0495
3	0,08	0,7938	0,1426	0,0772

Kommentarer til tabellen:

(1) Tallene er avrundet. Beregningene under vil derfor ikke stemme nøyaktig med de underliggende forutsetningene.

(2) Prisen på en nullkupong obligasjon i år 1: $\frac{1}{1,03} = 0,97088$. Prisen på en nullkupong obligasjon med prinsipal betaling på 1 kr, kan ses på som en diskonteringsfaktor.

(3) Forwardrenten er gitt ved følgende sammenheng: $Forward\ rente = \frac{(1 + spotkurs_t)^t}{(1 + spotkurs_{t-1})^{t-1}} - 1$. Forwardrente for år 2 er for

$$\text{eksempel: } 0,0704 = \frac{(1,05)^2}{(1,03)} - 1$$

Beregning av swaprente:

Swaprenten (F) er gitt ved følgende sammenheng (Johnsen 2004, slide 52): $F = \frac{\text{Nåverdi forwardrenter}}{\text{Nåverdi av lånebeløp}}$.

$$\text{Swaprente år 2: } r_{\text{swap år 2}} = 0,0495 = \frac{(0,03 * 1000) * 0,97088 + (0,0704 * 1000) * 0,9070}{(1000 * 0,97088 + 1000 * 0,9070)}$$

Appendix

$$\text{Swaprente år 3: } r_{\text{swap år 3}} = 0,0772 = \frac{(0,03 * 1000) * 0,97088 + (0,0704 * 1000) * 0,9070 + (0,1426 * 1000) * 0,7938}{(1000 * 0,97088 + 1000 * 0,9070 + 1000 * 0,7938)}$$

Verdi av verdipapirgjeld:

$$\text{Verdi på verdipapirgjeld} = \frac{77,2}{(1,03)} + \frac{77,2}{(1,05)^2} + \frac{1077,2}{(1,08)^3} = 1000$$

Verdi av renteswap:

$$\text{Nåverdi flytenderentebetalinger} = \frac{30}{(1,03)} + \frac{70,4}{(1,05)^2} + \frac{142,6}{(1,08)^3} = 206,2$$

$$\text{Nåverdi fastrentebetalinger} = \frac{77,2}{(1,03)} + \frac{77,2}{(1,05)^2} + \frac{77,2}{(1,08)^3} = 206,2$$

Verdi av rente swap = nåverdi fastrentebetalinger 206,2 – nåverdi flytende rentebetalinger 206,2 = 0

31.12.2008

31.12.2008	Spotkurs (nullkupong rente)	Pris nullkupong	Forward rente	Swap rente
1	0,0704	0,9342	0,0704	0,0704
2	0,106	0,8176	0,1426	0,1041

Kommentar til tabellen:

(1) Spotkursen i år 2 er gitt ved: $[(1,0704) * (1,1426)]^{(1/2)} - 1 = 0,106$. Det er forutsatt at forwardrentene beregnet 01.01.2008 blir de faktiske rentene. Spotkursen følger dermed av forward rentene.

Verdi av verdipapirgjeld når man bare tar hensyn til renteendringen (verdien på 940 som er oppgitt i eksemplet er bestemt vilkårlig):

$$\text{Verdi av verdipapirgjeld} = \frac{77,2}{(1,0704)} + \frac{1077,2}{(1,106)^2} = 952,83$$

Endring i verdipapirgjeld som følge av økning i kredittmargin: $952,83 - 940 = 12,83$

Verdi av renteswap:

$$\text{Nåverdi av fastrentebetalinger} = \frac{77,2}{(1,0704)} + \frac{77,2}{(1,106)^2} = 135,18$$

$$\text{Nåverdi av flytenderentebetalinger} = \frac{70,4}{(1,0704)} + \frac{142,6}{(1,106)^2} = 182,35$$

Verdi av renteswap = $135,18 - 182,35 = -47,17$

Appendix 2 – Modell for beregning av premie for forventet tap

Drøftelsen i dette vedlegget bygger på Gjesdal og Johnsen (1999, s. 40-58).

Gjesdal og Johnsen (1999, s.40) deler bankenes lånerente opp i følgende deler:

$l\ddot{a}nerente = statsrente + risikopremie(RP) + tapstillegg(FT) + adm.kost(AK)$. Tapstillegget (FT) kan tolkes på samme måte som kredittrisikopremien drøftet tidligere i oppgaven. Kredittrisikopremien skal kompensere bankene for forventet tap, og de forventer derfor å tape denne. Risikopremien (RP) skal kompensere bankene for ikke-diversifiserbar risiko/konjunktorell risiko, dvs. risiko som påvirker alle utlånene i porteføljen. Gjesdal og Johnsen (1999, s.42) argumenterer for at denne premien er liten i forhold til tapstillegget/kredittrisikopremien. I det følgende vil kun tapstillegget/kredittrisikopremien drøftes nærmere.

Gjesdal og Johnsen (1999, s.48-49) utleder følgende formel for tapstillegget: $r_g - k_g = \frac{p}{(1-p)} * (k_g + x)$. Utledningen er vist under.

Notasjon:

r_g – lånerenten (jfr. formel ovenfor)

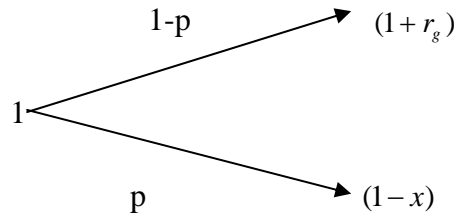
k_g – bankens fundingrente

p – misligholdssannsynlighet

$(1-x)$ – gjenvinningsandel

Gjesdal og Johnsen legger til grunn en modell som forutsetter konstante og uavhengige misligholdssannsynligheter og gjenvinningsandeler.

Modellen utledes enklest ved å se på et ett-årig lån, men kan som vist i drøftelsen av verdsettelse av utlån, også brukes for flerårige lån. Det ses på en situasjon hvor et lån på 1 krone enten øker til $(1 + r_g)$ med en sannsynlighet på $(1 - p)$, eller reduseres til $(1 - x)$ med en sannsynlighet på p .

Forventet sluttverdi på lånet er gitt ved: $(1 - p) * (1 + r_g) + p * (1 - x)$.

Dette gir banken en forventet avkastning på: $k_g = \frac{[(1 - p) * (1 + r_g) + p * (1 - x)] - 1}{1} = \frac{(1 - p) + (1 - p) * r_g + p - x * p - 1}{1} = (1 - p) * r_g - x * p$. Dette er lik bankens avkastningskrav (statsrente + risikopremie (RP) + adm.kost (AK)).

Løser man for lånerente r_g får man:

$$k_g = (1 - p) * r_g - x * p$$

$$r_g = \frac{k_g + x * p}{(1 - p)}$$

Kreditrisikopremien/tapstillegget fremkommer ved å se på differansen mellom lånerenten (r_g) og avkastningskravet (k_g):

$$r_g - k_g = \frac{k_g + x * p}{(1 - p)} - k_g$$

$$r_g - k_g = \frac{k_g + x * p}{(1 - p)} - \frac{k_g * (1 - p)}{(1 - p)}$$

$$r_g - k_g = \frac{k_g * p + x * p}{(1 - p)} = \frac{p * (k_g + x)}{(1 - p)}$$

Basert på tallene i oppgavens eksempel gir dette for eksempel:

$$p = 0,04$$

$$k_g = 0,05$$

$$x = 0,4$$

$$\text{Kreditrisikopremie} = \frac{0,04 * (0,05 + 0,4)}{(1 - 0,04)} = 0,01875$$

Appendix 3 – Artikkel i Dagens Næringsliv 2.mars 2009

DAGENS NÆRINGSLIV | MANDAG 2. MARS 2009

BØRS & MARKED 31

Til tross for at en del banker viser negative resultater både for fjerde kvartal og 2008 som helhet, er ikke situasjonen på noen måte dramatisk.

Bankkrise?

KREDITTKOMMENTAR
GUTTORM EGGE

Sammenligning av bankregnskaper har blitt betydelig vanskeligere etter innføringen av ny regnskapsstandard (IFRS). Valgmuligheter og bruk av skjønn skaper rom for store variasjoner på bunnløst for banker som tidligere fremsto som forholdsviss like.

For 2008 er det ikke mindre enn fem mulige korreksjonsfaktorer som det bør tas hensyn til.

1. Markedsverdi på gjeld

Det dreier seg om man har valgt og benyttet seg av den såkalte «Fair Value Option», heretter forkortet FVO ved verdifastsettelse av både utlån og gjeld. For en obligasjonsbeholdning som er holdt til handelsformål virker dette logisk siden endringer i både rentenivået og risikomarginen påvirker verdien av obligasjonene. Det er også relevant for en anleggspostefølge hvor obligasjonene beholdes til forfall når låntageren er behøvet med kredittrisiko.

Når det gjelder tilsvarende vurdering av egen gjeld er det ikke like opplagt at markedsverdi gir det riktige bildet. Spesielt ikke hvis man forutsetter at lånet skal tilbakebetales, og det er tross alt intensjonen for de fleste låntagere. I vår gått igjennom konsernregnskapene til 38 sparebanker, syv forretningsbanker og tre kredittføretak, og blant disse er det 12 som benytter markedsverdi på hele eller deler (fast rente) av gjelden. Når lange renter stiger eller kredittmarginen øker, fører dette til at verdien inntektsføres i resultatregnskapet.

2. Hold til forfall

Hvile eller deler av omlopsportefølle er endret til «hold til forfall» (HTF). Endringen gir, i den aktuelle situasjonen med finansiell uro, en begrenset mulighet til ikke umiddelbart å nedskrive finansielle instrumenter til markedsverdi ved at det åpnes for såkalt omklassifisering av finansielle instrumenter i handelsportefølle.

I tredje kvartal ifør ble det åpnet for å flytte obligasjoner fra omlopsmidler til anleggsmidler samtidig som verdien per halvårsstiftet ble lagt til grunn. På denne måten unngås bokføring av tap i tredje og fjerde kvartal.

I tillegg kan man inntektsføre forskjellen mellom verdien per 30.06 og pari lineært over restlopetiden til lånene.

Bankenes 2008-regnskaper

Regnskapene for 2008 viser store variasjoner – både med og uten korreksjoner for ulik regnskapsførelse. Alle tall i millioner (blå kolonne) og prosent (gule kolonne).

Selskap	FVO	HTF	Kommentar	Res. for start rapport	Res. FS just. for gjeld	Res. FS just. for finans	Effekt av HTF	Effekt av BNBank gevinst	Effekt av Solli tap	Effekt av alle finans	Effekt av tap FVO	Bokført EK-mil. a-statt	Tap i.t.t. Dr. Bruttotap	Misligholdte/Bruttotap	Kjernekapital delvis	EK-andel
Aurskog	Nei	Nei	Bra	40,9	40,6	56,6				-15,7		9,5	0,3	1,7	12,9	6,1
Baerstad	Nei	Nei	Bra	98,5	103,3	118,1		Ja	-9,8	-9,8		6,9	0,6	0,6	18,7	5,8
Fana	Ja	Nei	Svært bra	91,6	154,2	102,5				-10,9	-67,6	6,8	0,2	1,2	13,7	7,9
Ferrelia	Nei	Nei	MINUS	-14,3	-14,3	1,0				-15,2		-8,2	0,1	0,1	21,9	8,5
Oslo	Nei	Nei	Bra	12,2	12,2	30,2		0,0	0,0	-16,9		7,4	0,7	1,6	14,4	8,6
Valdren	Nei	Nei	MINUS	-4,7	-4,7	12,0		0,0	0,0	-16,2		-3,3	0,4	1,8	13,2	6,9
Halden	Nei	Nei	Bra	27,7	27,7	32,5		0,0	0,0	-9,9			0,3			17,6
Haugesund	Nei	Nei	Svært bra	68,9	68,9	80,4				0,5		11,2	0,2			7,5
Hedmark	Ja	Nei	Svært	357,0	177,0	157,0	316,0	-83,0	-291,0			6,7	0,2		12,2	10,2
Holstadel	Ja	Nei	Bra	177,0	157,0	182,0			-3,0	20,0		8,6	0,3	1,1	13,1	9,0
Hol	Nei	Nei	MINUS	-28,1	-28,1	4,6			-24,6			-10,1	0,7	4,7	11,6	7,1
Hofland	Nei	Nei	Svært	7,9	7,9	16,5			-8,5			1,9	0,5	0,5	17,5	7,1
Indre Sogn	Nei	Nei	MINUS	-4,2	-4,2	9,5			-10,7			-1,5	0,5	0,0	12,2	5,8
Jernsaker	Nei	Nei	Svært	10,6	10,6	27,9		0,0	0,0	-17,4		2,5	0,2	0,6	19,4	11,2
Klepp	Nei	Nei	MINUS	-26,8	-26,8	-27,6			-6,1			-8,9	1,4	0,3	10,8	6,4
Lillestrøm	Nei	Nei	MINUS	-52,4	-52,4	2,2			-82,6			-17,9	0,3	0,8	9,6	4,9
Lom og Stjøkk	Nei	Nei	MINUS	2,6	2,9	23,4		0,0	0,0	-30,5		-0,8	0,4	3,3	15,9	10,0
Melhus	Nei	Nei	Svært bra	31,2	31,2	31,4			-3,2			7,0	0,3	1,6	14,4	7,6
Modum	Nei	Nei	Svært	19,5	19,5	18,3		0,2	0,0	-1,2		2,3	0,0	1,3	14,3	9,2
Plass	Ja	Nei	Bra	44,5	136,5	151,1		0,0	0,0	-87,8		4,4	0,4	1,2	10,5	6,8
More	Fast r.	Nei	Svært bra	451,0	451,0	454,0			-3,0			13,4	0,2	0,5	9,7	6,4
Harvik	Nei	Nei	MINUS	-49,0	-49,0	54,4		0,0	0,0	99,3		-10,5	0,6	0,4	15,6	9,5
Nes Prestre	Nei	Nei	MINUS	-9,0	-9,0	6,1			-14,9			-2,0	0,5	3,6	8,5	5,1
Nord-Hord	Nei	Ja	Svært	432,0	212,6	589,6	415,4	-135,0	-377,0			8,1	0,4	0,6	9,1	6,8
Nord-Vest	Nei	Nei	Svært bra	66,3	50,4	64,5		25,6	-9,7	-14,2		8,3	0,2			7,0
Notterø	Nei	Nei	Svært	9,7	9,5	44,2		0,2	0,0	-34,6		1,4	0,2	1,4	15,9	7,8
Plass	Nei	Nei	Svært bra	224,8	224,8	205,8			-9,1			8,5	0,2	0,5	11,5	6,4
Ringerike	Nei	Nei	Svært bra	70,6	70,6	88,0		0,0	0,0	-16,5		5,8	0,1	0,4	17,9	12,1
Sandnes	Nei	Nei	MINUS	-80,0	-80,0	-43,5			-43,4			-5,3	0,6	0,3	8,4	5,2
SNV	Nei	Ja	Svært	778,0	251,8	139,8	518,3	-135,0	-272,0			11,9	0,3	0,5	8,1	6,5
Sogn og Fjordane	Ja	Nei	Svært	205,0	197,2	246,6	47,0		-11,9	47,8		6,2	0,2	0,8	10,5	7,2
SR-Bank	Nei	Ja	Svært	613,0	284,6	518,6		415,4	-135,0	-234,0		8,1	0,4	0,3	6,4	4,7
Sor	Ja	Nei	MINUS	22,0	-100,0	16,0	78,0		-139,0	210,0		-1,0	0,4	0,6	11,4	9,7
Telemark	Nei	Nei	Bra	71,0	71,4	80,2		0,0	8,4	19,2		5,5	0,6	0,9	16,1	9,1
Toten	Nei	Nei	Svært	22,6	22,6	111,5			-49,9			4,1	0,2	0,9	10,5	5,9
Vest	Fast r.	Nei	Svært	411,0	229,0	584,0			-83,0	182,0		4,9	0,3	0,4	7,7	4,6
Volda-Grøa	Nei	Nei	Bra	21,1	10,5	35,3		Marginert	-3,4	-7,8		7,5	0,4	0,0		7,9
DnB	Nei	Nei	MINUS	-508,9	-508,9	-10,0			-490,2			-29,0	1,3	1,2	8,4	4,4
BNBank	Fast r.	Nei	MINUS	-377,0	-101,0	-263,0			-14,0	217,0		-18,0	1,0	2,4	6,9	5,1
DnB Nor	Nei	Ja	Svært	12 505,0	6 595,0	5 614,0			-3 670,0			11,7	0,3	1,0	6,7	4,5
Gjensidige	Nei	Nei	Som ventet	-46,1	-46,1	-90,9	3 000,0		5,2			-0,6	0,1	0,1	18,7	10,1
Landkreditt	Ja	Nei	Bra	61,9	134,7	46,3			10,6	49,8		5,3	0,1	2,3	12,5	6,9
Nordea Norge	Nei	Nei	Svært bra	5 745,0	5 745,0	5 644,0			101,0			11,5	0,1	0,5	0,8	4,9
Storebrand	Nei	Nei	Svært	33,5	33,5	32,4			1,1			1,0	0,3	1,8	15,1	5,7
Vesta	Nei	Ja	Bra	20,6	20,6	20,3			-7,7			6,4	0,1	0,3	15,3	6,6
BilKreditt	Fast r.	Nei	Svært bra	244,0	208,0	373,0			-129,0	-55,0		6,3	0,1	3,2	12,3	12,6
EiendomsKreditt	Nei	Nei	Bra	3,2	3,2	16,1			-12,9			1,4	0,0	0,2	4,9	4,9
Elsporsfinans	Ja	Nei	Bra	4 660,0	-540,0	322,0			3 826,0	10 806,0		58,0	0,0	2,0	8,1	2,4

3. Ble plutselig nye mer verd

Eierbankene i SpareBank 1 Gruppen kjøpte 21. oktober samtlige aksjer i BNBank asa (tidligere Gltinr Bank asa) for 300 millioner kroner. For årsskiftet ble det gjennomført en foreløpig oppkjøpsanalyse av virksomheten som konkluderte med en merværdi i forhold til kostpris på 2077 millioner kroner.

Dermed oppsto den noe originale muligheten for å «inntektsføre badwill» i regnskapene til de nye eierbankene. Dette dreier seg om en andel på 25 prosent for SMN, 20 prosent for Nord-Norge og SR-Bank og 15 prosent for

Hedmark. Samarbeidende Sparebanker (de 16 øvrige) har også 20 prosent, men de bokfører ikke sin andel på tilsvarende måte.

For SMN som største eier betyr dette inntektsføring av 519 millioner.

4. Andel av tap

Som følge av svake resultater i Livesskapet ble det et underskudd i SpareBank 1 Gruppen på 692 millioner. Dette bokføres som tap i konsernregnskapet til de samme bankene som nevnt ovenfor. I kroner betyr dette 136 millioner i tap for de største eierne.

5. Verdiendring

Netto verdiendring på finansielle eiendeler/instrumenter reiser et spørsmål om man ønsker å korrigere for ikke realiserte verdiendringer. Effekten av FVO i punkt én inngår forøvrig her. Hvis FVO benyttes, er det som regel snakk om «instrumenter». I motsatt fall benevnes posten som regel med «eiendeler».

Oppsummering

Vår gjennomgang viser at 13 av de 48 undersøkte bankene hadde negativt resultat etter skatt for eventuelle justeringer. Tar man høyde for diverse justeringer kan

antallet reduseres til fem (Klepp, Sandnes, Øst, BNBank og Gjensidige). I den andre enden av skalan finner vi også ni banker med svært gode resultater hensyntatt de dårlige tider. Disse er Fana, Haugesund, Melhus, More, Nordvest, Plass, Ringerike, Nordea Bank Norge og BNKreditt.

Dagens finansmarkeder gjør at investorens krav til soliditet har økt, og de bankene som i dag har en kjernekapital på under åtte prosent bør nok ikke somle for lenge med å gjøre noe med det. Dette gjelder SR, Nordea, DnB Nor, BNBank og Vest.

Hovedkonklusjonen er likevel at norske banker er solide. 100 sparebanker har en kjernekapital på mer enn 12 prosent, så støtten er tykk for de fleste. På tross av et tap på en halv milliard, går heller ikke Øst «bust».

Guttorm Egge er sjefanalytiker i Nordea Markets.

KREDITTKOMMENTAR

GUTTORM EGGE

MARIA GRANLUND

HALVOR HODDEVIK

HERLEIF HÅVIK

PÅL RINGHOLM

OLE EINAR STOKSTAD

Appendix 4 – Spørsmål til intervjudel

1. Hvem retter dere primært regnskapsinformasjonen mot?
2. Er du av den oppfatning at regnskapene til norske banker har blitt mindre sammenlignbare etter innføringen av IFRS – i så fall hvilke følger mener du dette får?
3. Er det områder innenfor regnskapsføring av finansielle instrumenter hvor du mener det har etablert seg en ulik praksis mellom norske banker?
4. Mener du kategoriseringsreglene i IAS 39 skaper unødvendig kompleksitet i standarden, dvs. at den inneholder for mange valgmuligheter? – i så fall hvordan mener du kompleksiteten kan reduseres?
5. Verdsetting av finansielle forpliktelser til virkelig verdi er en kontroversiell problemstilling. Hva mener du gir mest beslutningsnyttig informasjon, regnskapsføring av slik gjeld til virkelig verdi eller amortisert kost?
6. Hvilken påvirkning har urolighetene i finansmarkedet hatt på deres valg av verdsettelsesmetoder og underliggende forutsetninger ved verdsettelse av finansielle instrumenter (Har forholdene for eksempel gjort det nødvendig for dere å vurdere andre verdsettelsesmetoder)? Hvilke instrumenter har vært de mest krevende å verdsette?
7. Mener du det er finansielle instrumenter som ikke bør/det ikke er realistisk at verdsettes til virkelig verdi (for eksempel utlån)? – i så fall, hvorfor?
8. Mener du det skulle vært mer spesifikk veiledning på verdsettelse av utvalgte finansielle instrumenter i standardene?
9. Hva har vært de største utfordringene knyttet til implementeringen av IFRS 7?
10. Hvordan har innvirkningen av forholdene i finansmarkedene (økt kreditrisiko og redusert likviditet) gitt seg utslag i hvilke vurderinger dere gjør med tanke på den informasjonen som gis til markedet når det gjelder verdsettelse av finansielle instrumenter? (Har dere for eksempel vurdert å gi mer informasjon om sensitiviteten til de viktigste instrumentene).
11. Mener du at IASBs forslag om endringer i IFRS 7, som blant annet innebærer at man må oppgi virkelig verdi på finansielle instrumenter ved å bruke et verdsettelseshierarki og gi mer informasjon knyttet til verdsettelse, vil øke sammenlignbarheten mellom norske banker? (For eksempel ved at det blir lettere for brukerne å gjøre seg opp en mening om usikkerheten i målingen hos de ulike bankene).

Referanser

- Alfredson, Keith, et al. 2006.** *Applying international financial reporting standards*. Australia : John Wiley and Sons Australia, Ltd.
- Barth, Mary E. 2008.** Global Financial Reporting: Implications for U.S. Academics. *The Accounting Review*. Vol. 83, No.5, ss. 1159-1179.
- , **2006.** Including Estimates of the Future in Today's Financial Statements. *Accounting Horizons*. Vol. 20, No.3, ss. 271-285.
- Barth, Mary E. og Schipper, Katherine. 2008.** Financial Reporting Transparency. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*. Issue 2 Vol.23, ss. 173-190.
- Barth, Mary E. 2007.** Standard-Setters, Measurement Issues, and the Relevance of Research. *Accounting and Business Research Special Issue: International Accounting Policy Forum*, ss.7-15.
- Big 6. 2008.** *Principles-based Accounting Standards*. White Paper presentert av PwC, KPMG, Grant Thornton, Deloitte, BDO og Ernst & Young på the Global Public Policy Symposium.
- Bonham, Mike, et al. 2008.** *International GAAP 2008*. Chichester : John Wiley and Sons, Ltd.
- CESR. 2008.** CESR STATEMENT. Fair value measurement and related disclosures of financial instruments in illiquid markets. Paris.
- Dagens Næringsliv. 2009.** *Bankkrise?* 2.mars 2009, s.31.
- , **2008.** *Regelskapt krise*. 15.oktober 2008, s.2.
- DnB Nor Bank ASA.** Årsrapporter for 2007 og 2008.
- DnB Nor. 2008.** Reklassifisering av likviditetsportefølje. 24 oktober 2008.
<http://norma.netfonds.no/release.php?id=20081024.Hugin.1263024>.
- E24. 2008.** *Hva er virkelig verdi?* 1.oktober 2008.
<http://arkiv.na24.no/Nyhet/327591/Hva+er+virkelig+verdi%3F.html>.
- , **2009.** *Stortap for sparebank*. 5.januar 2009. <http://e24.no/boers-og-finans/article2849376.ece>.
- Economist. 2008d.** *The credit crunch*. 6.mars 2008.
http://www.economist.com/opinion/displaystory.cfm?story_id=10808525.
- , **2008a.** *All's fair*. 18.september 2008.
http://www.economist.com/finance/displaystory.cfm?story_id=12274096.
- , **2008b.** *Black mark*. 15.mai 2008.
http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=11325432
- , **2008c.** *Fair cop*. 2.oktober 2008.
http://www.economist.com/finance/displaystory.cfm?story_id=12342697.
- Ernst & Young. 2008a.** Finanskrisen får konsekvenser for regnskapsprinsipper og regler. *Nyhetsbrev regnskap*. oktober nr.3.

-
- **2008b.** IFRS 7 in the banking industry. EYGM Limited.
 - **2008c.** IFRS for financial instruments - An overview of IAS 32 and IAS 39. EYGM.
 - **2009a.** Oppstillingsplanene er endret med virkning 2009. *Nyhetsbrev regnskap*. april nr.1.
 - **2008d .** Presiseringer vedr. reklassifisering av finansielle instrumenter. *Nyhetsbrev regnskap*. oktober nr.4.
 - **2008e.** Reclassification of financial assets. *Supplement to IFRS outlook*. december issue.23.
 - **2007.** Regnskapssirkulære 2007. Oslo, ss.22-27.

Europaparamentet. 2002. Forordning om anvendelse av IFRS. *Europaparlaments- og rådsforordning (EF) nr.1606/2002 av 19. juli 2002 om anvendelse av internasjonale regnskapstandarder.*

FASB. 1991. Disclosures about Fair Value of Financial Instruments. Statement of Financial Accounting Standards No. 107.

FASB og IASB. 2009c. IASB and FASB announce further steps in response to global financial crisis. *Press release*. 24.march 2009. <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/B30BEBEB-F945-47B9-944D-2F313D56DCB0/0/PRjointboardIASBFASBmeeting3.pdf>.

— **2008a.** IASB and FASB announce membership of Financial Crisis Advisory Group. *Press release*. 30.december 2008. http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/4004495D-3EB4-4C93-B373-9619F7EF51BA/0/IASB_FASB_advisory_group_PR.pdf.

— **2008b.** IASB and FASB Commit to a Global Approach to Enhance Market Confidence. *Press release*. 20.october 2008. <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/932EC245-DAAA-4CEA-8099-F255A27E0F7B/0/PRIASBandFASBglobalapproach.pdf>.

— **2009b.** INFORMATION FOR OBSERVERS. *Loan Loss Provisioning*. 24.mars 2009. <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/D9F2EDC0-384B-411A-A722-CAA2711A9AA0/0/Prov0903joint7Aobs.pdf>. Agenda paper 7A.

— **2009a.** INFORMATION FOR OBSERVERS. *Loan Loss Accounting*. 24.mars 2009. <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/E8B26B3D-04A6-498D-B9A5-7D61EAC796FC/0/Prov0903joint7obs.pdf>. Agenda paper 7.

FASB. 2007. Valuation Guidance for Financial Reporting. *Invitation to comment*. 15.january 2007.

FCAG. 2009a. FOR DISCUSSION AT THE FEBRUARY 13, 2009, MEETING OF THE FINANCIAL CRISIS ADVISORY GROUP. 15 mars 2009. http://fasb.org/fcag/02-13-09_fcag_handout.pdf.

— **2009b.** FOR DISCUSSION AT THE MARCH 5, 2009, MEETING OF THE FINANCIAL CRISIS ADVISORY GROUP. 15 mars 2009. http://fasb.org/fcag/03-05-09_fcag_handout.pdf.

Financial Stability Forum. 2008. Report of the Financial Stability Forum on Enhancing Market and Institutional Resilience. 7.april 2008.

- Finansdepartementet. 2007.** Endringer i årsregnskapsforskriftene for bank, finans og forsikring. 30. mars 2007.
- Gjesdal, Frøystein og Johnsen, Thore. 1999.** *Kravsetting, lønnsomhetsmåling og verdivurdering.* Oslo : Cappelen Akademisk Forlag.
- Gjesdal, Frøystein. 2007.** Regnskapsforskning - noen kritiske betraktninger. Inger Johanne Pettersen. *UTSYN.* Oslo : Gyldendal Akademisk, ss. 80-94.
- Hatlen, Kjell Sverre. 1991.** *Regnskapsmessig vurdering av avledete finansielle instrumenter.* Bergen : Norges Handelshøyskole. Skriftlig utredning ved høyere avdelings studium.
- Hauge, PN Ian. 2004.** *APPLYING INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS: FINANCIAL INSTRUMENTS.* UK : LexisNexis.
- Helgeland Sparebank.** Årsrapporter for 2007 og 2008.
- Henriksen, Eldon S. og Van Breda, Michael F. 1991.** *Accounting Theory.* Boston : IRWIN.
- Huneide, Jens-Erik, et al. 2006.** *Årsregnskapet i teori og praksis.* Oslo : Gyldendal Akademisk.
- Høyset, Mats. 2007.** IFRS i bank. *IFRS i Norge.* Ernst and Young, ss. 422-458.
- IAS 1.** Internasjonal regnskapsstandard 1 *Presentasjon av finansregnskap.*
- IAS 19.** Internasjonal regnskapsstandard 19 *Ytelser til ansatte.*
- IAS 32.** Internasjonal regnskapsstandard 32 *Finansielle instrumenter - presentasjon.*
- IAS 36.** Internasjonal regnskapsstandard 36 *Verdifall på eiendeler.*
- IAS 39.** Internasjonal regnskapsstandard 39 *Finansielle instrumenter - innregning og måling.*
- IAS 8.** Internasjonal regnskapsstandard 8 *Regnskapsprinsipper, endringer i regnskapsmessige estimater og feil.*
- IASB. 2008a.** Amendments permit reclassification of financial instruments. 13.october 2008.
- **2008b.** An improved Conceptual Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics of Decision-useful Financial Reporting Information. London : IASCF, May 2008.
- IASB Expert Advisory Panel. 2008.** Measuring and disclosing the fair value of financial instruments in markets that are no longer active. London : IASCF, October 2008.
- IASB. 2006a.** Fair Value Measurements. London : IASCF, November 2006.
- **1989.** Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements. London : International Accounting Standards Committee.
- **2008c.** IASB amendments permit reclassification of financial instruments. *Press Release.* 13. oktober 2008. <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/7AF46D80-6867-4D58-9A12-92B931638528/0/PRreclassifications.pdf>.

- , **2008d**. IASB provides update on response to the credit crisis, issues draft report from expert advisory panel on measurement and disclosure of fair value when markets are no longer active. *Press Release*. 16.september 2008. http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/38FE5674-7BFF-4656-9F81-7A28CE560B00/0/Update_on_IASB_response_to_creditcrisis.pdf.
- , **2009a**. IASB sets out timetable for IAS 39 replacement and its conclusions on FASB FSPs. *Press release*. 24.april 2009. <http://www.iasb.org/NR/rdonlyres/352CE1ED-07DB-474C-B1E3-928A9BCB70C3/0/PRIASBsetsouttimetableforIAS39replacementanditsconclusionsonFASBFSPs.pdf>.
- , **2009b**. Improving Disclosures about Financial Instruments. *Amendments to IFRS 7 Financial Instruments: Disclosures*. London : IASCF. March 2009.
- , **2006b**. Preliminary Views on an improved Conceptual Framework for Financial Reporting: Chapter 1 The Objective of Financial Reporting, Chapter 2 Qualitative Characteristics and Constraints of Decision-useful Financial Reporting Information. London : IASCF. July 2006.
- , **2008f**. Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments. London : IASCF. March 2008.
- , **2009c**. Request for views on Proposed FASB Amendemts on Fair Value Measurement and Proposed FASB Amendments to Impairment Requirements for Certain Investments in Debt and Equity Securities. London : IASB. March 2009.
- , **2008e**. Using judgement to measure the fair value of financial instruments when markets are no longer active. *IASB staff summary*. London : IASCF. October 2008.
- IBFed. 2008**. Accounting for financial instruments conceptual paper. London : IBFed. April 2008.
- IFRS 7**. *Internasjonal standard for finansiell rapportering 7 Finansielle instrumenter - opplysninger*.
- Insight. 2008**. Discussing the credit crunch. Q1/Q2, ss.1-2.
- Jacobsen, Dag Ingvar. 2005**. *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* Kristiansand : Høyskoleforlaget.
- Johnsen, Atle og Kvifte, Steinar. 2008**. *Konseptuelle rammeverk for regnskap*. Oslo : Den norske revisorforening.
- Johnsen, Thore. 2008**. REV 2001Bedriftøkonomisk analyse. 1.Oversikt; Kravsetting. Vår 2008.
- , **2004**. Rentederivater. *Notater renteanalytikerstudiet*. 27 november 2004.
- Kapital. 2008**. Norske banker lukker øynene: Dødsspiralen i boligmarkedet. 19.desember 2008, ss. 84-90.
- Kristoffersen, Trond. 2008**. *Regnskapsteori*. Bergen : Fagbokforlaget.
- Kvifte, Steinar. 2008**. Finanskrisen får konsekvenser for regnskapsprinsipper og -regler. *Revisjon og Regnskap*. Nummer 8, ss. 33-36.
- , **2006**. IASB Rammeverk. Frøystein Gjesdal, Erlend Kvaal og Steinar Kvifte. *Internasjonale regnskapsstandarder*. Oslo : Cappelen akademisk forlag, ss. 27-59.
- Kvifte, Steinar og Tofteland, Andre. 2008**. *God regnskapsskikk og IFRS*. Bergen : Fagbokforlaget.
- Landkreditt bank**. Årsrapporter for 2007 og 2008.

- Lindsell, David. 2005.** *How fair is fair value*. London : EYGM limited. IFRS Stakeholder Series.
- Madsen, Robert. 2009.** Regnskapet som finanskriseforsterker - amortisert kost. *Praktisk Økonomi og Finans*. nr.1.
- Madsen, Robert, Hersvik, Einar og Lundteigen, Alf. 2007.** IAS 32, IAS 39 og IFRS 7 Regnskapsmessig behandling av finansielle instrumenter. Ernst and Young. *IFRS i Norge*. Oslo, ss.354-398.
- Mamelund, Erik. 2008a.** Del I Virkelig verdi og andre usikre regnskapsestimater i IFRS: Profesjonell skjønnsutøvelse. *Revisjon og regnskap*. Nummer.4.
- **2008b.** Del II - Virkelig verdi og andre usikre regnskapsestimater i IFRS: Profesjonell Skjønnsutøvelse. *Revisjon og regnskap*. Nummer.5.
- **2008c.** Del III - Virkelig verdi og andre usikre regnskapsestimater i IFRS: Profesjonell skjønnsutøvelse. *Revisjon og Regnskap*. Nummer.6.
- Pettersen, Lars Inge. 2008.** Endringer i IAS 39 og IFRS 7. *Finansnytt KPMG*. Utgave.2, ss. 4-6.
- **2005.** Nye regnskapsregler for finansielle instrumenter. Enkelte problemstillinger ved innføringen av IAs 32 og IAS 39. *Revisjon og Regnskap*. Nr 3.
- Pownall, Grace og Schipper, Katherine. 1999.** Implications of Accounting Research for the SEC's Consideration of International Accounting Standards for U.S. Securities Offerings. *Accounting Horizons*. Vol. 13 No. 3, ss. 259-280.
- PWC. 2006.** Accounting for change. *A survey of banks' 2005 IFRS annual reports*. september 2006.
- **2008.** Accounting for change: transparency in the midst of turmoil. *A survey of banks' 2007 annual reports*. August 2008.
- Ryan, Stephen G. 2008a.** Accounting in and for the Subprime Crisis. *The Accounting Review*. Vol. 83, No.6, ss. 1605-1638.
- **2008b.** *Fair value accounting: Understanding the issues raised by the credit crunch*. Council of institutional investors. July 2008.
- Schipper, Katherine og Vincent, Linda. 2003.** Earnings Quality. *Accounting Horizons*. Supplement, Vol. 17, ss. 97-110.
- Schipper, Katherine. 2003.** Principles-Based Accounting Standards. *Accounting Horizons*. Vol.17 No.1, ss. 61-72.
- SEC og FASB. 2008.** SEC Office of the Chief Accountant and FASB Staff Clarifications on Fair Value Accounting. 30.September 2008. <http://fasb.org/news/2008-FairValue.pdf>.
- Sparebank 1 Nord-Norge.** Årsrapporter 2007 og 2008.
- Sparebank 1 Oslo og Akershus.** Årsrapporter for 2007 og 2008.
- Sparebank 1 SMN.** Årsrapporter for 2007 og 2008.
- Sparebank 1 Sogn og Fjordane.** Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebank 1 SR-Bank. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebank 1 Vestfold. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebanken Hedmark. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebanken Møre. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebanken Sør. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebanken Vest. 2008. Tilfredsstillende resultat og solid posisjon. 22.oktober 2008.

<http://www.newsweb.no/newsweb/search.do?messageld=221081>.

—. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Sparebanken Øst. 2009. FINANSIELLE INVESTERINGER. 5.januar 2009.

<http://www.newsweb.no/newsweb/search.do?messageld=226529>.

—, **2008.** Resultat 3. kvartal 2008. 7.november 2008.

<http://www.nesweb.no/newsweb/search.do?messageld=222752>.

—. Årsrapporter 2007 og 2008.

Standard and Poor`s. 2007. Credit FAQ: Accounting Ramifications Of The Recent Mortgage-Lending Disruption For Financial Institutions. 2.oktober 2007.

<http://www2.standardandpoors.com/portal/site/sp/en/us/page.article/4,5,5,1,1148448101472.html>.

Storebrand Bank ASA. Årsrapporter for 2007 og 2008.

Thrane-Nilsen, Didrik. 2008a. Hva er nytt i IFRS? *Mentor*. nr 5, ss. 60-61.

—, **2008b.** IFRS for finansielle instrumenter 1. *BI HRS Våren 2008*. 17.april 2008.

Thrane-Nilsen, Didrik og Pettersen, Lars Inge. 2006. IAS 32, IAS 39, IFRS 7 Finansielle instrumenter. Frøystein Gjesdal, Erlend Kvaal og Steinar Kvifte. *Internasjonale regnskapsstandarder*. Oslo : Cappelen Akademisk Forlag, ss. 282-328.

Tschirhart, John, et al. 2007. *Bank Commercial Loan Fair Value Practices*. Washington D.C. : Federal Reserve Board. Finance and Economics Discussion Series. Divisions of Research and Statistics and Monetary Affairs.

Woan, Chyi. 2005. *Accounting for Financial Instruments: An Investigation of Preparer and User Preference for Fair Value Accounting*. Perth, Western Australia. Ph.D. diss., Murdoch University